

**Gordana ĐUROVIĆ
Dragan ĐURIĆ
Danijela JAČIMOVIĆ
Maja KOSTIĆ-MANDIĆ
Aleksandar - Saša ZEKOVIĆ
Ćazim FETAHOVIĆ
Zoran LALOVIĆ**

EVROPSKE INTEGRACIJE

Priručnik za nastavnike

Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
PODGORICA, 2010.

- Dr Gordana ĐUROVIĆ
- Dr Dragan ĐURIĆ
- Dr Danijela JAĆIMOVIĆ
- Dr Maja KOSTIĆ-MANDIĆ
- Mr Aleksandar - Saša ZEKOVIĆ
- Mr Ćazim FETAHOVIĆ
- Mr Zoran LALOVIĆ

EVROPSKE INTEGRACIJE

Priručnik za nastavnike

Izdavač ■ Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Podgorica

Glavna i odgovorna urednica ■ Nađa DURKOVIĆ

Urednik ■ Dragoljub VLAHOVIĆ

Recenzenti ■ Dr Gordana PAOVIĆ-JEKNIĆ
■ Dr Milivoje RADOVIĆ
■ Zoran LATKOVIĆ
■ Vjera MITROVIĆ- RADOŠEVIĆ
■ Rada MUJOVIĆ

Lektura ■ Goran POPOVIĆ

Korektura ■ Dragan BATRIĆEVIĆ

Grafičko oblikovanje ■ Suzana PAJOVIĆ-ŽIVKOVIĆ

Tehnički urednik ■ Rajko RADULOVIĆ

Za izdavača ■ Nebojša DRAGOVIĆ

Štampa ■ Ostojić štamparija - Podgorica

Tiraž ■ 300

ISBN 978-86-303-1443-8

Savjet za opšte obrazovanje, rješenjem broj 04-3-31 od 19. 03. 2010. godine odobrio je ovaj priručnik za upotrebu u srednjim školama.

SADRŽAJ

■	I DIO KAKO ORGANIZOVATI I VODITI UČENJE PREDMETA EVROPSKE INTEGRACIJE?	5
■	II DIO KAKO JE NAPISAN UDŽBENIK I KAKO SE KORISTI U NASTAVI?	13
■	III DIO KAKO JE NAPISAN PRIRUČNIK I KAKO MOŽE POMOĆI NASTAVNIKU DA ORGANIZUJE I VODI PROCES UČENJA?	15
[1]	UVOD U PREDMET	19
[2]	EVROPSKA UNIJA	21
[3]	INSTITUCIJE EVROPSKE UNIJE	25
[4]	JEDINSTVENO TRŽIŠTE EVROPSKE UNIJE	31
[5]	ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U EU	35
[6]	LJUDSKA PRAVA U EVROPSKOJ UNIJI	39
[7]	EVROPSKA UNIJA – JEDINSTVO RAZLIČITOSTI	45
[8]	EVROPSKA UNIJA – DRUŠTVO UTEMELJENO NA ZNANJU	51
[9]	KRITERIJUMI PRISTUPANJA I POLITIKA PROŠIRENJA EU	57
[10]	POLITIKA PROŠIRENJA EU I CRNA GORA	61
[11]	BUDUĆNOST EVROPSKE UNIJE	65
■	PRILOG	71

Preporuke za uspješnu realizaciju programa EVROPSKE INTEGRACIJE u srednjoj školi

- Upoznajte program i ciljeve ovog predmeta. Kada budete sigurni da ste upoznali sadržaj i ciljeve ovog predmeta, biće vam lakše da ga realizujete u vašoj školi.
- Planirajte raznovrsne aktivnosti učenja i imajte u vidu da različite aktivnosti učenja na različite načine misaono i praktično angažuju i bogate učenika.
- Radite aktivno i planirajte aktivnosti učenja tako da učenici odmah primjenjuju ono što uče.
- Radite interaktivno i aktivnosti učenja planirajte tako da se učenje odvija kroz diskusiju i razmjenu mišljenja učenika u učionici.
- Angažujte prethodna znanja i iskustva vaših učenika i dozvolite im da ih iskažu uvijek kada uče nešto novo (za ovaj predmet posebno je važno da ono što uče u školi, učenici primjenjuju u životu).
- Obezbijedite da se svaki učenik osjeća slobodno, i da slobodno izražava svoje mišljenje (demokratska atmosfera u učionici uslov je za uspješnu realizaciju ovog programa).
- Trudite se da saslušate učenike, i stalno provjeravajte način na koji oni razumiju ono o čemu uče.
- Tražite povratne informacije od učenika. Dajte im priliku da ocijene ono šta ste i kako ste radili. Njihove reakcije mogu biti dobar način usmjeravanja vaše prakse.

Idio

KAKO ORGANIZOVATI I VODITI UČENJE PREDMETA EVROPSKE INTEGRACIJE?

UVOD

Osnova za uspješno organizovanje i vođenje procesa učenja predmeta Evropske integracije jeste plan i program. Plan govori o tome u kom se razredu i sa koliko časova uči ovaj predmet, a program o ciljevima, sadržaju, načinu učenja i vrednovanja znanja učenika.

1. Nastavni plan predmeta Evropske integracije

Predmet Evropske integracije je izborni predmet, i uči se u III ili IV razredu srednjih škola (to znači da ga mogu u kombinovanom odjeljenju zajedno učiti učenici trećeg i četvrtog razreda srednjih škola). Zastupljen je jednim časom sedmično – ukupno 35 časova godišnje u III razredu, odnosno 32 časa u IV razredu. Prilikom planiranja raspoloživog vremena za realizaciju programa Evropske integracije treba voditi računa o vremenu potrebnom za:

- realizaciju obaveznih ciljeva i sadržaja programa;
- realizaciju izbornih ciljeva i sadržaja programa (ciljevi programa koje planira škola);
- upoznavanje i učenje novih sadržaja;
- vježbe i sistematizaciju sadržaja;
- vrednovanje i ocjenjivanje znanja učenika.

Prilikom planiranja vremena za realizaciju svake od gorenavedenih nastavnih aktivnosti treba se rukovoditi sljedećim kriterijima:

1. Odnos obaveznih i izbornih ciljeva i sadržaja programa jeste 83% prema 17% vremena u korist obaveznih ciljeva i sadržaja programa. Obavezni ciljevi dati su u predmetnom programu, a obavezni sadržaji u udžbeniku. Izborne ciljeve i sadržaje planira nastavnik na osnovu želja i specifičnih potreba učenika. Prijedlozi za ove časove dati su u priručniku.
2. Odnos između učenja novog gradiva i vježbi (utvrđivanja, sistematizovanja itd.) treba da bude najmanje pola-pola, ili u korist vježbi (ova podjela na učenje novog i vježbi je uslovna, i napravljena je jedino zbog potrebe uspješnijeg planiranja nastave). U praksi ova podjela ne bi trebalo da bude tako vidljiva.

3. Prilikom utvrđivanja vremena za vrednovanje znanja učenika, treba uzeti u obzir da provjera znanja može biti usmena ali i pismena, i da učenici u svakom od četiri klasifikaciona perioda treba da imaju i najmanje po jednu ocjenu.

Uzimajući u obzir obavezne nastavne aktivnosti i kriterijume za njihovo planiranje, predlažemo sljedeći plan realizacije programa predmeta Evropske integracije u srednjoj školi.

PREDLOG PLANIRANJA VREMENA ZA REALIZACIJU POJEDINIH NASTAVNIH AKTIVNOSTI

	SADRŽAJI – TEME	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
1	Uvod u predmet	1			1
2	Evropska unija	1	2	1	4
3	Institucije EU	1	2		3
4	Jedinstveno tržište EU	1	2	1	4
5	Zaštita životne sredine u EU	1	1		2
6	Ljudska prava u EU	1	2	1	4
7	EU – jedinstvo različitosti	1	2	1	4
8	EU – društvo utemeljeno na znanju	1	2	1	4
9	Kriterijumi pristupanja i politika proširenja EU	1	1		2
10	Politika proširenja EU i Crna Gora	1	2	1	4
11	Budućnost Evropske unije	1	2		3
		11	18	6	35

* U tabeli su predloženi izborni sadržaji/časovi u vezi sa pojedinim temama programa. Nastavnik ima autonomiju da ih organizuje i na drugi način. Kada se program realizuje u IV razredu, nastavnik može smanjiti broj izbornih časova.

Predloženi plan realizacije predmeta Evropske integracije pokazuje relativnu zastupljenost pojedinih nastavnih aktivnosti, i potrebno ga je prilagoditi školskom kalendaru i konkretnim uslovima.

Obavezni i izborni dio čine cjelinu programa, i nastavnik je obavezan da godišnjim planom utvrdi sadržaje i ciljeve izbornog dijela programa. Prilikom planiranja izbornog dijela programa (6 časova u III razredu, odnosno 3 časa u IV razredu), nastavnik treba da poče od osnovne uloge ovog dijela programa, a to je:

- prilagođavanje programa učenja specifičnim potrebama učenika
- uvažavanje interesovanja i želja učenika
- poštovanje prava učenika da učestvuje u izboru sadržaja svog obrazovanja

2. PROGRAM PREDMETA EVROPSKE INTEGRACIJE

Predmetni program Evropske integracije za srednje škole odgovara na četiri osnovna pitanja:

- šta su ciljevi učenja predmeta Evropske integracije?
- šta je sadržaj učenja ovog predmeta?
- kako treba učiti ovaj predmet?
- kako treba vrednovati postignuća učenika?

Svaki od ovih elemenata programa ima posebnu ulogu prilikom planiranja i pripremanja nastave u srednjoj školi.

2.1. Ciljevi učenja predmeta Evropske integracije u srednjoj školi

Opšti ciljevi programa odgovaraju na pitanje zašto se uči predmet Evropske integracije, i služe kao osnova za planiranje procesa učenja u školi. Da bi se razumjela uloga opštih ciljeva predmeta, treba početi od toga kako učenje predmeta Evropske integracije može doprinijeti ciljevima opšteg obrazovanja u srednjoj školi, to jest razvoju ličnosti učenika koju odlikuje:

- *kvalitetno znanje;*
- *razvijene kognitivne vještine i sposobnosti učenja, rješavanja problema, stvaralačkog i kritičkog mišljenja;*
- *razvijanje socijalne vještine – timskog rada, argumentovanog izražavanja mišljenja, tolerantnog diskutovanja i sl.*
- *razvijanje demokratskih vrijednosti – osjećaj za pravdu i pravičnost, solidarnosti, odgovornost i sl.*

Iz pregleda opštih ciljeva obrazovanja proizilazi i uloga predmeta Evropske integracije:

- **usvajanje znanja i informacija o Evropskoj uniji** koja će mladima omogućiti da razviju autonomne odgovore na aktuelna društvena pitanja;
- **razvijanje sposobnosti i vještina** koje su im potrebne za današnje i buduće samostalno djelovanje u društvenom životu uže i šire društvene zajednice;
- izgrađivanje **svijesti o evropskim vrijednostima** i potrebi za evropskim integracijama, kao i svijesti o pravima i obavezama koje nosi sa sobom pristupanje EU.

Na ovom mjestu može se napraviti razlika između tzv. sadržajnih i procesnih ciljeva programa Evropske integracije. Sadržajni ciljevi govore o sadržajima učenja, a procesni o sposobnostima, vještinama i vrijednostima koje se razvijaju kroz proces učenja. Drugim riječima, sadržajni ciljevi govore o tome **šta se uči**, a procesni ciljevi o tome **kako se uče** ti sadržaji.

2.2. Sadržajni i procesni ciljevi programa Evropske integracije u srednjoj školi

SADRŽAJNI CILJEVI PROGRAMA

Jedan od važnih ciljeva tekuće reforme obrazovanja u Crnoj Gori jeste da mlade ljude pripremi za život i rad u multikulturnoj Evropi. Crna Gora treba da uhvati korak sa Evropskom unijom, i to može učiniti samo znanjem. U skladu sa takvim opredjeljenjem, izučavanje tema koje se odnose na Evropsku uniju i proces evropskih integracija u okviru obrazovnog programa u Crnoj Gori, u znatnoj mjeri treba da doprinese upoznavanju i usvajanju vrijednosti Evropske unije i olakšavanju postepenog uključivanja njenih građana u ekonomske, socijalne i kulturne tokove Unije.

Ispunjavajući postavljeni strateški cilj pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, uvažavajući vrijednosti evropskog multikulturnog društva, poštujući dostignuti nivo tekuće reforme obrazovanja u Crnoj Gori, smatrajući da je najbolji način da se znanja o Evropskoj uniji i procesu evropskih integracija prenose kroz školski sistem, koncipiran je predmetni program izbornog predmeta Evropske integracije u gimnaziji.

Kroz učenje ovog predmeta učenici treba da upoznaju i razumiju:

- Šta je EU, na kojim se principima temelji i koje su njene članice danas?
- Koje su najvažnije institucije EU, koje su im nadležnosti i kako odlučuju?
- Šta je jedinstveno tržište EU, na čemu se temelji i šta obezbjeđuje?
- Zašto je za EU važna zaštita životne sredine i na kojim principima počiva?
- Zašto je za EU važna demokratija i zaštita ljudskih prava?
- Zašto se za EU kaže da predstavlja jedinstvo različitosti?
- Zašto je za EU važno kvalitetno obrazovanje i kako se ono ostvaruje?
- Koji su osnovni kriterijumi pristupanja Uniji i kakvu politiku Unija sprovodi u tom pogledu?
- Šta Crna Gora treba da ispuni na putu integracija u EU?
- Kakva je budućnost EU i koje koristi donosi proces evropskih integracija?

Izučavanje tema o Evropskoj uniji ima za cilj da učenicima omogući usvajanje potrebnih znanja o ovoj važnoj supranacionalnoj organizaciji, njenim državama članicama, stanovništvu i zajedničkim evropskim vrijednostima koje baštini. Usvojena znanja o Evropskoj uniji učenicima će pomoći da razumiju tekući proces evropskih integracija, izgrade viziju evropskog demokratskog društva i olakšaju svoje uključivanje i komunikaciju sa vršnjacima i školama unutar ove zajednice. Informisanje mladih o Evropskoj uniji i procesu integracija u EU omogućiće im da razumiju funkcionisanje jedne značajne međunarodne organizacije kakva je Evropska unija i spoznaju vrijednosti evropskog demokratskog multikulturnog društva.

PROCESNI CILJEVI PROGRAMA

Kroz proces učenja ovog predmeta kod učenika treba podsticati razvoj vještina i vrijednosti:

- *samostalnog prikupljanja i obrade znanja i informacija*
- *samostalnog analiziranja i interpretiranja znanja i informacija*
- *uočavanja i rješavanja društvenih problema*
- *stvaralačkog mišljenja*
- *kritičkog mišljenja*
- *tolerancije i argumentovanog dijaloga*
- *saradnje i timskog rada*
- *pozitivnog odnosa prema evropskim integracionim procesima*

2.3. Način učenja predmeta Evropske integracije

Odgovor na pitanje kako treba organizovati učenje, najprije zavisi od ciljeva programa, od toga šta je predviđeno da učenici učenjem postignu. Ako bi npr. programom bilo predviđeno da učenici usvoje jedino znanja o Evropskoj uniji, onda bi to bilo moguće postići i samo na osnovu kvalitetnog predavanja nastavnika. Međutim, ako je programom predviđeno da pored znanja učenici razviju i neke sposobnosti, vještine i vrijednosti, onda i proces učenja mora biti dopunjen aktivnostima učenja koje to obezbjeđuju. Npr., sposobnost kritičkog mišljenja ne može se razvijati bez diskusija koje učenici vode o sadržajima koje uče.

Aktivnosti učenja su ključne za ostvarivanje ciljeva programa, i od toga kakve su te aktivnosti, zavisi i kvalitet nastave/učenja u školi. Da bi se ostvarili ciljevi programa ovog predmeta, nužno je aktivno i interaktivno učenje. Aktivnim možemo nazvati sve one metode i oblike učenja koje misano i praktično angažuju učenike da prikupljaju, analiziraju, interpretiraju i prerađuju znanja i informacije. Interaktivni su svi oblici učenja koji podstiču učenike na međusobnu saradnju i razmjenu mišljenja i ideja.

Za planiranje kvalitetnog procesa učenja ključno je uspostavljanje odnosa između ciljeva učenja i aktivnosti učenja. Slika desno ilustruje dva osnovna principa savremene nastave. Prvi usmjerenost nastave ka višim kognitivnim i socijalnim ciljevima (npr. na razvijanje kritičkog i stvaralačkog mišljenja), a drugi planiranje aktivnosti učenja koje obezbjeđuju ostvarivanje takvih ciljeva (npr. diskusije, debate, stvaranje proizvoda i sl.).

Važan dio kvalitetnog procesa učenja jesu **korelacije** – *aktivnosti povezivanja različitih sadržaja u okviru istog predmeta, ili istih sadržaja u okviru različitih predmeta*. Povezivanje znanja je uslov učenja sa razumijevanjem (nepoznato se razumije kada se poveže sa poznatim), ali i pokazatelj kvaliteta učenja (sistematičnosti znanja učenika).

2.3. Vrednovanje znanja i postignuća učenika

Šta nastavnik cijeni kada, na primjer, ocjenjuje učenika, predstavlja posljednji, ali ne manje važan dio planiranja procesa učenja. Poznato je da učenici uče onako kako ih nastavnici ocjenjuju, pa je za kvalitet procesa učenja važno da kriterijum ocjenjivanja bude usklađen sa ciljevima učenja. Ako je ciljevima predviđeno da učenici razviju kritičko ili stvaralačko mišljenje, onda i ocjenjivanje nastavnika mora biti vođeno tim ciljevima.

Blum, Gagne, Anderson i drugi ukazuju na taksonomsku strukturu znanja. U odnosu na ovakva shvatanja znanja moguće je govoriti o „starim“ i „novim“ vrijednostima u nastavi. Ranije je nastavnik učenicima češće postavljao pitanja: *ko* (...je otkrio Ameriku?); *gdje* (...se nalazi rijeka Bojana?); *kada* (... je počeo I svjetski rat?); *kako* (... se naziva...?); *nabroj* (...dijelove lista!) i više je cijenio reprodukciju i kvantitet znanja.

Savremeni nastavnik više cijeni kvalitet znanja (praktično znanje, rješavanje problema, stvaralačko i kritičko mišljenje) i češće postavlja pitanja: *Napravi rezime!*; *Izvuci glavne ideje!*; *Izvedi zaključak!*; *Iskoristi u novoj situaciji!* itd.

„Nove vrijednosti“
Iskoristi u novoj situaciji!
Uredi po nekom kriterijumu!
Planiraj rješenje!
Predloži rješenje!
Riješi problem!
Daj novi produkt (pjesma; sastav; izum) itd.
Predvidi (posljedice)!
Iznesi argumente!
Zašto tako misliš?
U čemu je slabost, a u čemu prednost?
Kakav je tvoj stav?

Odgovarajući na ranija pitanja, od učenika se očekivala preciznost u izražavanju i poslušnost u postupanju. Novi zahtjevi više favorizuju inicijativnost, kreativnost, samostalnost i samopouzdanje učenika.

Standardi (ishodi) programa postavljeni su na nivo razumijevanja sadržaja, i očekivanje je da svaki učenik ovlada programom bar na standardnom – elementarnom nivou. Polazeći od ciljeva programa, nastavnik postavlja kriterijume ocjenjivanja i vrednovanja znanja zavisno od mogućnosti svakog učenika i uslova u kojima se nastava realizuje.

3. PRIPREMA PROCESA UČENJA

Gledano iz pozicije nastavnika, priprema časa podrazumijeva odgovaranje na sljedeća pitanja:

- Šta je cilj učenja (saznajni i procesni ciljevi)?
- Šta je sadržaj učenja (tema/pojmovi)?
- Šta učenici već znaju o tome (korelacije)?
- Kako treba učiti da bi se ostvarili predviđeni ciljevi (aktivnosti učenja)?
- Šta je minimum znanja kojim svi učenici treba da ovladaju (standardi)?

Obrazovni program i ovaj priručnik pružaju sve potrebne informacije za kvalitetno pripremanje procesa učenja. Ciljevi govore o tome šta treba učenjem postići. Teme i pojmovi govore o sadržaju na kom se ostvaruju ciljevi učenja. Korelacije upućuju na povezanost onoga što se uči sa onim što se ranije učilo iz istog ili iz drugih predmeta. Aktivnosti govore o tome kako treba učiti da bi se ostvarili postavljeni ciljevi učenja. Ishodi, tj. standardi, ukazuju šta je minimalni zahtjev za svakog učenika.

4. POLOŽAJ I ULOGA NASTAVNIKA U PROCESU OBRAZOVANJA

Usmjerenost nastave na učenje i učenika podrazumijeva i drugačiju ulogu nastavnika u procesu obrazovanja. Pored tradicionalne uloge onoga koji kompetentno tumači sadržaje programa, nastavnik u savremenoj nastavi ima i druge važne uloge:

- osmišljava proces učenja (planiranje i pripremanje nastave/učenja)
- organizuje proces učenja (daje zaduženja, koordinira učenje i sl.)
- vodi i usmjerava proces učenja (aktivno se uključuje u proces učenja, diskutuje zajedno sa učenicima, usmjerava njihove aktivnosti, dodatno ih motiviše i sl.)
- procjenjuje efikasnosti učenja i prilagođava proces učenja specifičnim potrebama i mogućnostima svakog učenika

Nova uloga nastavnika (nastavnik organizator i saradnik učenika u procesu učenja) bar u jednom dijelu ukupnog obrazovnog procesa, a obavezno na časovima vježbi, nužan je uslov za ostvarivanje ciljeva programa. Samo predavanjem, bez aktivnog učešća učenika u procesu učenja, nikako nije moguće ostvariti ciljeve ovog programa.

5. POLOŽAJ I ULOGA UČENIKA U PROCESU OBRAZOVANJA

Učenik je taj koji mora da uči, stiče znanje i razvija sposobnosti, i zato je ključno pitanje da li mu nastavnik i nastava pružaju priliku za to. Dakle, osnovna dužnost nastavnika jeste da organizuje proces učenja na način koji obezbeđuje učeniku da već u školi uči, stiče znanje i razvija sposobnosti. Generalno gledano, postoje određene aktivnosti učenja koje se mogu navesti kao odgovor na pitanje – kako učenik treba da uči ovaj predmet?

SMISLENO...

- povezivanjem onoga što se uči sa onim što se doživljava u životu
- povezivanjem onoga što se uči sa onim što je ranije učeno iz drugih predmeta

PROBLEMSKI...

- samostalnim prikupljanjem i analiziranjem činjenica i podataka (sa interneta, iz drugih knjiga i udžbenika, iz novina)
- postavljenjem relevantnih pitanja sebi i drugima
- razvijanjem plana rješenja nekog problema

DIVERGENTNO...

- predlaganjem novih rješenja
- smišljanjem novih primjera
- povezivanjem sadržaja u nove cjeline i sl.

KRITIČKI...

- mjerenjem važnosti pojedinih činjenica i podataka
- klasifikovanjem
- smišljanjem argumenata

KOOPERATIVNO...

- kroz saradnju sa nastavnikom i drugim učenicima
- kroz diskusiju i razmjenu mišljenja
- uvažavajući argumente drugih učenika i sl.

6. VAŽNOST ATMOSFERE NA ČASOVIMA

Za aktivno učenje i principe ovog predmeta, važna je atmosfera u kojoj se učenje odvija. Produktivnu atmosferu čine jasna pravila i poštovanje prava i družnosti svih učesnika u tom procesu. Zato je važno znati da svaki učenik ima pravo:

- na kvalitetno obrazovanje
- na posebnost i individualan pristup
- na slobodno iznošenje svog mišljenja
- na učešće u procesu učenja
- na dovoljno vremena da razmisli i završi svoje obaveze
- na grešku

II dio

KAKO JE NAPISAN UDŽBENIK I KAKO SE KORISTI U NASTAVI?

1. KAKO JE NAPISAN UDŽBENIK?

Osnovna uloga udžbenika jeste da učeniku na jasan i sistematičan način predstavi strukturu i sadržaj predmeta Evropske integracije. Pored sazajne uloge, udžbenik ima i druge važne uloge: motivacionu, razvojnu, kulturnu itd. Polazeći od toga, cilj je bio da udžbenik bude učeniku zanimljiv i podsticajan za samostalno učenje i za učenje u grupi.

2. KAKO SE UDŽBENIK KORISTI U NASTAVI?

Udžbenik u sebi ima ugrađene brojne didaktičke elemente, i svaki od tih elemenata važan je u procesu učenja ovog predmeta. Kako bi se pojačala uloga ovih didaktičkih elemenata, važno je da ih i nastavnik poznaje, i da to znanje prenese na učenika. U daljem tekstu navedeni su osnovni didaktički elementi udžbenika i njihova uloga u procesu učenja.

UVOD U PREDMET

Cilj ovog dijela udžbenika (prva lekcija) jeste da upozna učenike sa didaktičkom strukturom udžbenika i očekivanim načinom učenja. Ovdje se govori o tome koje didaktičke elemente udžbenik sadrži i koja im je uloga. Važno je da učenici od samog početka upoznaju osnovne elemente udžbenika i ulogu svakog od njih.

Sadržaj udžbenika

Sadržaj na početku udžbenika je osnovno sredstvo za brzo snalaženje sa knjigom, ali i efikasno sredstvo za povezivanje i strukturiranje znanja učenika. Posebno je važna ova druga uloga sadržaja udžbenika – da poveže i strukturira znanje učenika. Nastavnik treba da koristi sadržaj uvijek kada želi da usmjeri učenike i da zajedno sa njima odredi položaj onoga što se trenutno uči, a poželjno je da se takva aktivnost tokom učenja često izvodi.

Uvod u lekciju – šta ćeš saznati?

Sadržaj svake lekcije predstavljen je kroz nekoliko uvodnih pitanja – šta ćeš saznati. Ova pitanja imaju ulogu da upoznaju učenika sa sadržajem lekcije i da podstaknu njegovo interesovanje za učenje tog sadržaja. Pitanja lociraju ključne tačke sadržaja lekcije i motivišu na učenje. Istu ulogu ima i pregled osnovnih naslova lekcije. Oni orijentišu učenika kroz sadržaj lekcije.

Osnovni tekst lekcije – udžbenika

Osnovni tekst udžbenika sadrži sve neophodne informacije, ali i zahtijeva aktivnu ulogu nastavnika u njihovom tumačenju. Od nastavnika se očekuje da dopuni, proširi i objasni osnovni sadržaj

udžbenika. Pri tom se mogu koristiti i drugi udžbenici, publikacije, internet, časopisi, rječnici, dnevne novine i sl. Bilo bi važno da učenje ovog predmeta učenici dožive kao aktivan proces prikupljanja, analiziranja i sistematizovanja znanja iz različitih izvora.

Objašnjenja manje poznatih riječi i izraza u tekstu

U osnovnom tekstu udžbenika identifikovane su manje poznate riječi i izrazi. To su obično pojmovi koji su važni za razumijevanje sadržaja teksta. Ovi izrazi i njihovo značenje (objašnjenja) dati su na marginama stranice. Važno je da nastavnik provjeri da li u tekstu postoje i druge riječi i izrazi koji su nepoznati učenicima i da im pomogne u njihovom razumijevanju. Bez poznavanja značenja pojedinih riječi, ne može se ni razumjeti tekst.

Linkovi (korelacije)

Tekst može biti prekidan znakom „kompas” i kratkim uputstvom: pogledaj u drugoj lekciji; pogledaj na internetu i sl. Cilj linkova je da obezbijede unutrašnju i spoljašnju povezanost sadržaja programa, ali i da uče učenika tehnici učenja – istraživanju veza i odnosa u sadržaju. Već je rečeno, horizontalno i vertikalno povezivanje znanja jeste uslov učenja sa razumijevanjem (nepoznato se razumije kada se poveže sa poznatim), ali i pokazatelj kvaliteta učenja (sistematičnosti znanja učenika).

Dodatni tekstovi

Uloga dodatnih tekstova jeste da prošire, ilustruju i da obezbijede primjenu sadržaja udžbenika. Dodatni tekstovi su izdvojeni u posebne boksove koji povremeno prekidaju i proširuju osnovni tekst. Svaki boks ima svoj naslov, i predstavlja jednu logičnu cjelinu.

Nalozi (radni boksovi)

Druga vrsta dodatnih tekstova jesu tzv. radni boksovi. Cilj im je da podstaknu učenika na primjenu znanja. To mogu biti zadaci tipa: analiziraj, uradi, poveži, primijeni i sl. Boksovi podrazumijevaju samostalan rad učenika, ali i pomoć koju treba obezbijediti učeniku dok radi na zahtjevima iz boksa. Ovu pomoć pruža nastavnik.

Sistematizacija (siže) lekcije

Svaka lekcija završava kratkim sižeoem koji treba da odgovori na pitanje šta je učenik/učenica učio/učila? Siže ima onoliko tačaka koliko je podnaslova u lekciji. Siže je namijenjen učenicima, i treba da ih usmjeri na suštinske djelove teksta. Pravljenje sižea, pregleda gradiva, ključna je aktivnost za organizovanje i dugo pamćenje onoga što je učeno. Od nastavnika se očekuje da po uzoru na ove sižee podstiče učenike da prave svoje preglede gradiva. To se može uspješno postići bilo izvlačenjem osnovnih teza bilo šematskim prikazima, plakatom i sl.

Pitanja i zadaci

Svaka lekcija završava se sa nekoliko pitanja i zadataka. **Pitanja** pokrivaju osnovne ključne tačke lekcije, ili usmjeravaju na dodatne aktivnosti učenja. Ova pitanja data su na dva nivoa. Na osnovnom nivou, pitanja odražavaju zahtjeve iskazane standardima programa, dok na višem nivou podrazumijevaju kritički i analitički pristup učenju. Pitanja u udžbeniku nemaju jedino ispitnu namjenu. Ona su tu da pomognu učeniku da prepozna osnovne zahtjeve programa. **Zadaci** na kraju lekcije učenicima i nastavniku nude dodatne ideje za organizovanje aktivnog učenja u školi ili van nje. Neki zadaci su namijenjeni individualnom učenju, ali je za većinu predviđen zajednički rad grupe učenika.

III dio

KAKO JE NAPISAN PRIRUČNIK, I KAKO MOŽE POMOĆI NASTAVNIKU DA ORGANIZUJE I VODI PROCES UČENJA?

Osnovna uloga priručnika jeste da pruži pomoć nastavniku u organizovanju i vođenju procesa učenja ovog predmeta u srednjoj školi. Kako bi se osigurala ova pomoć u priručniku, svaka lekcija je predstavljena kroz:

- saznanje ciljeve programa
- izvod iz udžbenika
- aktivnosti učenja
- ishode (standarde) programa

Svaki od ovih elemenata priručnika ima posebnu ulogu u organizovanju i vođenju procesa učenja u gimnaziji.

1. SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Kao što je naprijed rečeno, ciljevi programa su osnova za organizovanje i vođenje procesa učenja u školi. Ciljevi eksplicitno govore o tome šta učenici treba da nauče, a implicitno i o tome kako treba da uče. Razlikuju se opšti, operativni, sadržajni i procesni ciljevi (vidi: tekst iz I dijela priručnika)

U priručniku su navedeni *sadržajni ciljevi* programa za svaku lekciju (npr. upoznavanje učenika sa osnovnim simbolima EU), a nastavnik planirajući proces učenja uvodi i tzv. *procesne ciljeve* (npr. razvijanje sposobnosti zaključivanja, ili sposobnosti kritičkog mišljenja kod učenika). Procesni ciljevi ne mogu se ostvariti učenjem jedne ili dviju lekcija (jednog ili dva sadržajna cilja), oni se ostvaruju kroz ukupan proces učenja i zavise od načina učenja. Dakle, pripremajući se za čas, nastavnik polazi od sadržajnih ciljeva programa i predviđa aktivnosti učenja koje obezbjeđuju ostvarivanje procesnih ciljeva kakvi su npr. sposobnosti zaključivanja, rješavanja problema i sl.

PRIMJER NAVOĐENJA CILJEVA U PRIPREMI ZA ČAS:

Priprema za čas obavezno sadrži ciljeve navedene u programu (sadržajne ciljeve), a nastavnik uvodi procesne ciljeve zavisno od planiranih aktivnosti učenja, npr.:

sadržajni ciljevi časa:

- upoznavanje učenika sa osnovnim ljudskim pravima

procesni ciljevi časa:

- razvijanje sposobnosti samostalnog prikupljanja i analiziranja znanja i informacija
- razvijanje sposobnosti kritičkog mišljenja kroz diskusiju i sl.

2. IZVOD IZ UDŽBENIKA

U ovom dijelu priručnika navedeni su: naslovi lekcija, osnovna pitanja na koja odgovara svaka lekcija i kratak opis sadržaja lekcija. Ovaj dio priručnika omogućuje nastavniku brz uvid u ključne elemente sadržaja svake lekcije i služi mu za planiranje procesa, tj. aktivnosti učenja na času.

3. AKTIVNOSTI UČENJA

Aktivnosti učenja su ključne za ostvarivanje ciljeva programa – *za usvajanje kvalitetnih znanja i razvijanje sposobnosti učenika*. U ovom dijelu priručnika date su moguće ideje – scenariji časa, za realizaciju ciljeva programa. Za neke lekcije dato je više mogućnosti, tako da nastavnik može da bira onu koja mu više odgovara, ili da neke od njih koristi prilikom planiranja *izbornog dijela programa*. Navedeni scenariji su namijenjeni prije svega časovima utvrđivanja i sistematizovanja znanja učenika. Prilikom izrade ovih scenarija vođeno je računa da se pored kvalitetnog znanja kroz proces učenja obezbijedi razvijanje vještina i sposobnosti učenika koje su predviđene ciljevima programa.

Nastavnik ima autonomiju, i nije obavezan da koristi predložena scenarija časa, ali je obavezan da nastavu organizuje na način koji obezbjeđuje realizaciju ciljeva programa. Drugim riječima, od nastavnika se očekuje da predložena scenarija prilagodi uslovima u kojima on radi ili da izradi nove pripreme za čas koje će obezbijediti realizaciju predviđenih ciljeva programa.

4. ISHODI PROGRAMA

Polazište za ocjenjivanje znanja predstavljaju predviđeni *standardi znanja*. Standardima se definiše minimum – ono što se od svakog učenika očekuje da zna. Kriterijume ocjenjivanja, počev od standardnog nivoa, nastavnik prilagođava grupi učenika sa kojom radi. Pri tom može da koristi neku od taksonomija znanja (npr. Blumovu taksonomiju) ili da se posluži standardima na višem nivou koji su dati u priručniku.

*Blumova taksonomija znanja

NIVO ZNANJA	DEFINICIJA ZNANJA	POKAZATELJI ZNANJA
vrednovanje	učenik/učenica procjenjuje, vrednuje informacije na osnovu nekog kriterijuma; daje argumentaciju	vrednovanje argumentacija preporučivanje obrazlaganje
sinteza	učenik/učenica od ponuđenih informacija stvara neku novu cjelinu; kreira nešto za njega/nju novo; novi proizvod	kreiranje smišljanje razvijanje planiranje
analiza	učenik/učenica ponuđene informacije raščlanjuje, klasifikuje, dovodi u vezu	raščlanjivanje poređenje dovođenje u vezu razlikovanje
primjena	učenik/učenica uz minimalna uputstva bira i koristi informacije kako bi riješio/riješila neki problem	upotreba primjena rješavanje demonstriranje
razumijevanje	učenik/učenica svojim riječima interpretira, objašnjava ili obrazlaže informacije koje ima	objašnjavanje sažimanje parafraziranje opisivanje davanje primjera
znanje	učenik/učenica prisjeća se ili prepoznaje informaciju u obliku u kom je naučena	navođenje nabrajanje imenovanje definisanje

I na kraju, ponavljamo ono što je ključno za ostvarivanje ciljeva programa ovog predmeta:

- **dobro upoznajte ciljeve programa** (pored znanja o EU, programom je predviđeno razvijanje određenih vještina i vrijednosti kod učenika)
- **planirajte aktivno i interaktivno učenje** (pasivnim učenjem, samo slušanjem predavanja nastavnika, nije moguće ostvariti ciljeve ovog predmeta)
- **vodite računa o atmosferi na času** (u učionici u kojoj ne vlada sloboda mišljenja i sloboda izražavanja, ne mogu se realizovati ciljevi ovog predmeta)
- **prilagodite kriterijume ocjenjivanja ciljevima nastave** (nastavnik koji cijeni samo činjenično znanje, razvija pasivnost i zavisnost kod svojih učenika)

1

UVOD U PREDMET

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Zašto je važno učiti predmet Evropske integracije?
- Kako se uči predmet Evropske integracije?
- Kako se koristi udžbenik Evropske integracije?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Zašto da učiš ovaj predmet?
- Kako da učiš ovaj predmet?

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Zašto je važno da učiš ovaj predmet?

Učenik saznaje osnovne ciljeve, sadržaje i značaj učenja ovog predmeta u školi. Razumije da učenje ovog predmeta ne znači samo naučiti podatke iz knjige, već traži lični angažman, rad na sebi, i razvoj vještina i sposobnosti potrebnih za život u multikulturnoj zajednici kakva je EU.

■ Kako da učiš ovaj predmet?

Učenik se upoznaje sa osnovnim načinima učenja ovog predmeta (aktivno i interaktivno učenje). Saznaje da takvo učenje zahtijeva razumijevanje i diskusiju o problemima koji se izučavaju. Saznaje da to podrazumijeva individualno, ali i saradničko – grupno učenje; učenje u školi, ali i učenje van škole (npr. učenje kroz izradu projekata, rad u zajednici i sl.).

■ Kako da koristiš ovaj udžbenik?

Učenik upoznaje osnovne elemente sadržaja udžbenika (lekcije koje će učiti), ali i didaktičke elemente udžbenika (osnovni tekst, dodatni tekstovi, radni tekstovi, zašto je važan kompas, siže itd.). Saznaje da svaki od elemenata udžbenika pruža određenu vrstu pomoći prilikom učenja.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
1	Uvod u predmet	1			1

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

VARIJANTA: 1.

Analiza sadržaja i ciljeva učenja predmeta Evropske integracije

Učenici imaju zadatak da analiziraju opšte ciljeve učenja ovog predmeta (koriste tekst *Uvod u predmet*) i kroz razgovor sa nastavnikom razgovaraju o sljedećim temama:

■ **Šta je sadržaj učenja ovog predmeta?**

Učenici analiziraju sadržaj udžbenika i identifikuju teme koje će biti obrađene tokom godine.

■ **Koje je vještine (sposobnosti) važno razvijati kroz ovaj predmet?**

Na osnovu analize teksta *Uvod u predmet*, učenici identifikuju neke od vještina koje je važno da razviju tokom učenja ovog predmeta (npr. komunikativne vještine).

■ **Koje je vrijednosti važno prihvatiti kroz ovaj predmet?**

Na osnovu analize teksta *Uvod u predmet*, učenici identifikuju neke od stavova i vrijednosti koje se podstiču kroz ovaj predmet (npr. tolerancija)

Rezultat ovih aktivnosti može se sumirati u tabeli.

Šta su ciljevi učenja predmeta Evropske integracije

SADRŽAJI UČENJA	VJEŠTINE I SPOSOBNOSTI	STAVOVI I VRIJEDNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> ■ Šta je EU i koje su njene članice? ■ Koje institucije ima EU? ■ Šta je jedinstveno tržište? ■ Zašto je važna zaštita životne sredine u EU? ■ Zašto je važna zaštita ljudskih prava u EU? itd. 	<ul style="list-style-type: none"> ■ učenja ■ rješavanja problema ■ stvaralačkog mišljenja ■ kritičkog mišljenja ■ saradnje ■ komunikacije... 	<ul style="list-style-type: none"> ■ tolerantnost ■ humanost ■ zajedništvo ■ otvorenost za drugo i drugačije, itd.

Na osnovu tabele vodi se razgovor o *važnosti* pojedinih ciljeva predmeta: zašto je važno da poznamo EU i njene institucije; zašto je važno da kod sebe izgrađujemo npr. sposobnost učenja; zašto su važne određene vrijednosti (npr. tolerantnost)? Nastavnik može utvrditi koje su teme učenicima zanimljive i šta bi željeli da bude sadržaj izbornih časova.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna šta je sadržaj učenja predmeta EU
- zna ciljeve učenja predmeta EU
- zna način korišćenja udžbenika

Na višem nivou:

- navodi i objašnjava važnost pojedinih sadržaja udžbenika
- navodi i objašnjava značaj pojedinih sposobnosti i vještina (zašto su važne za njega; zašto za zajednički život u EU)
- navodi i objašnjava značaj pojedinih vrijednosti (zašto su važne za njega; zašto za zajednički život u EU)

2

EVROPSKA UNIJA

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Šta ćeš saznati?

- Šta je EU danas, i koje su njene članice?
- Koji su simboli EU?
- Šta su razlozi nastanka EU?
- Koje nadležnosti ima, i koji su ciljevi EU?
- Na kojim se principima i načelima temelji EU?
- Šta znači pojam pravne tekovine EU (*acquis communautaire*)?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Evropska unija i njene članice – danas
- Simboli Evropske unije
- Razlozi nastanka EU i osnivački ugovori
- Nadležnosti i ciljevi EU
- Principi i načela na kojima se temelji EU
- Pojam pravne tekovine EU

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Šta je EU danas, i koje su njene članice?

Učenik upoznaje Evropsku uniju kao porodicu demokratskih evropskih zemalja koje zajednički rade da bi poboljšale život svojim građanima. Za samo pola vijeka, ona je omogućila uspostavljanje mira i napretka u Evropi, stvaranje jedinstvene evropske valute (eura) i jedinstvenog tržišta bez granica između država. Ona je postala velika trgovinska sila, veliki investitor i svjetski lider u oblastima poput zaštite životne sredine i pomoći u razvoju. Broj njenih članica povećao se sa šest na dvadeset sedam, dok se više evropskih zemalja priprema za članstvo. Evropska unija je danas zajednica 27 država, u kojoj na 4,2 miliona km² živi 497 miliona stanovnika, i u kojoj se službeno komunicira na 23 jezika, gdje se zajedničke politike sprovode preko veoma razgranatog mehanizma institucija koje objedinjava i uređuje njena pravna tekovina, tzv. *acquis communautaire*.

■ Koji su simboli EU?

Učenik saznaje da se zajednički evropski identitet ostvaruje i kroz postojanje simbola Evropske unije. Najvažniji simboli EU su: himna, zastava, Dan Evrope i euro. Himna Evropske unije je *Oda radosti*. Zastava koju čini plava podloga s 12 zlatnih zvjezdica raspoređenih ukруг bila je zastava Savjeta Evrope. Od 1985. godine to je zastava Evropske unije. Dan Evrope, 9. maj, obilježava početak procesa integracije, tj. ujedinjavanja država u Evropi. Euro je zajednička valuta EU.

■ Šta su razlozi nastanka EU?

Učenik saznaje da je kraj II svjetskog rata označio početak nove ere u odnosima između evropskih država. Trebalo je staviti tačku na međunarodne sukobe i izgraditi trajni mir koji će počivati na zajedničkim vrijednostima i interesima evropskih naroda. Nova generacija evropskih državnika lansirala je ideju ujedinjene Evrope zasnovane na ugovorima koji će garantovati mir, vladavinu prava i jednakost država. U periodu od 1945. do 1950. godine formiraju se brojne regionalne i međunarodne organizacije koje su kao osnovni cilj imale očuvanje mira i bezbjednosti, obnovu ratom razorenih privreda, podsticanje raznih vidova saradnje između država. Prvi dokument koji je označio početak konkretizacije i realizacije funkcionalne integracije bila je *Šumanova deklaracija*. Nakon ovog, uslijedio je niz drugih ugovora i osnivačkih akata koji su odredili put današnje EU. Najvažniji osnivački akti su: *Ugovor o Evropskoj zajednici za uglj i čelik* (Pariski ugovor, trajao 50 godina, do 2002), *zajedničko tržište uglja i čelika, nadnacionalni organi*; *Ugovori o osnivanju EEZ i Euroatoma* (Rimski ugovori), *nastanak carinske unije, postepeno ukidanje necarinskih barijera, zajedničke politike*; *Jedinstveni evropski akt*, *kompletiranje unutrašnjeg tržišta do 1992*; *Ugovor o EU, Mastriht, osnovana EU, državljanstvo EU, EMU*; *Ugovor iz Amsterdama*, *renumeracija članova osnivačkih akata*; *Ugovor iz Nice* (trenutno važeći akt); *Ugovor o ustavu* (predlog nije prihvaćen na referendumu u Francuskoj i Holandiji); *Ugovor iz Lisabona* koji je znatno promijenio strukturu EU i objedinio sve spoljne akcije EU, uveo funkciju predsjednika Savjeta itd.

■ Koje nadležnosti ima EU i koji su njeni najvažniji ciljevi?

Učenik treba da nauči da je Evropska unija do Lisabonskog ugovora obuhvatala evropske zajednice kao autonomne djelove, zajedno sa zajedničkom spoljnom i bezbjednosnom politikom i saradnjom u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova. Sama Evropska unija, do Lisabonskog sporazuma, nije imala pravni subjektivitet – svojstvo pravnog lica, i nije mogla zaključivati međunarodne ugovore. Zajednice su imale pravni subjektivitet koji im je omogućavao da budu strane ugovornice u međunarodnim sporazumima i postanu članice međunarodnih organizacija. Stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, Unija dobija status pravnog lica, što označava mogućnost Unije da zaključuje ugovore, postane potpisnica međunarodnih konvencija ili da bude član međunarodnih organizacija.

Ciljevi EU su da podstiče uravnotežen i trajan privredni i društveni razvoj i visok nivo zaposlenosti; afirmiše vlastiti identitet na međunarodnoj sceni; jača zaštitu prava i interesa državljana svojih država članica; nastoji da održi i ojača Uniju kao prostor slobode, bezbjednosti i pravde; nastoji da u cjelosti očuva pravne tekovine Unije i da ih dalje razvija.

■ Na kojim se principima i načelima temelji EU?

Učenik saznaje da su *osnovni principi* kojima se rukovodi Evropska unija i njene institucije utvrđeni Ugovorom o Evropskoj uniji i Ugovorom o funkcionisanju EU (bivši Ugovor o EZ), a neke je ustanovio Sud pravde. Najvažniji su: *princip legaliteta*; *princip autonomije komunitarnog pravnog poretka*; *princip supsidijarnosti*; *princip proporcionalnosti*; *princip solidarnosti*. Evropska Unija se zasniva na *načelima* koja su zajednička svim državama članicama. To su načela slobode, demokratije, poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i vladavine prava.

■ Šta znači pojam pravne tekovine EU (*acquis communautaire*)?

Francuski termin *acquis communautaire* označava „nasljeđe” ili „tekovinu” EU, tj. sva pravna akta koja je Unija ikada usvojila. To je skup prava i obaveza koji sve zemlje članice povezuju unutar Unije. *Acquis-om* su obuhvaćeni: jedinstveno tržište, carinska unija, zajednička agrarna politika, politika strukturnih reformi i sva pitanja ekonomske i monetarne unije.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
2	Evropska unija	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

EU danas, njeni simboli, razlozi nastanka i osnivački ugovori

Na prethodnom času nastavnik može uputiti učenike da što više saznaju o zemljama članicama EU (položaj, broj stanovnika, razvijenost i sl.). Ukoliko učenici imaju pristup internetu, mogu koristiti veb-sajt EUROSTAT-a ili druge izvore znanja. Na času se može koristiti prilog *Upoznaj članice EU* i tekst: *Razlozi nastanka EU i osnivački ugovori*.

Učenici u grupama imaju zadatak da predstavljaju pojedine članice EU koristeći se podacima iz tabele *Upoznaj članice EU*. Važno je da nastavnik provjeri da li učenici znaju šta je *BDP* i *BDP/pc*.

Grupe učenika mogu dobiti zadatke da prikupe podatke:

- o pojedinim zemljama članicama EU (broj stanovnika, površina i glavni gradovi; zemlje eurozone i godina pristupanja; bruto društveni proizvod; bruto društveni proizvod po stanovniku)
- o zemljama zapadnog Balkana (isti podaci)
- o Crnoj Gori (isti podaci)

Nakon prezentacije zadataka i poređenja zemalja EU, zemalja zapadnog Balkana i Crne Gore, nastavnik podstiče razgovor o razlozima nastanka EU i najvažnijim osnivačkim ugovorima:

- važni datumi u nastajanju EU
- značaj *Šumanove deklaracije* za stvaranje EU
- Evropske zajednice – Ugovor o osnivanju Evropske zajednice za uglj i čelik – EZUČ (Pariski ugovor)
- Mاستriht 1992 – Ugovor o stvaranju EU
- Ugovori: Amsterdam 1997, Nica 2001.
- Ugovor o ustavu EU 2004. i Lisabonski ugovor 2007.

NAPOMENA: osnovni cilj ove aktivnosti jeste da učenici upoznaju EU, kako je i na osnovu čega nastala, i koje su osnovne karakteristike zemalja članica EU (kao i uporedne karakteristike zemalja koje žele da pristupe EU, uključujući Crnu Goru). Dakle, nije neophodno razmatrati sve detalje (jer će i kasnije ovi dokumenti, kao i podaci o ekonomskim karakteristikama zemalja članica EU, biti predmet učenja).

ČAS: 2.

Nadležnosti i ciljevi EU

Nastavnik sa učenicima razgovara o pojmovima *suvereniteta i nadležnosti* (može se koristiti prilog *Lisabonski [reformski] ugovor*). Učenici u manjim grupama ili parovima imaju zadatak da interpretiraju *ciljeve i principe* EU (koriste se tekstom iz udžbenika). **Zadaci grupa ili parova učenika:**

Ciljevi EU

- **podstiče uravnotežen i trajan privredni i društveni razvoj i visok nivo zaposlenosti**
- **afirmiše vlastiti identitet na međunarodnoj sceni**
- **jača zaštitu prava i interesa državljana svojih država članica**
- **nastoji da održi i ojača Uniju kao prostor slobode, bezbjednosti i pravde**
- **nastoji da u cjelosti očuva pravne tekovine Unije i da ih dalje razvija**

Principi EU (koristi se prilog *Principi kojima se rukovodi EU*)

- **legalitet**
- **autonomija evropskih propisa**
- **supremacija**
- **supsidijarnost**
- **proporcionalnost**
- **solidarnost**

Nakon prezentacije, nastavnik može organizovati razgovor o povezanosti ciljeva i principa EU.

IZBORNI ČAS – predlog

Organizacije važne za evropske integracije

Učenici mogu imati zadatak da prikupe podatke i u školi predstave:

- **NATO** (*Sjevernoatlantski savez*)
- **Savjet Evrope** (*Council of Europe, SE*)
- **OEEC** (*Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju*)

Svoje prezentacije mogu pripremiti na plakatima, a po mogućnosti predstaviti ih i drugim učenicima škole.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna ko su članice EU i navodi osnovne karakteristike pojedinih članica EU
- navodi razloge nastanka EU i osnovne osnivačke ugovore
- navodi nadležnosti EU, osnovne ciljeve i principe na kojima se temelji EU
- navodi sadržaj pojma pravne tekovine EU (*acquis communautaire*)?

Na višem nivou:

- objašnjava važnost Šumanove deklaracije za nastanak EU
- objašnjava novine koje je donio Lisabonski ugovor
- interpretira značaj ciljeva i principa na kojima se temelji EU
- objašnjava važnost vladavine prava, parlamentarne demokratije i tržišne ekonomije za Evropsku uniju.

3

INSTITUCIJE EVROPSKE UNIJE

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Šta je Savjet EU?
- Šta je Evropski savjet?
- Koje su nadležnosti, i kako radi Evropski parlament?
- Šta je Evropska komisija?
- Šta radi Sud pravde Evropske unije?
- Šta je Revizorski sud?
- Koje institucije i agencije još postoje u EU?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Savjet EU
- Evropski savjet
- Evropski parlament
- Evropska komisija
- Sud pravde Evropske unije
- Evropski revizorski sud
- Ostale institucije i agencije EU

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Šta je Savjet EU?

Savjet Evropske unije predstavlja glavno tijelo zaduženo za donošenje propisa u EU, odnosno ključnih odluka. U Savjetu se nalaze predstavnici svih zemalja članica na ministarskom nivou. Savjetu za spoljne poslove predsjedava visoki predstavnik za spoljne poslove i politiku bezbjednosti EU (šef diplomatije EU), a kada su održavaju sastanci ministara finansija, pravosuđa i unutrašnjih poslova, socijalne politike itd., onda Savjetu ministara predsjedava ministar zemlje koja predsjedava Unijom u tom periodu. Sastancima Savjeta prisustvuju i predstavnici Komisije.

■ Šta je Evropski savjet?

Evropski savjet je najviše tijelo EU kada je riječ o utvrđivanju generalne politike i davanju smjernica glavnim organima i tijelima u Briselu. Ovaj Savjet okuplja predsjednike država i vlada. U skladu sa Lisabonskim ugovorom, Evropski savjet bira svog predsjednika kvalifikova-

nom većinom, na period od dvije i po godine, uz mogućnost još jednog mandata. Predsjednik Evropskog savjeta predsjedava i upravlja radom Savjeta. On predstavlja Uniju i u oblasti zajedničke spoljne i politike bezbjednosti. Evropski savjet se obično sastaje četiri puta godišnje, a predsjednik Evropskog savjeta predstavlja izvještaje Evropskom parlamentu nakon svakog sastanka Savjeta.

■ **Koje su nadležnosti, i kako radi Evropski parlament?**

Evropski parlament dijeli zakonsku i budžetsku ulogu/funkciju sa Savjetom Evropske unije. Interesi naroda predstavljeni su kroz rad parlamenta. Lisabonskim ugovorom nadležnost Evropskog parlamenta je povećana kako u oblasti kontrole budžeta tako i nadzora nad radom Komisije.

■ **Šta je Evropska komisija?**

EU komisija je politički nezavisna institucija koja zastupa interese EU u cjelini. Komisija ima pravo da predlaže propise, ali i da utvrđuje da li se politike EU pravilno primjenjuju.

■ **Šta radi Sud pravde Evropske unije?**

Sud pravde Evropske unije je institucija zadužena za poštovanje ugovora i propisa samih tijela EU i zemalja članica.

■ **Šta je Revizorski sud?**

Revizorski sud kontroliše rad budžeta EU, tj. da li se prihodi i rashodi budžeta EU prikupljaju i troše u skladu sa propisima.

■ **Koje institucije i agencije još postoje u EU?**

Finansijske institucije u EU zadužene su da pod povoljnim uslovima (rokovima i kamatama) unapređuju razvoj zemalja članica (EIB) i zemalja bivšeg socijalističkog bloka u procesu tranzicije i transformacije (EBRD). Komiteti su osnovani sa ciljem da proces donošenja odluka u institucijama EU bude demokratičniji i time uključi interesne grupe na koje se odluke odnose.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
3	Institucije EU	1	2		3

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Institucije EU – istraživanje

Grupe učenika mogu dobiti zadatak (na prethodnom času) da prikupe informacije i da na času predstave pojedine institucije EU. Formiraju se grupe prema sljedećim zadacima:

- Šta je Savjet EU?
- Šta je Evropski savjet?
- Koje su nadležnosti, i kako radi Evropski parlament?
- Šta je Evropska komisija?
- Šta radi Sud pravde Evropske unije?
- Šta je Revizorski sud?
- Koje institucije i agencije još postoje u EU?

Učenici mogu da koriste internet (veb adrese su date u udžbeniku), razne publikacije, časopise i sl. Važno je da u svim izvještaju predstave nadležnosti i način donošenja odluka u pojedinim institucijama EU. Presentacija može biti u vidu plakata sa ilustracijama i osnovnim informacijama o instituciji koju predstavljaju.

Nakon prezentacija, sa učenicima treba razgovarati o funkcijama i nadležnostima tri savjeta (prilog: *Razlike između Savjeta*).

ČAS: 2.

Institucije EU – KVIZ

Nastavnik može podijeliti učenike u grupe i organizovati kviz. Važno je obezbijediti da se utvrde tačni odgovori na svako pitanje (ako na neko pitanje nijedna od grupa koje učestvuju u kvizu ne zna tačan odgovor, treba im dozvoliti da ga pronađu u udžbeniku).

<p>1. Evropski savjet sastavljen je od:</p> <p>a) predsjednika vlada b) ambasadora c) predsjednika država d) ministara zemalja članica</p>	<p>11. Koja evropska institucija ima sjedište u Briselu, Strazburu i Luksemburgu:</p> <p>a) Evropska komisija b) Evropski parlament c) Evropski savjet d) Evropski sud pravde</p>
<p>2. Savjet Evropske unije može biti:</p> <p>a) Savjet ministara b) COREPER c) Evropski savjet d) Savjet Evrope</p>	<p>12. Najveći dio osoblja Evropske komisije nalazi se u Luksemburgu:</p> <p>a) da b) ne</p>
<p>3. Savjet EU ima pravo na zakonsku inicijativu:</p> <p>a) da b) ne</p>	<p>13. Evropska investiciona banka ima svoje sjedište u Luksemburgu:</p> <p>a) tačno b) netačno</p>
<p>4. Evropski savjet donosi odluke:</p> <p>a) političke odluke o svim bitnim pitanjima Unije b) donosi zakone c) u ime EU potpisuje sporazume d) usvaja budžet EU</p>	<p>14. Evropski parlament bira se na:</p> <p>a) 2,5 godine b) 5 godina c) 6 godina</p>
<p>5. Savjet EU donosi većinu svojih odluka glasanjem:</p> <p>a) jednostavnom većinom b) kvalifikovanom većinom c) apsolutnom većinom</p>	<p>15. Aktuelni sastav Parlamenta izabran je:</p> <p>a) jul 2009. godine b) jul 2008. godine c) jul 2004. godine</p>
<p>6. Koliko se često sastaje Komisija:</p> <p>a) jednom nedjeljno b) jednom mjesečno c) jednom u dvije nedjelje</p>	<p>16. Evropska komisija bira se na:</p> <p>a) 2,5 godine b) 5 godina c) 6 godina</p>
<p>7. Evropska komisija ima sljedeće nadležnosti:</p> <p>a) inicijator je donošenja propisa i ima izvršnu vlast b) Donosi odluke u EU i prati njihovo izvršenje c) Usvaja i prati realizaciju budžeta</p>	<p>17. Sudije i advokati u Sudu pravde EU biraju se na:</p> <p>a) 2,5 godine b) 5 godina c) 6 godina</p>
<p>8. Evropski parlament poslije izbora u 2009. godini ima:</p> <p>a) 785 mjesta b) 751 mjesta c) 230 mjesta</p>	<p>18. Uloga EIB-a jeste:</p> <p>a) smanjiti razlike u ekonomskom razvoju zemalja članica b) smanjiti razlike u ekonomskom razvoju zemalja kandidata c) smanjiti razlike u ekonomskom razvoju zemalja koje su u procesu pridruživanja EU</p>
<p>9. Parlament donosi propise zajedno sa:</p> <p>a) Evropskom komisijom b) Savjetom Evropske unije c) Evropskim savjetom</p>	<p>19. Uloga EBRD je:</p> <p>a) smanjiti razlike u ekonomskom razvoju zemalja kandidata b) podržati ekonomsku rekonstrukciju zemalja istočne Evrope c) podržati ekonomsku rekonstrukciju zemalja Balkana</p>
<p>10. Funkcije Suda pravde EU:</p> <p>a) da obezbijedi jednoobraznu primjenu propisa b) da donosi odluke c) da reaguje ako se budžet EU ne troši prema planu</p>	<p>20. Uloga Komiteta u procesu donošenja odluka u EU je:</p> <p>a) konsultativna b) zakonodavna c) naredbodavna</p>

ČAS: 2. ALTERNATIVNO

Odlučivanje u EU

Evropska unija je zajednica različitosti, a daljim širenjem EU razlika ima sve više. Uloga institucija EU jeste da upravljaju zemljama koje se razlikuju u političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom i vjerskom životu. Poštovati razlike i donositi odluke primjerene trenutku u kojem se nalazi Unija, jako je težak posao. Razumijevanje ovih stavova najbolje se može postići kroz vježbu.

Rad Savjeta Evropske unije, usaglašavanje različitosti, demonstrirati učenicima tako što će im se dati da donesu odluku o nekom aktuelnom pitanju koje se tiče njih samih (na primjer: gdje ići na matursku ekskurziju, ili da razmisle na koji bi se način mogao riješiti neki aktuelni ekonomsko-socijalno problem).

Odrediti po 5 minuta da učenici individualno definišu želje i potrebe. Zatim dodatnih 5 minuta da u grupama od po četvoro usaglase stav, i da svaka grupa javno kaže poziciju koja je rezultat dogovora u grupi. Pitati ih kako su došli do odluke: da li tako što su glasali, ili jednoglasno, ili su prepustili odluku „jačim“ pojedincima u grupi. Istaći na koliko su različitih odgovora i mogućnosti ukazali učenici. Uporedite to sa stavovima i potrebama svake zemlje članice kada se raspravlja o važnim pitanjima.

Tražiti da pokušaju da nađu način kako da se dođe do jedinstvenog stava/rješenja. Stimulisati njihov međusobni dijalog, da bi se pomirile razlike i došlo do jedinstvenog rješenja. Ukoliko učenici sami ne dođu do odgovora, ponudite glasanje kao opciju. Odrediti način glasanja: prostom ili kvalifikovanom većinom, gdje će se po nekom kriterijumu, recimo uspjeh u školi, svakom učeniku dodijeliti broj glasova. Odličnim učenicima 5 glasova, vrlo dobrim 4, dobrim 3, dovoljnim 2, učenicima koji imaju nedovoljne ocjene po 1 glas.

Stimulisati ih da sami donesu zaključak o tome koliko je usaglašavanje stavova, interesa, potreba i želja teško, i da se u sličnoj, mnogo komplikovanijoj poziciji, nalaze institucije EU. Rad Evropskog savjeta i nadležnosti demonstrirati time što će konačnu odluku donijeti neka nadležna institucija: uprava škole ili ministarstvo.

ISHODI PROGRAMA:

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou:*

- zna nadležnost Savjet EU
- zna šta je Evropski savjet
- navodi nadležnosti i način rada Evropskog parlamenta
- zna šta je Evropska komisija
- zna šta radi Sud pravde EU
- zna šta je Revizorski sud
- navodi i institucije i agencije u EU

Na višem nivou:

- objašnjava razliku između savjeta
- objašnjava način odlučivanja u institucijama EU
- objašnjava razlike u nadležnostima pojedinih institucija

4

JEDINSTVENO TRŽIŠTE EU

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Šta predstavlja jedinstveno tržište EU?
- Koje su osnovne ekonomske slobode?
- Koje politike države članice EU ustupaju svojim zajedničkim institucijama da ih one direktno sprovede?
- Šta je Evropska monetarna unija, i kakva je uloga eura kao zajedničke evropske valute?
- Koje prednosti državama članicama i njihovim građanima daje jedinstvena EU na svjetskoj sceni danas?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Nastanak jedinstvenog tržišta
- Četiri ekonomske slobode
- Zajedničke politike EU
- Evropska monetarna unija i euro
- EU na svjetskoj sceni

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Šta predstavlja jedinstveno tržište EU?

Jedinstveno tržište EU (Single Market) – Od 1951, odnosno 1958. godine EEZ je počela, a 1992. godine zaokružila uvođenje koncepta zajedničkog tržišta, koji se postepeno razvijao: od zone slobodne trgovine (kada zemlje međusobno daju samo određene trgovinske i carinske ustupke za slobodan protok roba), preko carinske unije (potpuno ukidanje carina, zajedničke carine prema trećim zemljama), do postepenog formiranja zajedničkog tržišta (ukidanje velikog broja necarinskih barijera i usklađivanje povezanih politika, nadnacionalno zakonodavstvo koje to uređuje).

■ Koje su osnovne ekonomske slobode?

Jedinstveno unutrašnje tržište, koje predstavlja srž EU, zasniva se na ostvarivanju četiri slobode: slobodno kretanje ljudi, roba, usluga i kapitala. Jedinstveno unutrašnje tržište moguće je tek potpunim ukidanjem prepreka za ove četiri slobode, koje se nazivaju i četiri ekonomske slobode. Kada je o obrazovanju i nauci riječ, promoviše se kroz programe Zajednice i „peta“ sloboda, a ona predstavlja **slobodan protok znanja**.

■ **Koje to politike države članice EU ustupaju svojim zajedničkim institucijama da ih one direktno sprovode?**

Da bi koncept zajedničkog tržišta zaista zaživio u praksi, bilo je neophodno neke važne politike, koje uređuju ekonomski život u zemlji, podići na nadnacionalni nivo – nivo Evropske unije. Ključne zajedničke politike EU su: carinska politika, trgovinska politika, politika zaštite konkurencije, regionalna politika, sprovođenje budžeta EU i zajednička poljoprivredna politika.

■ **Šta je Evropska monetarna unija, i kakva je uloga eura kao zajedničke evropske valute?**

Ekonomska i monetarna unija (EMU) predstavlja viši nivo ekonomske integracije koji je zaokružen 1999. godine, sprovodi ga ECB u saradnji sa centralnim bankama država članica koje su ispunile kriterijume konvergencije i ušle u eurozonu (16) i koriste euro kao zvanično sredstvo plaćanja.

■ **Koje prednosti državam članicama i njihovim građanima daje jedinstvena EU na svjetskoj sceni danas?**

EU27 čini 7,4% svjetske populacije, koja proizvodi 30% svjetskog BDP-a, učestvuje sa 19% u svjetskoj trgovini i skoro 60% u međunarodnoj razvojnoj i humanitarnoj pomoći (najveći svjetski donator i davalac razvojne pomoći).

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
4	Jedinstveno tržište EU	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Jedinstveno tržište, ekonomske slobode i zajedničke politike

Učenici trebe da dobiju zadatak da u grupama analiziraju glavne aspekte programa jedinstvenog tržišta, ekonomske slobode i zajedničke politike EU. U svom izvještaju učenici treba da ukažu na prednosti *jedinstvenog tržišta* (šta donosi uklanjanje carinskih barijera); *ekonomskih sloboda* (šta donosi sloboda kretanja ljudi i kapitala); *zajedničkih politika* (šta donosi carinska unija).

ZADACI ZA GRUPE	PROBLEMI KOJIMA SE BAVE GRUPE UČENIKA
Jedinstveno tržište	<ul style="list-style-type: none"> ■ uklanjanje carinskih barijera u trgovini ■ povećanje konkurencije, fer pristupa tržištu ■ unapređivanje saradnje između preduzeća u oblasti istraživanja i razvoja ■ dalja liberalizacija i rast mobilnosti svih faktora proizvodnje ■ monetarna integracija ■ socijalna zaštita
Ekonomске slobode	<ul style="list-style-type: none"> ■ sloboda kretanja proizvoda ■ sloboda kretanja ljudi ■ sloboda kretanja kapitala ■ sloboda kretanja usluga
Zajedničke politike	<ul style="list-style-type: none"> ■ carinska unija ■ monetarna unija ■ zajednička poljoprivredna politika ■ budžetska politika ■ politika konkurencije ■ poreska harmonizacija

Nakon prezentacije, nastavnik vodi diskusiju o *povezanosti/nedjeljivosti* jedinstvenog tržišta – ekonomskih sloboda – zajedničkih politika. Važno je da učenici razumiju njihovu povezanost, na primjer: povezanost carinske i monetarne unije (zajednička politika) i slobode kretanja ljudi i kapitala (ekonomske slobode).

Prilikom izrade grupnog zadatka, učenici mogu koristiti tekst udžbenika i posebno priloge:

- *Šta podrazumijeva jedinstveno tržište?*
- *Šengenski sporazum i sloboda kretanja.*
- *Koje vrste nadležnosti ima Unija?*
- *Kako se EU bori protiv monopola?*

ČAS: 2.

Upoznaj ekonomsku snagu EU – istraživački zadatak

Na prethodnom času učenike je moguće organizovati u grupe, dajući im zadatak da prikupe podatke o ekonomskoj snazi EU u odnosu na druge ekonomski razvijene zemlje (SAD, Japan). Grupe se mogu baviti sljedećim problemima:

- Stanovništvo
- Površina i gustina naseljenosti
- Bruto društveni proizvod – BDP
- Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika (BDP/pc)
- Učešće EU u svjetskom izvozu i uvozu
- Zaposlenost/nezaposlenost
- Demografski problem (starenje stanovništva)

Nastavnik ih upućuje da koriste prilog *Upoznaj ekonomsku snagu EU*, internet adresu <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> ili druge izvore. Učenici svoje izvještaje mogu pripremiti u vidu plakata, preglednika ili na drugi pogodan način.

Nakon prezentacije vodi se diskusija o prednostima EU (vidjeti prilog *Koje su prednosti Unije?*).

IZBORNI ČAS– PREDLOG

Zaštita potrošača

Zaštita potrošača je jedna od važnih politika EU (spada u grupu podijeljenih nadležnosti). Nastavnik može uputiti učenike da istraže šta je u Crnoj Gori do sada urađeno u vezi s ovim pitanjem. Predmet istraživanja mogu biti:

- Zakon o zaštiti potrošača
- nevladine organizacije (Udruženje potrošača)
- obrazovanje (da li se u školi nešto uči o ovome)
- sredstva izvještavanja (da li se u sredstvima javnog izvještavanja može nešto saznati o ovoj temi)

VARIJANTA: 2.

Akcija u školi – upoznajte učenike sa pravima potrošača

Koristeći Zakon o zaštiti potrošača, učenici mogu izraditi plakate putem kojih će ostale učenike u školi upoznati sa njihovim pravima iz ove oblasti. Zakon se može preuzeti na internet sajtu <http://www.gov.me>

Izrađeni plakati mogu se izložiti na vidnom mjestu u školi, a moguće je organizovati i tribinu za ostale učenike škole.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- navodi karakteristike jedinstvenog tržišta EU
- navodi osnovne ekonomske slobode
- navodi zajedničke politike EU
- navodi članice eurozone

Na višem nivou:

- objašnjava ulogu jedinstvenog evropskog tržišta i pogodnosti koje zemlje članice EU imaju od zajedničkog tržišta
- objašnjava značaj osnovnih ekonomskih sloboda
- objašnjava značaj ustupanja pojedinih politika zajedničkim institucijama
- objašnjava kakvu sve ulogu ima euro

5

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE U EU

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Šta je održivi razvoj?
- Koji se propisi EU odnose na životnu sredinu?
- Koji su osnovni principi zaštite životne sredine?
- Kakva je uloga zajedničkih institucija EU u zaštiti životne sredine?
- Da li je Crna Gora stvarno ekološka država?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Održivi razvoj
- Propisi EU koji se odnose na zaštitu životne sredine
- Principi zaštite životne sredine
- Zajedničke institucije EU u zaštiti životne sredine
- Crna Gora – ekološka država

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Šta je održivi razvoj?

Svijest o potrebi zajedničkog djelovanja u cilju zaštite životne sredine uticala je da se organizuju međunarodne konferencije, na kojima se države dogovaraju o ciljevima i mjerama za očuvanje životne sredine. Na konferenciji Ujedinjenih nacija o humanoj životnoj sredini, održanoj u Stokholmu, 1972, usvojena je deklaracija kojom je pravo na zdravu životnu sredinu prvi put izričito navedeno. Naredna konferencija o životnoj sredini i razvoju održana je u Rio de Žaneiru 1992. Na ovoj konferenciji usvojena je deklaracija (poznata pod nazivom *Rio deklaracija*) na osnovu koje se održivim razvojem smatra „pravo na razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a pritom ne ugrožava sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“.

■ Koji se propisi EU odnose na životnu sredinu?

Osnovni izvori prava Evropske unije su: Ugovor o osnivanju Evropske ekonomske zajednice (Rimski ugovor iz 1957, sa izmjenama koje su uslijedile donošenjem Jedinstvenog evropskog akta iz 1987), Ugovor o Evropskoj uniji (ugovor iz Matrihta iz 1993), Ugovor iz Amsterdama (1999), Ugovor iz Nice (iz 2001) i **Ugovor iz Lisabona** (iz 2007). Ovim dokumentima precizno su određeni ciljevi i principi politike djelovanja u ovoj oblasti. Na osnovu osnivačkih ugovora organi i instituci-

je Evropske unije donose propise (uredbe, direktive, odluke, preporuke, mišljenja i rezolucije) koji se odnose i na životnu sredinu zemalja članica EU. Uredbe koje se donose u okviru EU neposredno se primjenjuju u svim državama članicama, nakon što su objavljene u Službenom listu EU i stupile na snagu. Direktive, sa druge strane, navode ciljeve koje treba postići, a države članice biraju da li će to izvršiti donošenjem novih zakona i podzakonskih akata ili izmjenama postojećih propisa.

■ Koji su osnovni principi zaštite životne sredine?

Bavljenje zaštitom životne sredine van nacionalnih granica dovelo je do ustanovljavanja brojnih principa zaštite životne sredine (izdvajaju se: *princip prevencije* i *princip „zagađivač plaća“*). Svrha ovih principa jeste ostvarivanje ciljeva politike u ovoj oblasti: očuvanje, zaštita i poboljšanje kvaliteta životne sredine; zaštita ljudskog zdravlja; racionalno korišćenje prirodnih resursa; unapređenje mjera na međunarodnom planu radi reagovanja na globalne probleme životne sredine.

■ Kakva je uloga zajedničkih institucija EU u zaštiti životne sredine?

Evropska komisija ima odsjeka koji se nazivaju *generalni direktorati*. Generalni direktorat za životnu sredinu inicira i definiše politiku u oblasti životne sredine, predlaže donošenje propisa iz svoje oblasti, promovise integrisanost životne sredine u druge politike i stara se o tome da se mjere koje su dogovorene primjenjuju u zemljama članicama. *Evropska agencija za zaštitu životne sredine* je agencija Evropske unije koja se bavi praćenjem stanja životne sredine u Evropi, i u saradnji sa drugim institucijama obezbjeđuje informacije o stanju životne sredine.

■ Zašto se kaže da je Crna Gora ekološka država?

Inspirisana atmosferom koja je prethodila održavanju Konferencije u Rio de Žaneiru, Crna Gora je 1991. usvojila Deklaraciju o ekološkoj državi Crnoj Gori, a nedugo zatim, 1992. godine, i svojim Ustavom je proglasila da je ekološka država. To je i prvi put da se jedna država na takav način proglasi ekološkom. U Crnoj Gori postoji veliki broj institucija koje se bave zaštitom životne sredine. Na nivou cijele države ta oblast je u nadležnosti sljedećih institucija: ministarstava zaduženih za zaštitu životne sredine, za vodoprivredu, za zdravlje, Agencije za zaštitu životne sredine, Zavoda za zaštitu prirode, Hidrometeorološkog zavoda i dr. I na nivou opština postoje organi koji su zaduženi za zaštitu životne sredine. Pored vladinih, i veliki broj nevladinih organizacija bavi se zaštitom životne sredine. Svi oni brinu da se u praksi sprovedu propisi koji su doneseni u cilju zaštite životne sredine.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
5	Zaštita životne sredine u EU	1	1		2

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Zaštita životne sredine u mojoj državi – akcioni plan

Organizovati grupe učenika i podstaći ih da izrade akcioni plan zaštite životne sredine u Crnoj Gori. Pri izradi ovog zadatka treba da koriste udžbenik.

Koje elemente treba da sadrži akcioni plan?

Prvo: učenici treba da odrede na čemu počiva *njihov akcioni plan* (pravni osnov). Učenici treba da navedu na čemu zasnivaju svoj akcioni plan (npr. propisi EU; Ustav CG). Važno je da navedu jedan ili više osnova svog plana.

Drugo: učenici treba da navedu *osnovne ciljeve plana* (jedan ili više njih). Pri određivanju ciljeva svog akcionog plana treba da se pozivaju na jedan ili više *osnovnih ciljeva* politike EU u ovoj oblasti:

- očuvanje, zaštita i poboljšanje kvaliteta životne sredine;
- zaštita ljudskog zdravlja;
- racionalno korišćenje prirodnih resursa;
- unapređenje mjera na međunarodnom planu radi reagovanja na globalne probleme životne sredine.

Treće: učenici treba da navedu *konkretne mjere* za svaki cilj svoj akcionog plana – šta konkretno treba uraditi, šta predlažu.

Četvrto: učenici treba da odrede *na kojim principima* je zasnovan njihov akcioni plan. Mogu da navedu jedan ili više principa EU:

- princip predostrožnosti,
- princip prevencije,
- princip suzbijanja zagađenja na izvoru štete,
- princip „zagađivač plaća“.

Primjer akcionog plana

Osnova: Ustav Crne Gore

CILJ	PREDLOG MJERA	PRINCIP
zaštita ljudskog zdravlja	kontrola korišćenja pesticida i drugih zaštitnih sredstava u poljoprivredi	princip predostrožnosti
	obuka poljoprivrednika u cilju pravilnog korišćenja zaštitnih sredstava	princip prevencije

Nakon prezentacije, o svakom se planu zaštite životne sredine razgovara.

ALTERNATIVNO

Zašto čovjeku treba CO₂ ili O₂?!

Učenici se mogu baviti nekim od globalnih problema. Na primjer, kako riješiti potrebu za razvojem (proizvodnjim) na jednoj strani, i problem sve većeg zagađenja prirodne sredine na drugoj strani. Trebalo bi, na primjer, da smisle kako mogu obezbijediti radna mjesta za ljude i razvoj svog kraja, a da to ne bude na štetu očuvanja zdrave životne sredine. Grupe učenika izlažu svoje projekte, raspravljaju o njima i biraju najbolje ideje.

ALTERNATIVNO

Debata – održivi razvoj

Nastavnik može organizovati debatu u kojoj jedna grupa zastupa stav „potreba za razvojem“, a druga stav o „potrebi očuvanja životne sredine“. Grupe treba prvo da definišu osnovne argumente za svoj stav, a zatim se vodi debata.

Važno je da učenici dođu do kompromisnog rješenja ili rješenja koje može da zadovolji oba ova uslova (da se obezbijedi razvoj ali i zaštita životne sredine).

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- objašnjava pojam održivi razvoj
- navodi propise EU koji se odnose na životnu sredinu
- navodi osnovne ciljeve zaštite životne sredine
- navodi osnovne principe zaštite životne sredine
- navodi ulogu Generalnog direktorata za životnu sredinu
- zna da je Crna Gora po Ustavu ekološka država

Na višem nivou:

- objašnjava važnost održivog razvoja
- poznaje propise kojima su regulisana pitanja zaštite životne sredine
- objašnjava važnost očuvanja životne sredine
- objašnjava kako se ostvaruje princip prevencije, a kako princip „zagađivač plaća“
- objašnjava ulogu zajedničkih institucija EU u zaštiti životne sredine
- navodi predloge kako bi Crna Gora stvarno postala ekološka država

6

LJUDSKA PRAVA U EU

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Zašto su značajni demokratija i ljudska prava za EU?
- Zašto je značajna Konvencija o ljudskim pravima?
- Što je zapisano u Povelji o temeljnim pravima u EU?
- Što je rodna ravnopravnost?
- Kako se štite ljudska prava Ustavom Crne Gore?
- Ko je zadužen da štiti ljudska prava i slobode?
- Zašto su važna manjinska prava?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Značaj demokratije i ljudskih prava za EU
- Evropska konvencija o ljudskim pravima
- Povelja o temeljnim pravima u EU
- Rodna ravnopravnost
- Zaštita ljudskih prava u Ustavu Crne Gore
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda
- Zaštita manjinskih prava

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Zašto su značajni demokratija i ljudska prava za EU?

EU je utemeljena na principima slobode i demokratije, vladavini prava i poštovanju ljudskih prava i sloboda. Države članice su obavezne da ova načela poštuju. Riječ je o vrijednostima zajedničkim za sve države članice. Kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda i postojanje diskriminacije, po bilo kojoj osnovi, predstavljaju opasnost za postizanje osnivačkih ciljeva EU a naročito ostvarenje visokog nivoa zaposlenosti i socijalne zaštite, podizanje nivoa životnog standarda i kvaliteta življenja, kao i za ostvarenje ekonomske i društvene kohezije i solidarnosti.

■ Zašto je značajna Konvencija o ljudskim pravima?

Evropska konvencija za ljudska prava (ECHR), potpisana u Rimu 1950. godine, nizom dodatnih protokola je mijenjana i dopunjavanja prevashodno u cilju dostizanja pune i instinske djelotvornosti, što govori da je riječ o živom i stalno promjenljivom instrumentu. Danas predstavlja najefikasnije sredstvo zaštite ljudskih prava, koje, zahvaljujući ustanovljenim mehanizmima, potvrđuje unive-

rzalnu dimenziju ljudskih prava. Djelovanje Evropske konvencije o ljudskim pravima u praksi se najbolje ogleda kroz primjere promjena nacionalnih propisa, što je direktna posljedica sudskih procesa i odluka *Evropskog suda za ljudska prava* u Strazburu.

■ Šta je zapisano u Povelji o temeljnim pravima u EU?

Ovaj dokument usvojen je 17. decembra 2000. u Nici, i predstavlja pokušaj snažnijeg približavanja Unije i njenih institucija građanima, i dodatna je potvrda temeljnih principa EU i ciljeva kojima je posvećena. Osnivanjem Agencije za temeljna prava (FRA) njegova primjena je podignuta na viši nivo. U svojih šest poglavlja dokument tretira pitanja: dostojanstva, slobode, jednakosti, solidarnosti, građanskih prava i pravde. Sastavni dio **Lisabonskog ugovora** jeste i **Povelja o temeljnim (osnovnim) pravima u EU**, mada ne u *cjelosti*. Takođe, nakon ratifikacije i stupanja na snagu Lisabonskog ugovora, Povelja je postala pravosnažan i pravno obavezujući dokument za sve članice EU (osim za Britaniju, Češku i Poljsku). Institucije Unije obavezne su da poštuju prava sadržana u Povelji.

■ Što je rodna ravnopravnost?

U Evropskoj uniji uravnoteženo učešće muškaraca i žena u odlučivanju u političkoj, ekonomskoj i kulturnoj sferi doživljava se kao ključni uslov jednakosti žena i muškaraca. Prema Evropskoj povelji o rodnoj ravnopravnosti, na lokalnom nivou rodna ravnopravnost pretpostavlja da u jednom društvu, zajednici ili organizaciji postoje jednake mogućnosti za žene, muškarce i osobe drugačijih rodnih identiteta da učestvuju u kulturnom, političkom, ekonomskom i socijalnom napretku, kao i da imaju jednake mogućnosti da uživaju sve koristi i dobrobiti od napretka jedne zajednice.

■ Kako se štite ljudska prava Ustavom Crne Gore?

Skupština Crne Gore usvojila je 19. oktobra 2007. godine Ustav Crne Gore u kojem su prepoznate upravo one vrijednosti na kojima počiva sama EU – načela slobode, demokratije, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda. Crna Gora je, po Ustavu, građanska, demokratska, ekološka i država socijalne pravde, utemeljena na vladavini prava.

■ Ko je zadužen da štiti ljudska prava i slobode?

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda (ombudsman) nezavisna je i samostalna institucija koja štiti ljudska prava i slobode koje su povrijeđene aktom, radnjom ili nepostupanjem državnog i opštinskog organa ili javnih službi (recimo, zdravstvene i obrazovne ustanove). Funkcija Evropskog ombudsmana jeste da posreduje između građana EU i njenih institucija. Imenuje ga Evropski parlament (EP) na mandat od pet godina, koji je obnovljiv, sa zadatkom da prima i istražuje pritužbe svih građana i pravnih lica EU koja smatraju da su njihova prava povrijeđena nepravilnim činjenjem institucija EU.

■ Zašto su važna manjinska prava?

Zaštita nacionalnih manjina od ključnog je značaja za demokratsku stabilnost, bezbjednost i mir na cijelom evropskom kontinentu. Pluralističko i istinsko demokratsko društvo treba da poštuje etnički, kulturni, jezički i vjerski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine, ali i da stvara odgovarajuće uslove koji im omogućavaju da izraze, očuvaju i razviju taj identitet. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope (usvojena 1995, a stupila na snagu 1998. godine) predstavlja za sada jedini pravno obavezujući i sveobuhvatni multilateralni instrument zaštite prava pripadnika manjina u Evropi.

■ Diskriminacija po osnovu seksualnog identiteta i seksualne orijentacije

U EU posebna se pažnja posvećuje zabrani diskriminacije i afirmisanju prava seksualnih manjina. Zato se i tokom procesa evropskih integracija prati položaj i tretiranje lezbijskih, homoseksualnih, biseksualnih i transrodnih osoba (LGBT), posebno kroz usvajanje i primjenu antidiskriminacionih zakona i prakse. U navedenom kontekstu pojam homofobije objašnjava se kao poseban društveni problem; to je način ponižavanja ljudi zbog njihove seksualne orijentacije i izbora osjećanja, utemeljen u uvjerenju da su emocije i seksualni kontakti između osoba istog pola bolesni i nemoralni. U predlogu zakona o zaštiti od diskriminacije navodi se da se „svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica po osnovu seksualnog identiteta ili seksualne orijentacije, smatra diskriminacijom“.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
6	Ljudska prava u EU	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Učenici treba da razumiju ulogu Evropske konvencije o ljudskim pravima i da na času analiziraju neotuđivost, nedjeljivost i univerzalnost ljudskih prava.

Učenici se podijele na grupe i raspoređuju neka od osnovnih ljudskih prava u tabelu *osnovnih potreba čovjeka* (vidi tabelu sa osnovnim potrebama čovjeka). Nastavnik treba da objasni šta je sadržaj svake od ovih potreba. Zadatak učenika jeste da prava čovjeka dovedu u vezu sa osnovnim potrebama čovjeka da bi vidjeli kojim se pravima štite pojedine potrebe čovjeka.

Prava čovjeka:

- sloboda kretanja
- sloboda vlasništva
- sloboda misli
- pravo na pomoć
- pravo na rad
- pravo na odmor i slobodno vrijeme
- pravo na zdravstvenu zaštitu
- pravo na obrazovanje

Tabela u kojoj su date osnovne potrebe čovjeka

ŠTA JE ČOVJEKU POTREBNO ZA DOSTOJAN ŽIVOT?	KONVENCIJE O PRAVIMA ČOVJEKA
Svim ljudima su potrebni:	Svi ljudi imaju pravo:
hrana, voda i odmor	
dom, zdravlje i sigurnost	
prijateljstvo, ljubav i prihvatanje od strane drugih ljudi – poštovanje drugih ljudi	
lično samopoštovanje, osjećanje da smo vrijedni i da nas drugi poštuju	
da se razvijamo, da postanemo ono što možemo, i da napredujemo u skladu sa tim	

Uz pomoć nastavnika svi učenici učestvuju u raspoređivanju prava čovjeka u zajedničku tabelu. Treba podsticati dileme i omogućiti diskusiju, kako bi se razumjelo da su prava čovjeka *nedjeljiva* i da npr. pravo na obrazovanje (kao i ostala prava) obezbjeđuju ostvarivanje svake od pojedinačnih potreba čovjeka (obrazovanje obezbjeđuje zaposlenje, sredstva za život, učešće u društvenom životu, afirmaciju itd.).

Na kraju treba razgovarati i o tome da ove potrebe pripadaju svakom čovjeku na svijetu, pa mu na isti način pripadaju i prava (neotuđivost i univerzalnost prava čovjeka). U diskusiju treba uvesti i dokumente kojima se prava čovjeka štite u EU, u Crnoj Gori, kao i ulogu koju ima ombudsman.

ALTERNATIVNO

Učenici treba da razumiju ulogu Evropske konvencije i njen značaj za svakog čovjeka.

Učenike treba staviti u ulogu onih koji su pozvani (zaduženi) da uredi odnose u nekoj budućoj društvenoj zajednici – da izrade pravila ponašanja ljudi u zajednici (zakone).

Dio učenika (jedna polovina odjeljenja) ima zadatak da na listićima (mogu biti plave boje) napiše *šta ljudi nikako ne bi smjeli da rade u zajednici* (zaštita od...), a učenici iz druge polovine odjeljenja da napišu *šta se mora dozvoliti ljudima u zajednici* (pravo na...).

Predloge učenika treba klasifikovati u tabelu (pravo na / zaštita od) i diskutovati o svakoj od dilema (npr. ljudima treba dati slobodu govora, ali ljude treba zaštititi od vrijeđanja drugih ljudi).

PRAVO NA...	ZAŠTITU OD...
život, slobodu i bezbjednost ličnosti, pravično suđenje, kažnjavanje samo na osnovu zakona, pravo na poštovanje privatnog i familijarnog života, slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, slobodu izražavanja, slobodu okupljanja i udruživanja, neometano korišćenje imovine, pravo na obrazovanje, slobodne izbore, naknadu za pogrešnu presudu, jednakost supružnika	mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, ropstva i prinudnog rada, diskriminacije; zabrana protjerivanja sopstvenih državljana i grupnog protjerivanja stranaca

Uputiti učenike da Evropska konvencija za ljudska prava (ECHR) i njeni protokoli svakom čovjeku garantuju upravo to.

ČAS: 2.

Učenci analiziraju moguće primjere kršenja ljudskih prava i uviđaju značaj demokratije i zaštite ljudskih prava

Učenci u grupama dobiju jednu od kartica na kojoj je napisano neko od prava koje je zaštićeno Ustavom Crne Gore. Njihov je zadatak da navedu primjere kršenja tih prava (primjeri ne moraju da budu rezultat ličnog iskustva učenika). Učenci mogu da pretpostave šta bi sve podrazumijevalo kršenje tog prava.

Na primjer:

Pravo – *Pred zakonom svi su jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.*

Ovo pravo se krši (učenici navode moguće primjere):

- kada sudija ima različita mjerila za ljude različitog porijekla
- kada se strože kažnjava neko ko je drugačiji ...

Prava koja garantuje Ustav Crne Gore

Crna Gora garantuje i štiti prava i slobode koji su nepovredivi. Svako je obavezan da poštuje prava i slobode drugih.	Zabranjeno je izazivanje ili podsticanje mržnje ili netrpeljivosti, te svaka diskriminacija, po bilo kom osnovu.	Pred zakonom svi su jednaki, bez obzira na bilo kakvu posebnost ili lično svojstvo.	Niko ne smije biti podvrgnut mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju.
Majka i dijete uživaju posebnu zaštitu. Djeca uživaju prava i slobode primjerene uzrastu i zrelosti. Djeca se štite od svakog iskorišćavanja i zloupotrebe. * Svako ima pravo na poštovanje privatnog i familijarnog života.	Pravo da biraju i da budu birani imaju državljani Crne Gore sa navršenih 18 godina života i najmanje dvije godine prebivališta u zemlji.	Svako je nevin dok se krivica ne dokaže odlukom suda. Svako ima pravo na pravično suđenje u razumnom roku, pred nezavisnim i poštenim sudom.	Garantovana je sloboda djelovanja i udruživanja. * Osnovno školovanje je obavezno i besplatno.
Socijalno osiguranje radnika je obavezno. Država obezbjeđuje materijalnu sigurnost licima nesposobnim za rad i bez sredstava za život. * Svako ima pravo na rad, slobodan izbor zanimanja i zapošljavanja, na pravične i humane uslove rada i na zaštitu za vrijeme nezaposlenosti.	Svako ima pravo na zdravu životnu sredinu ali je svako, a posebno država, obavezna da je čuva i unapređuje.	Kao i u svim evropskim državama, i u Crnoj Gori je zabranjena smrtna kazna.	Država Crna Gora garantuje ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti. * Lica sa invaliditetom imaju posebnu zaštitu.
Vjerske zajednice su ravnopravne i slobodne u vršenju svojih obreda i poslova * Garantovana je sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti	Službeni jezik je crnogorski a u službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik.	Svako ima pravo na slobodu izražavanja na bilo koji način. * Garantovana je i sloboda medija.	Svako ima pravo da se obrati državnom organu ili javnoj službi i da dobije odgovor.

Učenici iznose primjere kršenja pojedinih prava. Nastavnik vodi diskusiju i dopušta drugim učenicima da navedu svoje primjere.

IZBORNI ČAS – PREDLOG

Promocija ljudskih prava u srednjoj školi

- U parovima ili manjim grupama učenici imaju zadatak da putem plakata predstavljaju jedno od prava čovjeka (*Evropska konvencija o ljudskim pravima*).
- Osmišljavaju način prezentacije i postavljaju izložbu plakata u školi.
- Organizuju i druge aktivnosti u cilju prezentacije prava čovjeka u školi.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna šta je demokratija i šta su ljudska prava
- navodi značaj Konvencije o ljudskim pravima
- navodi neka od prava iz Povelje o temeljnim pravima u EU
- zna šta je rodna ravnopravnost
- zna kako se Ustavom Crne Gore štite ljudska prava
- zna ko je zadužen da štiti ljudska prava i slobode
- zna šta su manjinska prava

Na višem nivou:

- objašnjava posljedice koje bi nastale kada se ne bi poštovala ljudska prava
- navodi argumente za prava za koja misli da se nedovoljno poštuju
- navodi mjere koje bi trebalo preduzeti kako bi se unaprijedilo poštovanje ljudskih prava
- objašnjava važnost rodne ravnopravnosti
- objašnjava nadležnosti ombudsmana u EU i Crnoj Gori
- objašnjava značaj zaštite manjinskih prava

EVROPSKA UNIJA – JEDINSTVO RAZLIČITOSTI

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Zašto je u Evropskoj uniji važno da svaki građanin može da se koristi svojim jezikom?
- Kako se obezbeđuje kvalitet života građana u Evropskoj uniji?
- Šta znači slogan „Evropa građana“?
- Kako se gradi evropski identitet?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Višejezičnost u Evropskoj uniji
- Kvalitet života građana
- Evropa građana
- Evropski identitet

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Zašto je u Evropskoj uniji važno da svaki građanin može da se koristi svojim jezikom?

Poštovanje sloboda i prava građana Evropske unije na sopstveni identitet ogleda se i u *slobodi svih da govore i pišu svojim jezikom*. Jezičko bogatstvo je jedna od karakteristika EU. Evropska unija podstiče i pomaže saradnju država članica, brojnim kulturnim i obrazovnim inicijativama i programima promovirajući učenje drugih jezika kao i jezičku raznolikost i multikulturalizam. Osnovni je cilj da se tako pruži doprinos povezivanju građana u stvaranju osjećaja pripadnosti Uniji. Višejezičnost je predušlov za demokratski legitimitet i razumljivost.

■ Kako se obezbeđuje kvalitet života građana u Evropskoj uniji?

Moderni kapitalizam nije jedinstven sistem u svijetu. Za razliku od njegove liberalne orijentacije, koja smatra da samo tržište najbolje reguliše sva ekonomska kretanja, u Evropi se njeguje model socijalne tržišne privrede. To znači da država ima značajniju dodatnu ulogu u regulisanju ekonomskih tokova i njihovih socijalnih posljedica. Kvalitet ekonomsko-socijalnog modela na kome se zasniva život i rad u Evropskoj uniji ogleda se i u bogatstvu njenih građana. Građani Evropske unije u svakodnevnom životu uživaju brojne pogodnosti jedinstvenog tržišta stvorenog tokom procesa integracija. Ljudi koji žive u manje razvijenim dijelovima Unije uživaju dodatnu finansijsku podršku posebnih, tzv. strukturnih fondova, kao što su Evropski fond za regionalni razvoj ili Evropski socijalni fond.

■ Šta znači slogan „Evropa građana“?

Građanstvu Unije posvećeni su članovi od 21 do 24 Ugovora o funkcionisanju EU, a u članu 20 se kaže: „*Državljanin Unije je svako lice koje ima državljanstvo neke od država članica*“. Državljanstvo Unije je, pri tome, dopuna a ne zamjena nacionalnog državljanstva. Znači da niko ne gubi svoj nacionalni identitet, samo ga dopunjava novim – evropskim.

■ Kako se gradi evropski identitet?

Ideja o Evropi građana postepeno se razvija i jača u cilju stvaranja zajedničkog evropskog identiteta. Pripadnost evropskom identitetu, tj. osjećanje zajedničke pripadnosti svih Evropskoj uniji, ne nastaje samo od sebe; ono postepeno izrasta iz zajedničke kulture i zajedničkih socijalnih vrijednosti. Otuda su u Evropskoj uniji razvijeni brojni programi (zovu se programi Zajednice, *Community Programmes*, na engleskom) koji promovišu i pomažu mobilnost studenata, učenje stranih jezike i razne druge oblasti koje se tiču zajedničkog rada i života unutar EU. Zajednički evropski identitet ostvaruje se i kroz postojanje simbola Evropske unije. Najpoznatiji simboli EU su: himna, zastava i Dan Evrope.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
7	EU – jedinstvo različitosti	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Kvalitet života građana EU i dva modela modernog kapitalizma – debata

Na prethodnom času nastavnik može obavijestiti učenike da će se voditi diskusija na temu: *Kvalitet života građana EU i dva modela modernog kapitalizma*. Kako bi bili pripremljeni za debatu, važno je da se upoznaju sa osnovnim karakteristikama jednog i drugog modela (osnovne informacije se nalaze u udžbeniku, pod naslovom *Kvalitet života građana EU*). Dodatne informacije mogu naći na internetu, ili na neki drugi način.

Na času nastavnik dijeli učenike (po slučajnom izboru) u dvije velike grupe, jednu koja zastupa stavove *liberalne orijentacije*, i drugu koja zastupa stavove *socijalne orijentacije*. Ove dvije grupe mogu se u početku podijeliti u manje grupe sa zadatkom da definišu nekoliko osnovnih argumenata (prednosti, npr. socijalne orijentacije).

LIBERALNA ORIJENTACIJA	SOCIJALNA ORIJENTACIJA (MODEL SOCIJALNE TRŽIŠNE PRIVREDE)
Smatra se da samo tržište najbolje reguliše sva ekonomska kretanja (što manje uplitanja države, to bolje)	Država ima značajniju ulogu u regulisanju ekonomskih tokova i njihovih socijalnih posljedica

Nakon toga nastavnik organizuje debatu (grupe naizmjenično iznose svoje argumente i protivargumente).

Diskusiju na kraju treba konkretizovati rješenjima koja su prihvaćena od strane EU i Crne Gore. Važno je da učenici razumiju važnost socijalne orijentacije za njih lično.

ČAS: 2.

EU – jedinstvo različitosti

Učenici imaju zadatak da predstave raznolikost načina života ljudi u EU. Svaka grupa treba da predstavi neku od članica EU. Mogu da predstave jezik te zemlje; način oblačenja (folklor); nacionalnu kuhinju; tipičnu arhitekturu; nacionalna obilježja i sl. Važno je da prikupe što više fotografija i da svoj materijal pokažu u odjeljenju.

Nakon prezentacije vodi se razgovor o tome šta je karakteristično za pripadnike određene zemlje (kulture); po čemu se razlikuju od pripadnika drugih kultura; zašto je došlo do tih razlika – zašto ljudi širom svijeta žive različito. Razgovaraju i o tome da li su svi pripadnici jedne kulture potpuno isti (razlike mladi – stari) i da li se kulture vremenom mijenjaju (ova pitanja povezati sa njihovim iskustvom u vezi sa životom u vlastitoj kulturi).

Razgovaraju o tome šta povezuje pripadnike različitih kultura (svi imamo potrebu za hranom, ali se hranimo drugačije; svi volimo da se igramo i da se zabavimo, ali svako ima svoje specifične igre i pjesme; svi želimo da izgradimo kuću (dom), ali je gradimo na različite načine). Ove razlike su najprije proizvod različitih uslova u kojima ljudi žive, a najsličniji smo po tome što imamo sposobnost da svoje osnovne potrebe (za hranom, zabavom itd.) zadovoljavamo na različite načine.

Na kraju diskusiju treba usmjeriti na *konkretna rješenja koja EU primjenjuje* kada je u pitanju ova raznolikost (npr. činjenica da su svi jezici zemalja EU zvanični jezici itd.); programi Zajednice itd. Ukazati na zajednička obilježja: zastavu, himnu itd.

VARIJANTA: 2.

EU – jedinstvo različitosti

Učenici mogu da razmisle o ljudima koji žive u EU, i da na listićima napišu što više osobina na osnovu kojih se ljudi mogu razlikovati. Na primjer, prema *boji kože* (crna, bijela, žuta, crvena), *polu* (muškarci – žene), *obrazovanju* (obrazovani – neobrazovani) itd. Podsticati učenike da pronađu što više mogućih razlika, čak i onih kojih se odmah teško sjetiti: *muzike* koju slušaju (folk muzika – rok muzika); *hrane* koju jedu; *odjeće* koju nose i sl.

Učenici u grupama dobiju nekoliko listića sa ljudskim osobinama. Njihov je zadatak da razmisle da li zbog neke od tih osobina ljudi mogu imati probleme; da li ih zbog toga što posjeduju tu osobinu drugi ljudi mogu izbjegavati. Tokom izvještavanja sa učenicima treba razgovarati o tome da li među njima ima takvih pojava; ako ima, zašto se to dešava; da li takve pojave mogu da imaju opravdanje, ako nemaju, zašto nemaju opravdanje.

Tokom razgovora mogu se koristiti i izrazi: *stereotipi*, *predrasude*, *rasizam* i sl. Diskusiju treba konkretizovati navođenjem ljudskih i građanskih prava koje uživa svaki stanovnik – građanin EU.

IZBORNI ČAS– PREDLOG

Evropa građana – život u multikulturnom društvu

Nastavnik upoznaje učenike sa pojmom *multikulturnog društva*. Mi želimo da živimo u EU, a to je društvo gdje ljudi, pripadnici različitih kulturnih, vjerskih, nacionalnih i etničkih grupa žive istinski zajedno – *jedni sa drugima*, a ne jedni pored drugih.

To nije mozaik gdje su kulture smještene jedna pored druge, bez ikakvih uticaja jednih na druge. U takvom društvu nema superiornih i inferiornih, boljih i lošijih, našeg i njihovog. To je društvo *aktivne tolerancije*, gdje nema zatvaranja u svoje granice, gdje su međusobni kontakti i međusobna razmjena način života. Takvo društvo naziva se multikulturnim društvom.

Za život u multikulturnom društvu najvažnije je otkrivanje *međusobnih veza i razgrađivanje barijera*. Ovakav način života podrazumijeva otvorenost prema drugom i drugačijem, razmjenu iskustava i slobodu svakoga da izabere svoj način života.

Multikulturno društvo neće doći samo od sebe, to nije nešto što ti neko može dati. Za multikulturno društvo treba se potruditi, i ono traži doprinos svakog od nas. Ovo su savjeti kako se može doprinijeti multikulturnom društvu.

POŠTUJ POSEBNOST	Ljudi žive različito, ali to ne znači da postoji bolji i gori način života. Svaka kultura je rezultat drugačije stvarnosti u kojoj su ljudi živjeli.
TRAGAJ ZA SLIČNOSTIMA	Razlike su obično očiglednije od sličnosti. Da bi pronašao sličnosti, moraš da se potrudiš.
BUDI OTVOREN ZA DRUGO I DRUGAČIJE	Svako društvo i svaka kultura imaju nešto da nauče od drugih, ali i da nešto nauče druge.
BUDI SPREMAN DA PRIHVATAŠ I UČIŠ OD DRUGIH	Otvoreni odnosi među različitim društvima i kulturama obogaćuju ne samo pojedinca već i čitava društva.
TRUDI SE DA PREPOZNAJEŠ NEJEDNAKOST I NEPRAVDU, I BORI SE PROTIV NJE	Biti netolerantan, ispravno je samo u jednom slučaju – prema onima koji su netolerantni.

Učenici imaju zadatak da u grupama predstave jednu od preporuka za razvoj interkulturalnog društva. Treba da pokažu zašto je važno da se ponašamo na taj način, i koje su posljedice suprotnog ponašanja. Zadatak mogu izvršiti na način koji izaberu: crtežom, plakatom, stripom, pjesmom – onako kako oni misle da je najbolje. O svakoj prezentaciji učenika vodi se diskusija.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna koliko se jezika govori u EU i koji su zvanični
- zna zašto je u EU važno da svaki građanin može da se koristi svojim jezikom
- zna kako se obezbjeđuje kvalitet života građana u Evropskoj uniji
- zna da objasni slogan „Evropa građana“
- zna čime se gradi evropski identitet

Na višem nivou:

- navede argumente u prilog činjenici da EU ima veliki broj zvaničnih jezika
- objašnjava razlike između socijalne tržišne privrede i liberalnog kapitalizma
- navodi i obrazlaže građanska prava koja uživa svaki Evropljanin
- navodi i obrazlaže mjere kojima se podstiče evropski identitet
- objašnjava ulogu simbola EU u građenju zajedničkog identiteta građana Evrope

[8]

EVROPSKA UNIJA – DRUŠTVO UTEMELJENO NA ZNANJU

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Zašto je važno obrazovanje u EU?
- Šta je „društvo znanja“?
- Zašto su važni jedinstvo obrazovnog prostora i mobilnost učenika i studenata u EU?
- Šta predviđa Lisabonska strategija?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Obrazovanje u EU
- Društvo znanja
- Jedinstvo obrazovnog prostora i mobilnost učenika i studenata
- Lisabonska strategija

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Zašto je važno obrazovanje u EU?

U kreiranju evropskog identiteta i postizanju ciljeva EU, obrazovanje ima važnu ulogu. Iako politika obrazovanja ne spada u „zajedničke politike“ koje su u nadležnosti EU, ona predstavlja jednu od najvažnijih politika za postizanje ciljeva Unije. Da bi podstakla reforme, pospješila razvoj i ostvarila ciljeve evropskog obrazovanja, Evropska unija je donijela brojna dokumenta (preporuke, deklaracije, konvencije, zaključke, instrumente...) kojima je *usmjerila reformu* obrazovnih sistema na nacionalnom nivou.

■ Šta je društvo znanja?

Marta 2000. godine u Lisabonu Savjet Evrope postavio je novi strateški cilj za Evropsku uniju kada je obrazovanje u pitanju: *postati najkonkurentnija i što se znanja tiče najdinamičnija ekonomija na svijetu*. Radna grupa koja je tom prilikom formirana, imala je dva zadatka: da identifikuje ključne kompetencije koje su danas (i sutra) potrebne svakom čovjeku, i da predloži mjere kako se one mogu integrisati u obrazovne sisteme zemalja EU. Identifikovano je osam tzv. ključnih kompetencija.

■ Zašto su važni jedinstvo obrazovnog prostora i mobilnost učenika i studenata?

Na harmonizaciju evropskog visokog obrazovanja, koja vodi priznavanju kvalifikacija i postizanju mobilnosti evropskih građana u oblasti učenja i rada, od posebnog su značaja dokumenti EU: *Lisabonska konvencija* (1997), *Sorbonska deklaracija* (1998) i *Bolonjska deklaracija* (1999). Navedenim dokumentima Unija je odlučujuće uticala na stvaranje *jedinstvenog obrazovnog prostora* u Evropi. Druga važna karakteristika evropskog obrazovanja jeste mobilnost u učenju. Da bi ukinula barijere i otvorila pristup svojim brojnim obrazovnim centrima, evropske institucije su kreirale posebne instrumente i programe Zajednice za podsticanje mobilnosti njenih građana. Za ostvarivanje mobilnosti, od posebne važnosti su: *Evropski kvalifikacioni okvir*, *Europass*, *programi Zajednice u oblasti obrazovanja*.

■ Šta predviđa Lisabonska strategija?

Radi ostvarenja postavljenog cilja u već pomenutoj Lisabonskoj strategiji EU „da postane narazvijenija i najdinamičnija ekonomija u svijetu zasnovana na znanju“, čelnici država i vlada pozvali su na hitnu reformu i modernizaciju obrazovnih sistema. Kao važan doprinos sprovođenju Lisabonske strategije, Savjet ministara obrazovanja Unije usvojio je 2003. godine konkretne obrazovne ciljeve koje treba postići do 2010. godine. U kontekstu ostvarivanja ciljeva Lisabonske strategije, evropski ministri obrazovanja, na sastanku održanom 12. maja 2009. godine u Briselu, usvojili su novi strateški okvir za saradnju u obrazovanju do 2020. godine, u kojem je prioritet: sticanje novih vještina, cjeloživotno učenje i mobilnost. EU je utvrdila novih pet indikatora u obrazovanju, koje treba ostvariti u periodu od 2010. do 2020. godine.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
8	EU – društvo utemeljeno na znanju	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Šta je važno da zna građanin EU

Nastavnik može podijeliti učenike u sedam grupa. Svaka od grupa ima zadatak da predstavi jednu od sedam *ključnih kompetencija* evropskog obrazovanja. Svaka grupa treba da navede razloge zašto je važno, na primjer, da se uči učenje (znanja se svakodnevno mijenjaju; a onaj koji zna da uči brže, i lakše će pratiti promjene) ili npr. građanske kompetencije (jer je EU demokratsko i multikulturalno društvo i njen prosperitet zavisi od aktivizma njenih građana i spremnosti da se živi sa razlikama).

KOMPETENCIJE	OPIS/DEFINICIJA
Komunikacija na maternjem jeziku	Sposobnost razumijevanja, izražavanja i tumačenja misli, osjećaja, činjenica u pisanom i usmenom obliku.
Komunikacija na stranom jeziku	Sposobnost razumijevanja, izražavanja i tumačenja misli, osjećaja, činjenica u pisanom i usmenom obliku.
Matematička pismenost i osnovne kompetencije u nauci i tehnologiji	Sposobnost korišćenja osnovnih matematičkih operacija, rješavanja problema u svakodnevnim situacijama, logičko razmišljanje i prezentiranje u vidu formula, grafikona i sl. Korišćenje znanja u svijetu prirode, te izvođenje zaključaka na temelju dokaza.
Digitalna (kompjuterska) pismenost	Korišćenje informacijske i komunikacijske tehnologije za posao, odmor i komunikaciju. Na najosnovnijem nivou, kompjuterske vještine podrazumijevaju vještinu da se uz pomoć multimedijalnih tehnologija pronađu informacije, procijene, sačuvaju, proizvedu i razmijene iste, i da se komunicira i učestvuje u umrežavanju putem interneta.
Učiti kako učiti (obuka za učenje)	Podrazumijeva sposobnost organizovanja i upravljanja sopstvenim učenjem, individualno ili u grupama.
Interpersonalne i građanske kompetencije	Podrazumijevaju sve oblike ponašanja kojima se mora ovladati kako bi pojedinac bio sposoban da učestvuje na efikasan i konstruktivan način u socijalnom životu, i mogućnosti da rješava konflikte na efikasan način.
Preduzetništvo	Preduzetništvo ima aktivnu i pasivnu komponentu. Obuhvata spremnost da se samostalno pokrene i realizuje određena ideja, ali i da se prilagodi i podrže inovacije koje dolaze od drugih.
Kulturološka ekspresija	Kulturološka ekspresija podrazumijeva važnost kreativnog izražavanja ideja, iskustava i emocija u raznim medijima i oblastima umjetnosti (muzika, slikarstvo, književnost...)

Nastavnik vodi diskusiju o važnosti svake od sedam kompetencija za EU kao zajednicu i svakog građanina EU kao pojedinca. Diskusija se može konkretizovati već navedenim strateškim ciljem EU u oblasti obrazovanja: „da postane najrazvijenija i najdinamičnija ekonomija u svijetu, zasnovana na znanju“ (vidjeti tekst pod naslovom *Lisabonska strategija*).

ALTERNATIVNO

Društvo znanja – sadašnje stanje i ciljevi

Učenici mogu imati zadatak da prije časa (kod kuće) istraže pojedine aspekte nivoa obrazovanja stanovništva EU. Grupe učenika mogu imati sljedeće zadatke:

- Nivo obrazovanosti stanovnika EU
- Izdvajanja za obrazovanje u EU
- Čitalačka pismenost mladih u EU

Osnovni podaci nalaze se u udžbeniku, a dodatni podaci mogu se pronaći na internetu (veb-sajt EUROSTAT-a). Učenici svoje podatke mogu prezentovati pravljenjem plakata. Nakon prezentacije i diskusije, nastavnik usmjerava raspravu na strateške ciljeve EU kada je u pitanju obrazovna politika (vidijeti tekst pod naslovom *Lisabonska strategija*).

ČAS: 2.

Jedinstvo obrazovnog prostora i mobilnost učenika i studenata

Učenici mogu imati zadatak da istraže ključne dokumente koji su uticali na harmonizaciju evropskog prostora obrazovanja (*jedinstvenog obrazovnog prostora*):

- *Lisabonska konvencija* (1997)
- *Sorbonska deklaracija* (1998)
- *Bolonjska deklaracija* (1999) za visoko obrazovanje
- *Kopenhaška deklaracija* (2002) za oblast stručnog obrazovanja i obuke.

Osnovne informacije o ovim dokumentima nalaze se u udžbeniku, a dodatne se mogu pronaći na internetu. Važno je da učenici „otkriju“ i istaknu mogućnosti koje pružaju ovi dokumenti. Posebno je važno ispitati mogućnosti koje pruža Bolonjska deklaracija (mobilnost studenata; priznavanje diploma...).

IZBORNI ČAS – PREDLOG

Programi Zajednice u oblasti obrazovanja

Evropska unija je kreirala veliki broj programa iz oblasti obrazovanja koji su podržani značajnim sredstvima iz evropskog budžeta, a među najvažnijim su: Program cjeloživotnog učenja (Lifelong Learning Programme – LLL); Komenski (Comenius); Erazmus mundus (Erasmus Mundus); Mladi (Youth) i TEMPUS.

Učenici pojedinačno ili u manjim grupama mogu dobiti zadatak da putem interneta prouče mogućnosti koje im pružaju neki od ovih programa (lista programa data je u nastavku) i da na času predstavte te mogućnosti drugim učenicima, da ih upute kako mogu iskoristiti mogućnosti koje im pružaju pojedini programi.

PROGRAM CJELOŽIVOTNOG UČENJA (Lifelong Learning Programme – LLP)

Ovaj program omogućava pojedincima da u svim fazama života učestvuju u obrazovnim ponudama širom Evrope. EU je za realizaciju ovog širokog programa izdvojila oko sedam milijardi eura.

Koji programi cjeloživotnog učenja mogu da se koriste?

Iz budžeta EU finansiraju se programi koji promovišu razmjenu studenata i nastavnika, podstiču bilateralnu i multilateralnu razmjenu i partnerstvo, podstiču transnacionalnu pokretljivost pojedina i povećanje kvaliteta u obrazovanju i usavršavanju širom EU.

- **Komenski** – program je namijenjen podsticanju saradnje škola, nastavnika i učenika u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja;
- **Erazmus** – program Zajednice za saradnju i razmjenu u oblasti visokog obrazovanja;
- **Leonardo da Vinči** – program Zajednice namijenjen saradnji u oblasti stručnog obrazovanja i usavršavanja;
- **Grundtvig** – program Zajednice za odrasle, namijenjen unapređivanju njihovog znanja.

PROGRAM KOMENSKI (Comenius)

Program obuhvata saradnju među školama, nastavnicima i učenicima (predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje) i namijenjen je ostvarivanju bolje saradnje između školskih ustanova u EU.

Šta možeš naći na internetu?

- **Saradnja među školama** – Informacije o postojećim partnerstvima među školama i o školama koje traže partnera za saradnju u okviru Programa mogu se naći na internet adresi: www.etwinning.net
- **Razmjena učenika** – Učenici koji žele putem razmjene učiti u nekoj državi EU, mogu putem interneta pronaći takvu mogućnost: www.educnet.education.fr/eng/inter/echanges.htm#echanges
- **Razmjena razreda** – Ovaj oblik razmjene u okviru programa Komenski namijenjen je učenicima koji su stariji od 14 godina. Uz grupu od 12 učenika može maksimalno biti uključeno i putovati dvoje odraslih. Razmjena učenika razreda može trajati do 14 dana. www.europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/comenius/index.en.html

PROGRAM ERAZMUS MUNDUS (Erasmus Mundus)

Erazmus je program za postizanje mobilnosti studenata i saradnju u oblasti visokog obrazovanja. Program podstiče saradnju između visokoškolskih ustanova, te razmjenu nastavnika i studenata. Program Erazmus omogućava studentima da provedu jedan semestar u drugoj državi članici EU, kao i priznavanje ostvarenih rezultata kao da su dio redovnog studiranja u zemlji. Program obezbjeđuje stipendije za studente na postdiplomskim studijama, predavače i istraživače.

Program Erazmus ima četiri komponente:

- Erazmus mundus *magistarske studije* (predviđeno je da konzorcijum, koji čine najmanje tri univerziteta iz tri različite evropske države, osnuje integrisane magistarske studije),
- Erazmus mundus *stipendije*,
- *Partnersrvo* – shema namijenjena što boljoj razmjeni studenata,
- *Povećanje atraktivnosti* evropskog obrazovanja.

PROGRAM MLADI (Youth)

Program Mladi, Evropska unija kreirala je za mlade u Evropi radi razvijanja osjećaja aktivnog evropskog državljanstva, solidarnosti i tolerancije. Ciljna grupa su mladi od 15 do 25 godina, kao i omladinske organizacije i njihovi lideri. Program razvija potencijale mladih, njihov evropski identitet i usmjeren je na pripremu mladih kako bi preuzeli odgovornost za oblikovanje Unije u budućnosti. Ovaj program ima tri komponente:

- *Mladi za Evropu* (Youth for Europe) – razmjena mladih sa različitim kulturama,
- *Evropska volonterska služba* (European Voluntary Service) – razvoj volontarizma u Evropi (mladi od 18 do 25 godina mogu provesti do 12 mjeseci u inostranstvu, radeći kao volonteri),
- *Mladi u svijetu* (Youth in the World) – saradnja sa susjednim zemljama Unije i drugim zemljama.

PROGRAM TEMPUS

Ovaj program ohrabruje saradnju između univerziteta u Evropskoj uniji i univerziteta u državama korisnicima programa na različitim zajedničkim projektima koji su često usmjereni na razvoj nastavnih program i zajednička istraživanja.

ALTERNATIVNO

Jedan od zajedničkih zadataka odjeljenja može biti i to da realizuju saradnju sa drugim školama u Evropi, koristeći program *Komenski*.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna zašto je važno obrazovanje u EU
- zna šta se podrazumijeva pod pojmom „društvo znanja“
- zna zašto su važni jedinstvo obrazovnog prostora i mobilnost učenika i studenata
- zna šta predviđa Lisabonska strategija

Na višem nivou:

- objašnjava važnost nekih od ciljeva evropskog obrazovanja
- objašnjava ulogu ključnih kompetencija u životu čovjeka
- objašnjava zašto je važno jedinstvo obrazovnog prostora u EU
- poznaje mogućnosti koje pružaju programi Zajednice u oblasti obrazovanja
- obrazlaže ciljeve utvrđene Lisabonskom strategijom

9

KRITERIJUMI PRISTUPANJA I POLITIKA PROŠIRENJA EU

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Koji su kriterijumi pristupanja EU?
- Šta obuhvata politika proširenja EU, i koje su njene faze?
- Koliko je talasa proširenja EU bilo do sada?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Kriterijumi pristupanja Uniji
- Politika proširenja EU
- Dinamika proširenja

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Koji su kriterijumi pristupanja EU?

Svaka evropska država koja poštuje slobodu, razvija demokratiju, zalaže se za poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i za vladavinu prava, zemlja čiji se sistem bazira na osnovnim načelima koja su zajednička svim državama članicama EU, može da zatraži da postane članica Unije. Da bi pristupila EU, zemlja mora da ispuni osnovne političke, pravne, ekonomske i administrativne kriterijume pristupanja. Stupanjem na snagu Lisabonskog ugovora, po prvi put se uvodi i **odredba o povlačenju** iz Evropske unije. Ukoliko država koja je istupila iz Evropske unije ponovo poželi da pristupi, onda mora da **podnese novi zahtjev za članstvo i da ispuni sve uslove i kriterijume pristupanja**.

■ Šta obuhvata politika proširenja EU, i koje su njene faze?

Politika proširenja EU obuhvata fazu pretpristupanja koja se potvrđuje sporazumom o pridruživanju (ili sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju) i fazu pristupanja koja podrazumijeva pregovore o pristupanju, a koji se okončavaju potpisivanjem ugovora o pristupanju.

■ Koliko je talasa proširenja EU bilo do sada?

Unija je doživjela pet talasa proširenja, od kojih je peti, dosad najveći talas proširenja, okončan 1. maja 2004. godine, odnosno 1. januara 2007. godine. U prva četiri talasa proširenja, državama osnivačima (Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Holandija i Njemačka) pridružile su se Danska, Irska i Velika Britanija (1973), Grčka (1981), Portugal i Španija (1986), a zatim Austrija, Finska i Šved-

ska (1995). Petim talasom proširenja članice EU postale su Kipar, Češka, Estonija, Letonija, Litvanija, Mađarska, Malta, Poljska, Slovačka i Slovenija. Dopunsko proširenje u okviru petog talasa izvršeno je 1. januara 2007. godine, kada su u punopravno članstvo ušle još i Bugarska i Rumunija. EU danas ima 27 država članica. Tri zemlje su kandidati, a četiri zemlje su potencijalni kandidati za članstvo. Među njima je i Crna Gora.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
9	Kriterijumi pristupanja i politika proširenja EU	1	1		2

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Analiza politike proširenja EU

Tabelu *Politika proširenja EU* nastavnik može da iskoristi kako bi podijelio učenike u grupe. Svaka grupa ima zadatak da predstavi jednu od faza proširenja EU. Osnovni podaci o svakoj od ovih faza proširenja dati su u udžbeniku, a dodatne informacije učenici mogu da pronađu na internetu i u drugim udžbenicima. Učenike treba podstaći da razmatraju širi istorijski kontekst proširenja EU (koji su važni politički i ekonomski faktori povezani sa politikom proširenja EU). Ove zadatke učenici mogu dobiti na prethodnom času. Svoj izvještaj mogu pripremiti u vidu plakata koji će ilustrovati važne činjenice politike proširenja EU.

POLITIKA PROŠIRENJA EU		
	1951.	EZUČ
OSNIVANJE EEZ I EUROATOMA	1957.	Belgija, Holandija, Luksemburg, Njemačka, Italija, Francuska
I proširenje	1973.	EVROPSKE ZAJEDNICE
II proširenje	1981.	EVROPSKE ZAJEDNICE
III proširenje	1986.	EVROPSKE ZAJEDNICE
IV proširenje	1995.	EU
V proširenje	2004.	EU
	2007.	EU

Na času učenici prezentiraju svoj izveštaj. Važno je da pojedinačni izvještaji grupa učenika prate hronologiju proširenja EU. O svakoj fazi se diskutuje – posebno je važno razmotriti širi istorijski kontekst. U cilju što boljeg rasvjetljavanja ovog istorijskog konteksta, na čas se može pozvati nastavnik istorije (gost na času), koji bi svojim aktivnim učešćem u diskusiji znatno doprinio obradi ove temi.

Nakon prezentacije, razgovara se o kriterijumima politike proširenje EU (zašto su oni važni za EU) i o sadržaju politike proširenja (koje faze postoje, i šta je sadržaj pojedinih faza). Prilikom razmataranja kriterijuma nastavnik i učenici mogu da koriste prilog *Koje kriterijume pridruživanja postavlja EU?*

ALTERNATIVNO

Analiza sadržaja evropskog acquis-a

Na času se može organizovati diskusija o sadržaju evropskog acquis-a. Evropski acquis danas sadrži 35 poglavlja prema kojima se vode pregovori. Učenici se mogu podijeliti u grupe (3 do 5 učenika). Nastavnik može učenicima ponuditi da izaberu jedno ili dva srodna poglavlja iz evropskog acquis-a i da u grupama navedu argumente zašto je to važno za EU a zašto za zemlju koja pregovara sa EU. Na primjer, zašto je za EU važan slobodan protok robe – šta se time dobija.

1	Slobodan protok roba	19	Socijalna politika i zapošljavanje
2	Sloboda kretanja za radnike	20	Privredna društva i industrijska politika
3	Pravo osnivanja i sloboda pružanja usluga	21	Transevropske mreže
4	Slobodan protok kapitala	22	Regionalna politika i koordinacija strukturnih instrumenata
5	Javne nabavke	23	Pravosuđe i osnovna prava
6	Privredno pravo	24	Pravda, sloboda i bezbjednost
7	Pravo intelektualne svojine	25	Nauka i istraživanje
8	Politika zaštite konkurencije	26	Obrazovanje i kultura
9	Finansijske usluge	27	Životna sredina
10	Informaciono društvo i mediji	28	Zaštita potrošača i zdravstvena politika
11	Poljoprivreda i ruralni razvoj	29	Carinska unija
12	Bezbjednost hrane, veterinarska i fitosanitarna politika	30	Spoljni odnosi
13	Ribarstvo	31	Spoljna, bezbjednosna i odbrambena politika
14	Transportna politika	32	Finansijska kontrola
15	Energetika	33	Finansijske i budžetske odredbe
16	Poreska politika	34	Institucije
17	Ekonomska i monetarna unija	35	Ostalo
18	Statistika		

Tokom izvještaja svake grupe nastavnik treba da pozove i druge učenike da se uključe u raspravu. Nakon prezentacije, razgovara se o kriterijumima politike proširenja EU (zašto su oni važni za EU) i o sadržaju politike proširenja (koje faze postoje i šta je sadržaj pojedinih faza). Prilikom razmatranja kriterijuma pridruživanja nastavnik i učenici mogu da koriste prilog *Koje kriterijume pridruživanja postavlja EU?*

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- navodi osnovne kriterijume pristupanja EU
- navodi faze koje obuhvata politika proširenja EU
- zna koliko je talasa proširenja EU bilo do sada

Na višem nivou:

- obrazlaže važnost svakog od kriterijuma pristupanja EU
- navodi faze proširenja i objašnjava sadržaj poglavlja o kojima se pregovara sa EU
- obrazlaže talase proširivanja EU sa šireg istorijskog aspekta

10

POLITIKA PROŠIRENJA EU I CRNA GORA

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Šta je regionalni pristup?
- Šta obuhvata proces stabilizacije i pridruživanja našeg regiona Evropskoj uniji?
- Šta je Crna Gora do sada ostvarila na putu evropskih integracija?
- Čemu služi Komunikaciona strategija?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Region zapadnog Balkana na putu ka EU
- Proces stabilizacije i pridruživanja našeg regiona EU
- Evropski put Crne Gore
- Komunikaciona strategija

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Šta je regionalni pristup?

Pojam *zapadni Balkan* (u terminologiji Evropske unije *The Western Balkan*) definisan je sredinom devedesetih godina prošlog vijeka, i podrazumijeva geografsko područje „zapadno od Grčke, južno od Slovenije“, tj. obuhvata: Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju, Srbiju i Kosovo. Savjet ministara EU, na zasjedanju u Luksemburgu 29. aprila 1997. godine, utvrdio je „zajedničku strategiju“ Unije prema zemljama jugoistočne Evrope koje nisu bile obuhvaćene dotadašnjim procesom pridruživanja, i nazvao je *regionalni pristup*.

■ Šta obuhvata proces stabilizacije i pridruživanja našeg regiona EU?

Proces stabilizacije i pridruživanja naziv je za cjelovit, strateški pristup Evropske unije prema zemljama zapadnog Balkana na njihovom putu prema EU. *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju* predstavlja posebnu vrstu ugovora o pridruživanju, koji sa EU potpisuju zemlje našeg regiona u cilju institucionalizacije sveukupnih odnosa, uspostavljanja saradnje između institucija, jačanja ekonomske saradnje, jačanja regionalne saradnje, uspostavljanja političkog dijaloga i uređenja drugih važnih pitanja procesa stabilizacije i pridruživanja. *Strategija proširenja EU (2005)* definiše tri osnovna kriterijuma pristupanja: konsolidaciju procesa pristupanja (EU mora skladno da se razvija i „u širinu“, ali i „u dubinu“), uslovljavanje pristupanja ispunjavanjem kriterijuma pristupanja, i bolju komunikaciju.

■ Šta je Crna Gora do sada ostvarila na putu evropskih integracija?

Crna Gora je potpisala SSP 15. oktobra 2007. godine u Luksemburgu, a *Privremeni sporazum o trgovini i srodnim pitanjima*, kao noseći dio SSP, stupio je na snagu 1. januara 2008. godine. Crna Gora će otvoriti svoje tržište za pet godina, a u potpunosti primijeniti SSP za pet godina od njegovog stupanja na snagu, poslije okončanja procesa ratifikacije u svih 27 parlamenata država članica. *Nacionalni program za integraciju* usvojen je juna 2008. godine, a zahtjev za članstvo u EU Crna Gora je podnijela 15. decembra 2008. godine. Evropska komisija je **22. jula 2009. godine** poslala tzv. **Upitnik** Vladi Crne Gore, u kome od crnogorskih institucija traži odgovore na veliki broj pitanja o našem pravnom, političkom i ekonomskom sistemu, stanju demokratskih i ekonomskih reformi u zemlji i izgrađenosti naših institucija. Crnogorska administracija odgovorila je na svih 2.178 pitanja iz Upitnika do kraja novembra 2009. godine i odgovori su svečano predati u Briselu 9. decembra 2009. godine.

■ Čemu služi Komunikaciona strategija?

Crna Gora ima od 2004. godine i *Komunikacionu strategiju* za informisanje građana o procesu stabilizacije i pridruživanja. Cilj sprovođenja ove strategije jeste da se građani Crne Gore postepeno informišu o svemu što nas čeka na evropskom putu, kao i da se ojača dijalog o procesu integracija u samoj zemlji, i da se u unutarcrnogorski dijalog o evrointegracijama uključe predstavnici civilnog društva, obrazovni sistem i akademska zajednica, sindikati, poslovna udruženja i mediji. *Logo* procesa evropskih integracija Crne Gore predstavlja simboličan put transformacije mape Crne Gore u evropsku zvijezdu, na uzlaznoj putanji. A *moto* procesa je kratka poruka „Krenimo!”

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
10	Politika proširenja EU i Crna Gora	1	2	1	4

AKTIVNOSTI UČENJA

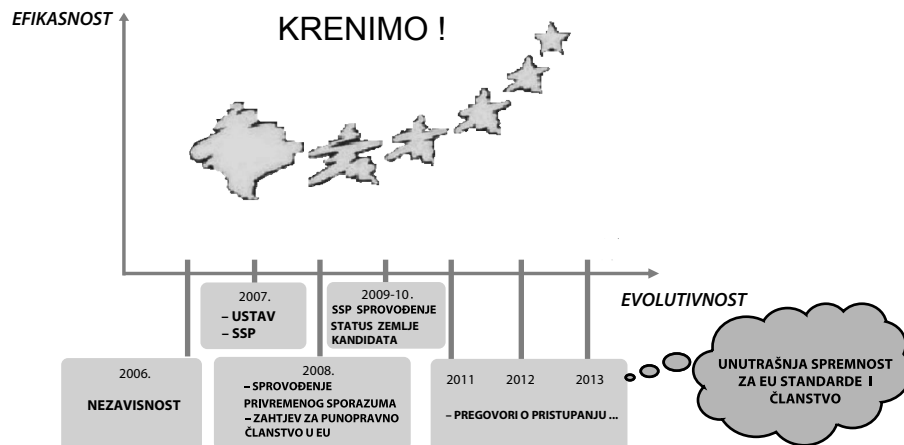
– moguće ideje za scenario časa

ČAS: 1.

Evropski put Crne Gore

Koristeći tekst *Evropski put Crne Gore* učenici, u grupama analiziraju pojedine etape u odnosima Crne Gore i EU. Kao kriterijum za podjelu zadataka mogu se koristiti faze koje su date na plakatu „Evropske integracije Crne Gore“.

EVROPSKE INTEGRACIJE CRNE GORE

Svaka grupa ima zadatak da obradi i prezentuje jednu etapu na evropskom putu Crne Gore (zašto je etapa značajna i šta novo donosi). Nakon izvještaja svih grupa, vodi se diskusija o tome šta još treba uraditi do pristupanja Crne Gore EU. U diskusiji se može koristiti lista *Faze procesa pridruživanja*. U ovoj tabeli se može čekirati (✓) ono što je do sada urađeno i identifikovati ono što još treba da se uradi.

FAZE PROCESA	
Dijalog zemlje sa Evropskom komisijom (EK)	✓
EK usvaja Izvještaj o Studiji izvodljivosti	
EK otpočinje pregovore o SSP	
Potpisivanje SSP	
Na snagu stupa Privremeni sporazum	
Zemlja usvaja plan za sprovođenje SSP	
Zahtjev za članstvo EU podnijet	
Savjet EU daje status „zemlje kandidata“	
Stupanje na snagu SSP	
Pregovori o članstvu počeli	
Procjena zemlje o datumu tzv. unutrašnje spremnosti za članstvo u Uniji	

ČAS: 2.

Analiza napretka zemalja zapadnog Balkana na putu prema EU

Učenici mogu dobiti zadatak da analiziraju napredak pojedinih zemalja zapadnog Balkana na putu prema EU. Svaka grupa može da obrađuje jednu od zemalja zapadnog Balkana. Osnovni podaci se nalaze u tabeli koja je data u prilogu *Analiziraj napredak zemalja zapadnog Balkana na putu prema EU*. Posebno je važno da napredak svake zemlje analiziraju u odnosu na faze procesa stabilizacije i pridruživanja (prva kolona tabelle). Dodatne informacije učenici mogu da prikupe koristeći internet ili dnevne novine i druge publikacije. Svoje izvještaje grupe mogu da pripreme u vidu plakata, gdje sistematizuju i eventualno ilustruju svoj izvještaj.

Crna Gora
Hrvatska
Makedonija

Albanija
Srbija
Bosna i Hercegovina

Grupe prezentuju svoje izvještaje i vodi se diskusija o svakom izvještaju. Posebno je važno identifikovati položaj Crne Gore, ono što je do sada urađeno i ono što je još potrebno uraditi. Može se razgovarati o tome kako svako od nas pojedinačno može doprinijeti napretku Crne Gore na putu evropskih integracija.

IZBORNI ČAS – PREDLOG 1.

Ispitivanje javnog mišljenja o evropskim integracijama Crne Gore

Učenici mogu izraditi kratak upitnik o evropskim integracijama Crne Gore. Upitnik može da sadrži nekoliko pitanja koja ispituju *znanje* (poznavanje) puta evropskih integracija Crne Gore (npr. da li je Crna Gora sa EU potpisala sporazum o stabilizaciji i pridruživanju?), ali i *mišljenje* (npr. da li, po vašem mišljenju, Crna Gora treba da pristupi EU?). Važno je da učenici izrade veći broj pitanja, a zatim da izvrše izbor onih najvažnijih. Upitnik ne bi trebalo da ima mnogo pitanja.

U drugoj fazi učenici treba da se opredijele na kojem će uzorku obaviti istraživanja: da li će to biti drugi učenici u školi, nastavnici u školi, roditelji učenika i sl.

U sljedećoj fazi učenici po grupama realizuju istraživanje, obrađuju rezultate i pišu izvještaj za svaki uzorak posebno (npr. znanje i mišljenje nastavnika škole o evropskim integracijama Crne Gore).

Učenici prezentuju izvještaje i razgovaraju o tome koja od grupa dobro poznaje i ima pozitivno mišljenje o evropskim integracijama Crne Gore. Razgovaraju o tome šta treba uraditi kako bi se poboljšala informisanost o evropskim integracijama Crne Gore i sl.

IZBORNI ČAS – PREDLOG 2.

Informativno-propagandni materijal: EVROPSKE INTEGRACIJE I CRNA GORA

Učenici se mogu podijeliti u grupe. Svaka grupa treba da izradi neku vrstu propagandno-informativnog materijala kojim se na kreativan i jednostavan način obavještava javnost o osnovnim ciljevima i značaju evropskih integracija Crne Gore. Učenici se mogu opredijeliti za formu informativno-propagandnog materijala:

- moto (kratka poruka)
- znak (bedž)
- flajer (kratka brošura)
- plakat
- reklamni spot (audio ili audio-video)

Grupe mogu koristiti bilo koju od gorenavedenih formi, više njih istovremeno, ili da sami odrede svoju formu. Učenicima treba reći da je cilj cijele akcije da se propagandni materijal prezentuje ostalim učenicima škole.

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna šta je regionalni pristup
- zna šta obuhvata proces stabilizacije i pridruživanja našeg regiona Evropskoj uniji
- zna šta je Crna Gora do sada ostvarila na putu evropskih integracija
- zna čemu služi Komunikaciona strategija

Na višem nivou:

- objašnjava pojam regionalnog pristupa
- objašnjava proces stabilizacije i pridruživanja našeg regiona Evropskoj uniji
- navodi i objašnjava sadržaj dokumenata koje je Crna Gora usvojila na putu evropskih integracija
- objašnjava značaj komunikacione strategije

11

BUDUĆNOST EVROPSKE UNIJE

SAZNAJNI CILJEVI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da sazna:

- Kakve koristi donosi proces evropskih integracija?
- Kakve se demografske promjene očekuju u Evropskoj uniji?
- Šta sadrži novi Lisabonski ugovor?
- Kako Evropska unija odgovara na izazove globalizacije?
- Šta je budućnost Evropske unije?

NASLOVI IZ UDŽBENIKA

- Koje koristi donosi proces evropskih integracija?
- Demografska kretanja u EU
- Lisabonski ugovor
- Evropska unija i globalizacija
- Budućnost Evropske unije

IZVOD IZ UDŽBENIKA

■ Kakve koristi donosi proces evropskih integracija?

Članstvo u Evropskoj uniji donosi brojne političke, ekonomske i ukupne društvene *koristi*. Pored koristi, proces integracija nosi sa sobom i znatne *troškove*. Drugim riječima, da bi zemlja ostvarila ono što podrazumijeva članstvo u EU, ona mora i sama da investira u svoju evropsku budućnost. Bitno je pri tome imati u vidu da članstvo u EU nije cilj sâm po sebi. Proces evropskih integracija doprinosi ostvarivanju autentičnih interesa svih građana Crne Gore da žive u slobodnom, otvorenom, demokratskom i ekonomski prosperitetnom društvu.

■ Kakve se demografske promjene očekuju u Evropskoj uniji?

Proces demografskih promjena u evropskim zemljama karakteriše sve izraženije starenje stanovništva. To je rezultat pada stope prirodnog priraštaja i povećanja očekivanih godina života usljed sve kvalitetnije zdravstvene zaštite i ukupno boljih uslova života. Suočena sa izazovima poremećaja demografske strukture, Evropska unija je razvila čitav spektar mjera i aktivnosti u pravcu predupređenja socijalnih i ekonomskih posljedica, prije svega u sistemu penzijskog i zdravstvenog osiguranja. Zbog toga je EU razvila „politiku aktivne starosti“, koja se odnosi na doživotno učenje, produženje radnog vijeka, kasniji i postepeni odlazak u penziju i aktivan život u penziji.

■ Šta sadrži novi Lisabonski ugovor?

Nakon što je ustav Evropske unije *odbijen*, donesen je novi Lisabonski ugovor, koji je stupio na snagu 1. decembra 2009. godine. U odnosu na ranije odbijeni ustav, Lisabonski ugovor je skromniji: njime se ukida obaveza formalnog usvajanja zastave i himne EU – simbola koji su u očima javnosti predstavljali EU kao državu. S druge strane, Lisabonskim ugovorom, Unija dobija pravni identitet (status pravnog lica, koje su ranije imale samo Evropske zajednice). Takođe, Lisabonskim ugovorom otvaraju se vrata ulasku novih članica u Evropsku uniju, s obzirom na to da prema postojećem aranžmanu, predviđenom Sporazumom iz Nice, EU i njene institucije mogu da imaju najviše 27 država članica. Prvi put definisan je i način izlaska neke države članice iz EU.

■ Kako Evropska unija odgovara na izazove globalizacije?

U Lisabonu, marta 2000. godine, donesena je Lisabonska strategija (Lisabonski ugovor ne treba miješati sa Lisabonskom strategijom). Radi se o strategiji privrednog razvoja Evropske unije do 2010. godine koja je utvrđena, sa ciljem povećavanja zaposlenosti i životnog standarda u ekonomiji zasnovanoj na znanju. Lisabonska strategija svjedoči o potrebi ekonomije EU da u uslovima *globalizacije* obezbijedi ekonomski rast i otvaranje radnih mjesta na način koji je u potpunosti usklađen s ciljevima *održivog razvoja*.

■ Šta je budućnost Evropske unije?

Dosadašnji proces integracija doveo je do znatnog širenja zajedničkih politika u EU i povezivanja svih država članica vrlo snažnim vezama. Dok su rani oblici integracije podrazumijevali izolovanu saradnju u određenim oblastima, EU danas znači jedinstvenu ekonomsku zonu koja počiva na jedinstvenom tržištu, a djelimično i na jedinstvenoj valuti. Budućnost Crne Gore je povezana sa budućim tokovima evropskih integracija. Teško je predvidjeti kako će dalje teći proces evropskih integracija. U svakom slučaju, očekivano stupanje na snagu Lisabonskog ugovora otvoriće jasnije perspektive. To znači da je realno očekivati i članstvo Crne Gore i ostalih država zapadnog Balkana u Evropskoj uniji.

IZVOD IZ PLANA

TEME	SADRŽAJ	TEORIJSKI	VJEŽBE	IZBORNI ČASOVI	UKUPNO ČASOVA
11	Budućnost Evropske unije	1	2		3

AKTIVNOSTI UČENJA

– moguće ideje za scenario časa:

ČAS: 1.

Koristi od integracije Crne Gore u EU?

Učenici u grupama treba da navedu kakve koristi očekuju od integracije Crne Gore u EU. Prvo učenici u grupama definišu koristi, onako kako ih oni vide, a zatim se pravi zajednička lista koristi.

Nastavnik poziva grupe da iznesu jednu, po jednu, za njih najvažnije koristi. Svaka od koristi se analizira i zapisuje na zajednički pano. Kada se izlistaju sve koristi, može se pristupiti njihovoj analizi; da se, na primjer, razvrstaju prema tome koje su vrste koristi: ekonomske, političke, lične itd.

Može se voditi diskusija i o tome da li će Crna Gora pretpjeti neku štetu (opasnost od gubljenja nacionalnog identiteta; opasnost od nekritičkog prihvatanja svega što je novo i sl.). O svakoj mogućoj štetnoj posljedici vodi se diskusija. Važno je u diskusiji koristiti konkretna rješenja EU u vezi sa tim pitanjima (na primjer, EU štiti nacionalni identitet svojih članica).

ALTERNATIVNO

Učenici treba da razumiju da se svijet ubrzano mijenja i da te promjene u okolini mijenjaju i nas same.

Na času analizirati dobre i loše strane promjena koje su dio iskustva učenika. Na primjer: šta su nam *pozitivno* a šta *negativno* donijeli televizija, telefon ili kompjuter.

Televizija

ŠTA JE DOBRO?	ŠTA NIJE DOBRO?
<ul style="list-style-type: none"> ■ Može da te zabavi i ispuni ti slobodno vrijeme. ■ Može nečemu da te nauči. ■ Može da ti pomogne da saznaš šta se dešava u svijetu. ■ ... 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Dugo gledanje televizije šteti očima. ■ Mladi koji često gledaju agresivne sadržaje na televiziji, nauče da ih koriste i u životu. ■ Možeš da pomisliš da se u svijetu svi problemi rješavaju ratom. ■ ...

Telefon

ŠTA JE DOBRO?	ŠTA NIJE DOBRO?
<ul style="list-style-type: none"> ■ Možeš da razmjenjuješ poruke sa drugom ili drugaricom. ■ Možeš da razgovaraš sa nekim ko je daleko od tebe. ■ ... 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Možeš da zaboraviš kako uopšte izgleda tvoj drug ili drugarica. ■ Možeš da zaboraviš kako se pišu pisma. ■ ...

Kompjuter

ŠTA JE DOBRO?	ŠTA NIJE DOBRO?
<ul style="list-style-type: none"> ■ Možeš da ispuniš slobodno vrijeme igrajući igrice. ■ Možeš da saznaš mnogo toga na stranicama interneta. ■ Možeš da čatuješ i razmjenjuješ mišljenje sa svojim vršnjacima širom svijeta. ■ ... 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Možeš da zaboraviš da se družiš. ■ Može ti se desiti da se susretniš sa sadržajima koji su neprihvatljivi za mlade. ■ Možeš na čatu naići na one koji nijesu uvijek dobronamjerni. ■ ...

Učenici se podijele u grupe od kojih se po dvije bave promjenama koje nam je donio, na primjer, kompjuter. Jedna od grupa treba da iznese što više argumenata koji govore o koristima koje donosi kompjuter, a druga argumente koji govore protiv pretjerane upotrebe kompjutera. Učenici naizmjenično iznose argumente za i protiv, i raspravljaju o njima.

Trebalo bi da zaključe da promjene ne treba apriori odbacivati niti pasivno prihvatati (da svaka promjena ima pozitivnu i negativnu stranu; da je na nama da iskoristimo ono što je pozitivno/ /korisno).

ČAS: 2.

Prioriteti razvoja EU utvrđeni Lisabonskom strategijom

U skladu s utvrđenim strateškim ciljevima Evropske unije, Lisabonska strategija je za podizanje konkurentnosti EU utvrdila sljedeće prioritete:

- jačanje unutrašnjeg tržišta
- istraživanje, razvoj, obrazovanje, inovacije i preduzetništvo
- zaposlenost i socijalna kohezija
- zaštita okoline i održivi razvoj.

Svakog proljeća Savjet Evropske unije ocjenjuje stepen sprovođenja Lisabonske strategije i daje nove smjernice.

Učenici u grupama mogu imati zadatak da procijene stanje u ovim oblastima u Crnoj Gori, i da na osnovu procjene stanja predlože konkretne mjere – smjernice za unapređenje tog stanja. U obavljanju ovog zadatka učenike treba uputiti da istraže određeno područje na različite načine: putem interneta ili intervju sa kompetentnim subjektima, na osnovu novinskih članaka i slično. Na osnovu analize stanja treba da definišu preporuke (šta bi po njihovom mišljenju trebalo učiniti kako bi se stanje u toj oblasti popravilo). Ovaj zadatak zahtijeva duže vrijeme pa ga učenicima treba zadati nekoliko časova prije časa na kom se prezentiraju izvještaji.

ALTERNATIVNO

Razgovor u cilju razumijevanja promjena u budućnosti i osposobljavanja učenika da se aktivno prilagođavaju budućim promjenama.

Učenici imaju zadatak da predstave neku od promjena koje ih očekuju u budućnosti (na primjer: pismenost, znanje, učenje, zanimanje, posao i sl.). Kao motivacija učenicima mogu poslužiti primjeri iz tabele. Od učenika se očekuje da na osnovu onoga što ih očekuje u budućnosti definišu šta je najbolje za njih.

Za koga se može reći da je pismen?

U PROŠLOSTI	U BUDUĆNOSTI
Nekada se smatralo da je pismen onaj koji zna da čita i da piše.	Danas nije dovoljno znati samo čitati i pisati. Onaj ko želi da bude pismen, mora da govori bar jedan strani jezik i mora da zna koristiti kompjuter.

Šta je najtraženija roba u svijetu?

U PROŠLOSTI	U BUDUĆNOSTI
Nekada se smatralo da je u školi moguće naučiti sve ono što je potrebno za život i rad.	Svakih deset godina količina znanja u svijetu se udvostruči, a predviđa se da će se do kraja vijeka znanja udvostručavati svake dvije godine. Danas je najvažnije znati učiti.

Kada treba učiti?

U PROŠLOSTI	U BUDUĆNOSTI
Učenje je bilo vezano sa period djetinjstva i mladosti. Kada se završavala škola, obično je prestajalo i učenje.	Da bi se znalo, danas se mora učiti tokom cijelog života.

Za koje se zanimanje spremaš?

U PROŠLOSTI	U BUDUĆNOSTI
Svako je birao zanimanje koje voli i spremao se da ga obavlja tokom cijelog svog života.	Zanimanja koja će biti tražena sutra, danas još i ne postoje.

Ko je siguran na poslu?

U PROŠLOSTI	U BUDUĆNOSTI
Nekada su se ljudi zapošljavali i cijeli radni vijek provodili na istom radnom mjestu.	Predviđa se da će svaki čovjek bar tri puta tokom svog radnog vijeka biti u situaciji da traži novi posao.

Učenici mogu razmatrati ove očekivane promjene i na osnovu njih mogu da daju svoje predloge – šta već danas mogu da urade kako bi spremno dočekali ove promjene. Predlozi se mogu izraziti kroz preporuke učenicima:

- Nauči da koristiš savremena sredstva komunikacija!
- Nauči jezike!
- Nauči kako da učiš!
- Nauči da saraduješ!
- Budi samostalan!
- Stalno se usavršavaj!

ISHODI PROGRAMA

Učenik/učenica treba da *na standardnom nivou*:

- zna koristi koje Crna Gora ima od evropskih integracija
- zna kakve se demografske promjene očekuju u Evropskoj uniji
- zna sadržaj novog Lisabonskog ugovora
- zna kako Evropska unija odgovara na izazove globalizacije

Na višem nivou:

- objašnjava odnos koristi i troškova integracije Crne Gore u EU
- objašnjava posljedice promjene strukture stanovništva u EU
- objašnjava razlike između Ustava EU i Lisabonskog ugovora
- objašnjava ulogu Lisabonske strategije (ekonomija zasnovana na znanju) u kontekstu globalizacije i održivog razvoja
- predviđa svoj položaj u EU

PRILOG

Pripremila
Gordana ĐUROVIĆ

NAJČEŠĆE POSTAVLJANA PITANJA O EU

Crna Gora i EU

Zašto Evropa stalno nešto traži od nas?

Zahtjevi koje EU postavlja kao uslov za članstvo jednako se odnose na sve države koje žele da postanu članice. Ti zahtjevi su izgradnja institucija i uspostavljanje praksi koje su zasnovane na principima vladavine prava, poštovanja ljudskih prava, demokratije i tržišne privrede. Zahtjevi obuhvataju borbu protiv korupcije, borbu protiv monopola, efikasno pravosuđe, poštovanje zakona itd. Ovi principi su u isto vrijeme i principi na kojima se zasniva i institucionalna izgradnja i reforme u Crnoj Gori još od 2000. godine. Stoga, zahtjevi EU se ne odnose samo na Crnu Goru već predstavljaju osnovu za bližu saradnju i integraciju među državama članicama, i osiguravaju stabilnost i razvoj kako država članica tako i Evropske unije kao cjeline. Oni se jednako odnose na sve i zapravo predstavljaju norme savremenih i uređenih država.

Da li ćemo izgubiti sopstvenu kulturu i jezik kada se učlanimo u EU?

Strah koji mnogi izražavaju time da se učlanjenjem u EU gubi nacionalni identitet, kultura i jezik, nije opravdan. Evropska unija je multinacionalna i multikulturalna zajednica 27 država koja se između ostalog zasniva i na principu **jedinstva u različitosti**. EU u ovom trenutku ima 23 zvanična jezika na koje se prevode svi dokumenti institucija EU. Kada Crna Gora postane članica, i crnogorski će, kao i svi drugi službeni jezici u upotrebi u našoj zemlji, biti u korpusu zvaničnih jezika EU (očekujemo da cijeli region bude u EU). Svi građani EU mogu se obratiti institucijama EU na sopstvenom jeziku, na kome i dobijaju tražene informacije. Takođe, EU odvaja velika finansijska sredstva koja su namijenjena njegovanju tradicije, kulture i jezika u očuvanju nacionalnog identiteta, što je zagarantovano i ugovorom o EU. Čak i manje države članice, koje se u EU nalaze već više decenija, očuvale su sva obilježja i specifičnosti svog kulturnog identiteta (Irska, Grčka, Portugal).

Da li učlanjenje u EU znači da gubimo suverenitet i da će se o našoj sudbini odlučivati u Briselu?

Pridruživanje Evropskoj uniji znači da dio našeg suvereniteta dobrovoljno „pozajmljujemo“ evropskim institucijama i „razmjenjujemo“ sa svim ostalim članicama, kako bi bilo moguće donošenje određenih odluka za cjelokupnu teritoriju EU i usklađivanje nacionalnih politika. Učlanjenjem u EU Crna Gora dobija mjesto za pregovaračkim stolovima u EU, gdje ćemo zajedno sa svim ostalim članicama (i velikim i malim) i pod istim uslovima odlučivati o zajedničkoj budućnosti EU. Zajedničko odlučivanje se odnosi samo na oblasti zajedničkih nadležnosti (unutrašnje tržište, carinske tarife, zajednička poljoprivredna politika, zaštita životne sredine), u kojima države imaju više koristi ako rade zajedno nego ako rade pojedinačno. Veliki dio oblasti i dalje će ostati u isključivoj nadležnosti država članica. Građani Crne Gore dobiće takođe i državljanstvo EU i direktno birati sopstvene predstavnike za Evropski parlament, moći će da se na sopstvenom jeziku obrate evropskim institucijama i da učestvuju u konsultativnim procesima pri donošenju odluka koje organizuju evropske institucije.

Zašto zemlje kao što su Norveška, Island i Švajcarska nijesu pristupile EU?

Zašto Crna Gora ne može da slijedi njihov primjer?

Ove tri razvijene evropske zemlje nijesu članice EU, svaka iz sopstvenih razloga. Sve tri zemlje su na izuzetno visokom stepenu razvoja i sa veoma visokim bruto društvenim proizvodom (Island i Norveška imaju ogromne prirodne resurse – ribu i naftu, dok je Švajcarska svjetski bankarski lider) i to su istovremeno zemlje sa izuzetno uređenim državnim institucijama. Ove zemlje u potpunosti već imaju uređen politički sistem i poštuju evropske standarde u raznim oblastima ili ih (kao Norveška u oblasti ekologije) uveliko prevazilaze. Takođe, sve tri države su članice Evropske ekonomske zajednice, koja je jedna od stubova EU, te tako imaju ugovorne odnose sa EU i učestvuju u formiranju ekonomskih politika EU. Stoga je poređenje Crne Gore sa ovim državama gotovo nemoguće i prilično neumjesno, jer se Crna Gora nalazi u potpuno drugoj ekonomskoj i razvojnoj situaciji, sličnoj upravo onim državama koje žele da uđu ili su nedavno ušle u EU (Bugarska, Hrvatska, Makedonija).

Crna Gora, za razliku od ove tri razvijene zemlje, po učlanjenju u EU bila bi jedna od država koje bi dobijale više finansijskih sredstava za sopstveni ekonomski razvoj, ali i za razvoj svojih institucija. Ovaj novac, potreban za podsticanje ekonomskog razvoja i izgradnju državnih institucija, gotovo je nemoguće dobiti iz nekih drugih izvora, sa neke druge strane. Bugarska će, na primjer, kao jedna od nerazvijenih zemalja članica, sa kojom se naša zemlja sada može porediti, za period 2007–2013. dobiti iz EU ukupno 7,362 milijardi eura, što je znatno više od onoga što Crna Gora dobija u istom periodu kao zemlja nečlanica. Jula 2009. godine Island je ipak podnio zahtjev za članstvo u EU, prvenstveno zbog velikih problema u kojima se zemlja našla zbog efekata svjetske ekonomske krize, što je naišlo na odobravanje u Briselu.

U julu 2009. godine, međutim, zbog veoma negativnih efekata globalne finansijske i ekonomske krize na svoju ekonomiju, Island je podnio zahtjev za članstvo u Uniji.

Zašto je razvijenim zemljama EU važno da zapadni Balkan postane dio EU?

Osnovni razlozi su stabilnost i bezbjednost. Članicama EU važno je da u svojoj okolini imaju stabilne i bezbjedne zemlje koje imaju sličan stepen razvoja, čiji građani uživaju blagodeti socijalne politike, koji nisu siromašni i nezaposleni, čijim se programima smanjuje i unapređuje socijalna integracija. Prvobitni motiv za evropske integracije, odmah poslije Drugog svjetskog rata, bilo je ostvarivanje mira i prosperiteta na evropskom kontinentu. Osnovna ideja „očeva“ EU bila je da se ekonomskom, a potom i političkom i društvenom integracijom, smanjuje mogućnost ratnih sukoba i političkih nestabilnosti. Drugi razlog je ekonomski, jer sve države članice imaju veće ekonomske koristi kada imaju zajedničko tržište. Jedinствeno tržište EU sada broji pola milijarde ljudi, što omogućava ubrzani i održivi ekonomski razvoj. Treće, globalizacija donosi promjene i probleme koje više nije moguće riješiti na nivou nacionalnih država (zagađenje, globalne finansijske krize, pandemije itd.). Dobar primjer je nuklearna katastrofa u Černobilju. Efekti ove katastrofe su se osjetili u gotovo polovini evropskih zemalja, pa to više nije bio problem Ukrajine već svih zemalja u kojima su se posljedice katastrofe osjetile. Slična situacija je i u nizu drugih oblasti (stepen razvoja, siromaštvo, nivo razvoja demokratije). Problemi u zemljama zapadnog Balkana (nestabilnost,

slaba bezbjednost, kontrola ilegalnih migracija) mogu da se prelivaju u druge djelove regiona, pa ove zemlje brigu o ekologiji u susjednim zemljama vide kao jako važan element za sopstveni razvoj. Stoga EU, čak i zemljama koje vjerovatno neće postati dio EU u skorijoj budućnosti, a graniče se sa EU (Jermenija, Ukrajina, ali i Maroko, Tunis itd.), preko Evropskog susjedskog programa pruža finansijsku i drugu pomoć namijenjenu demokratskom i održivom razvoju.

Šta je sadržina Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju?

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju je prvi ugovorni odnos između zemalja EU i zemlje potencijalnog kandidata koja prolazi kroz proces stabilizacije i pridruživanja. Taj sporazum sadrži niz odredaba o političkim principima na kojima se zasniva saradnja između EU i države potencijalnog kandidata, kao i trgovinski sporazum o postepenoj liberalizaciji tržišta, ukidanju carinskih i tarifnih barijera i usklađivanje zakonodavstva. Ovaj dokument tako istovremeno predstavlja i program reformi koje ta država treba da ispuni kako bi prešla u sljedeću fazu i stekla status kandidata za članstvo. Ratifikacijom ovog sporazuma od strane Crne Gore i svih država članica EU, naša zemlja postaje pridruženi član EU sa, gotovo nesumnjivo, evropskom budućnošću.

Da li moramo da uđemo u NATO da bismo ušli u EU?

Ulazak u NATO nije jedan od uslova za ulazak u Evropsku uniju, ali reforma vojske, povećavanje bezbjednosti države i granica jeste. Evropske i evroatlantske integracije su procesi koji imaju dosta toga zajedničkog, posebno u sistemu vrijednosti i kolektivne bezbjednosti, ali i u vladavini prava i ekonomiji.

Međutim, sve zemlje istočne i jugoistočne Evrope koje su ušle u EU – ušle su i u NATO, među kojima i Mađarska, Slovenija, Bugarska i Rumunija. Hrvatska i Albanija su nedavno postale članice NATO-a, dok sa Makedonijom, zbog grčkog veta u vezi sa imenom, taj proces nije okončan. Crna Gora se u decembru 2006. godine pridružila programu „Partnerstvo za mir“ (u kojem se nalaze i Bosna i Hercegovina i Srbija), koji predstavlja poseban oblik saradnje između NATO-a i zemalja koje nisu članice, a imaju otvorene želje da se učlane u NATO. U novembru 2008. godine podnijet je zahtjev za pristupanje MAP-u (višegodišnjem akcionom planu za članstvo u NATO). Crna Gora je krajem 2009. godine dobila poziv u MAP.

Razlozi za učlanjenje u NATO su brojni – prvenstveno povećanje bezbjednosti, ali tu su i određeni politički i ekonomski razlozi, s obzirom na to da tamo streme i gotovo sve zemlje u susjedstvu. U dogledno će vrijeme Crna Gora biti okružena sa svih strana NATO članicama, ali naravno postoje i razlozi protiv. Iako se odluka o učlanjenju u NATO donosi posebno i formalno nije vezana za pitanje evropskih integracija i približavanje Crne Gore EU, ovi procesi su povezani i promovišu isti sistem vrijednosti. Crna Gora je definisala evropske i evroatlantske integracije kao ključni prioritet.

Šta smo do sada uradili kada je pridruživanje EU u pitanju i koje nas faze još čekaju?

Crna Gora je sedam godina bila u prvoj fazi procesa pristupanja Evropskoj uniji. Potpisivanjem SSP (15. oktobra 2007), Crna Gora je postala država pridružena Evropskoj uniji, sa jasnom pers-

pektivom budućeg članstva u EU. Nakon potpisivanja SSP i stupanja na snagu Privremenog trgovinskog sporazuma (1. 1. 2008), Crna Gora je 15. decembra 2008. godine podnijela zahtjev za članstvo u EU. Savjet ministar je procesuirao naš zahtjev za članstvo 23. aprila 2009. godine i naložio Evropskoj komisiji da, shodno članu 49 Ugovora o EU, pripremi mišljenje o našem zahtjevu za članstvo. Evropska komisija je **22. jula 2009. godine** poslala tzv. **Upitnik** Vladi Crne Gore u kome od crnogorskih institucija traži odgovore na veliki broj pitanja o našem pravnom, političkom i ekonomskom sistemu, stanju demokratskih i ekonomskih reformi u zemlji i izgrađenosti naših institucija. Odgovori na ta pitanja neophodni su Evropskoj komisiji da pripremi mišljenje o našoj spremnosti za članstvo u Uniji. Crna Gora treba da u što kraćem roku odgovori na sva pitanja, a Evropska komisija pripremiće svoje **mišljenje (opinion)**.

Nakog „pozitivnog mišljenja“ komisije (tzv. avisa), naš zahtjev za članstvo, zajedno sa mišljenjem EK, razmatraće Evropski savjet (šefovi država i vlada članica EU), nakon čega se donosi odluka o davanju statusa kandidata Crnoj Gori i zakazuje datum početka pregovora o članstvu. Pregovori o članstvu traju u prosjeku od tri do pet godina, ali ne postoji utvrđeno vremensko ograničenje, već brzina zavisi od reformskog kapaciteta države koja pristupa EU i njene sposobnosti da uskladi svoje zakonodavstvo sa pravom EU. Nakon završetka pregovora, ugovor o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji treba da ratifikuju Crna Gora i sve države članice EU, nakon čega Crna Gora postaje punopravna članica EU.

Šta je EU uradila za Crnu Goru?

Evropska unija je 2000. godine jednostrano ukinula carine na uvoz proizvoda (industrijskih i poljoprivrednih) porijeklom iz Crne Gore, a da je Crna Gora pritom zadržala carine na robu iz EU. Na taj način je naša zemlja dobila pristup najbogatijem pojedinačnom tržištu na svijetu, od oko pola milijarde potrošača sa najvećom platežnom moći. Ovo je omogućilo da Crna Gora za osam godina poveća izvoz u EU za pet puta u odnosu na 2000. godinu. U ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmjeni Crne Gore sa svijetom, zemlje EU učestvuju sa oko 45-50%. S druge strane, EU je putem pomoći iz fonda CARDS dodijelila Crnoj Gori oko 100 miliona eura, a preko fonda IPA opredjeljuje se svake godine dodatnih 35 miliona eura bespovratne pomoći. Ova pomoć je najviše korišćena za obnovu energetskeg sistema, rekonstrukciju puteva i mostova, željeznice, izgradnju lokalne komunalne infrastrukture, bolnica i škola. Dio pomoći koristi se i za tehničku podršku i pomoć crnogorskim institucijama da usvoje crnogorske propise i standarde.

Koliko će svakog građanina koštati članstvo u EU?

Sve države članice u skladu sa stepenom ekonomskog razvoja i bruto društvenim proizvodom doprinose zajedničkom budžetu EU. Crna Gora bi, kao jedna od najnerazvijenijih članica EU, dobijala mnogo više sredstava nego što bi punila budžet EU sopstvenim prilogom. Zapravo, najveći dio troškova članstva predstavljali bi troškovi reformi pri harmonizaciji nacionalnog zakonodavstva sa zakonodavstvom EU. Međutim, te reforme Crna Gora mora svakako sprovesti, nezavisno od evropskih integracija, s obzirom na to da je niz zakonskih rješenja i institucija nefunkcionalan, zastario i zahtijeva modernizaciju. Štaviše, u velikoj mjeri te troškove pokriva i sama EU preko bespovratne finansijske pomoći i ekspertiza koju nude zemljama koje su potencijalne članice.

Da li će građani Crne Gore moći slobodno da rade u drugim državama članicama Evropske unije?

Sloboda kretanja radne snage jedna je od osnovne četiri slobode koje stoje na raspolaganju zemljama članicama. Državljeni bilo koje članice mogu konkurisati za radno mjesto u bilo kojoj drugoj državi članici pod istim uslovima kao i građani te zemlje. Diskriminacija na osnovu nacionalnosti, vjere ili pola je zabranjena, čime se štiti ova sloboda evropskih građana. Kako bi se izbjegli ozbiljni poremećaji na tržištu rada starijih država članica, neke zemlje koje su u posljednjem krugu proširenja postale države članice (npr. Poljska, kao najmnogoljudnija) postepeno će se uključivati u jedinstveno tržište rada, da bi se u potpunosti integrisale 2013. godine.

Da li je moguće da postanemo članica Šengenskog sporazuma ako ne uđemo u EU?

Nije moguće. Jedino što je moguće jeste ukidanje viza, odnosno stavljanje na bijelu šengensku listu. Zemlje van EU, kroz ugovorne odnose sa Unijom, postepeno ulaze u sistem slobodnog kretanja ljudi u Zoni. Prvi ugovor omogućava **vizne olakšice** (pojednostavljene procedurama za dobijanje vize za ulazak u Zonu), a zatim, po ispunjavanju određenih standarda, sljedeći nivo je **vizna liberalizacija**. Od 19. decembra 2009. godine, Crna Gora se nalazi na tzv. Bijeloj listi Šengenskog sporazuma, i crnogorskim građanima nisu potrebne vize za putovanje u 25 šengen zemalja (na svakih 6 mjeseci, moguće je provesti maksimalno do 3 mjeseca u zemljama šengen zone). Nakon ove odluke, Bugarska i Rumunija takođe su ukinule vize za putovanje naših građana u te zemlje EU.

Ekonomski razvoj i životni standard

Kakav je položaj malih i srednjih preduzeća u Evropskoj uniji?

Značaj malih i srednjih preduzeća u EU je izuzetno veliki. Skoro sva preduzeća (99%) koja posluju u EU spadaju u mala i srednja, i ona zapošljavaju 2/3 ukupne radne snage EU. Mala i srednja preduzeća su u EU osnovni generator novih radnih mjesta, inovacija i u isto vrijeme bitna poluga kojom EU postiže koheziju u razvoju različitih regiona. Mala i srednja preduzeća su dio privrede koja je najosjetljivija na promjene poslovnog okruženja. Ona najviše ispaštaju u slučaju loše organizovanog sistema, glomazne birokratije, skupih kredita, ali su i prva koja reaguju na pozitivne inicijative.

Imajući u vidu značaj i osjetljivost malih i srednjih preduzeća u procesu pridruživanja EU, kao i u samom funkcionisanju EU, posebna pažnja se posvećuje ovom dijelu privrede. EU je predvidjela da od 2007. do 2013. usmjeri preko 200 milijardi eura na podršku malim i srednjim preduzećima. Vidovi podrške EU usmjereni su ka: 1. obuci preduzetnika, 2. bržem i jeftinijem započinjanju poslovanja, 3. poboljšanju i prilagođavanju regulative i zakonodavstva potrebama malih i srednjih preduzeća, 4. dostupnosti neophodnih znanja i vještina, 5. povećanju korišćenja informacijsko-komunikacijskih tehnologija u poslovanju, 6. olakšavanju pristupa tržištu (omogućavanje ravno-

pravnog pristupa tržištu kao velika preduzeća), 7. poreskim i kreditnim pogodnostima, 8. jačanju tehnoloških kapaciteta malih i srednjih preduzeća, 9. pomoći i podršci udruživanju preduzetnika i vlasnika malih i srednjih preduzeća.

Koje su to ekonomske koristi koje Crna Gora može imati od približavanja EU?

Kao prvo, povlašćen pristup najvećem tržištu na svijetu jer se ne plaćaju carine na najveći dio robe koju u EU izvozimo. Drugo, preko 135 miliona eura već dobijenih bespovratnih sredstava i oko 200 miliona eura pretpristupnih fondova koji su predviđeni za narednih pet godina. Integracijom u EU ta sredstva rastu sve više, kako se zemlja približava članstvu. Treće, mogućnost korišćenja povoljnih dugoročnih kredita Evropske investicione banke, neophodnih za izgradnju infrastrukture. Četvrto, integracijom u EU povećava se konkurencija na domaćem tržištu, ograničava moć lokalnih monopola, što vodi ka nižim cijenama roba i usluga. Peto, sužava se prostor korupciji, dijelom zbog bržeg ekonomskog rasta, ali i zbog snažne i efikasne antikorupcijske politike EU. Šesto, nastaju bolje mogućnosti obrazovanja mladih i njihovog zapošljavanja u tehnološki naprednim sektorima. Konačno, integracija u EU daje mogućnost za brži rast i razvoj i brže približavanje ekonomskom standardu zapadne Evrope. Irska je, zahvaljujući EU, od najnerazvijenije postala jedna od najrazvijenijih zemalja Evrope. Grčka je od EU dobila preko 50 milijardi eura pomoći i od nerazvijene postala razvijena zemlja.

Ima li Crna Gora druge mogućnosti ekonomskog razvoja osim učlanjenja u EU?

Svakako da ima. Samo je pitanje da li su te mogućnosti bolje, iste ili lošije od integracije u EU, i da li su realne i predvidive. Kao alternativa najčešće se nudi približavanje Rusiji, Kini, Indiji i prijateljskim državama u svijetu. Međutim, ne postoji realan ekonomski osnov za takvu razvojnu strategiju. Naš ukupan izvoz u Rusiju, Kinu, Indiju i sve ostale prijateljske države Azije, Afrike i Latinske Amerike, van Evrope, manji je od 5% ukupnog izvoza. Drugo, ne postoji plan kako bismo uspjeli u narednim godinama bitno da povećamo izvoz u ove zemlje niti nam one, osim Rusije, nude povlašćene trgovinske odnose. Kineske i indijske investicije u Crnu Goru su zanemarljive, a ruske su bile uglavnom koncentrisane na kupovinu već postojećih, a ne na izgradnju novih preduzeća. Crna Gora može i mora da razvija ekonomske veze sa svim zemljama svijeta. Međutim, strateški oslonac na ekonomske veze izvan EU je i nerealan i nepouzdan, jer ne postoji strategija razvoja uzajamnih odnosa niti sa njihove niti sa naše strane. Takođe, nama treba ogromna pomoć u izgradnji infrastrukture, ulaganje u razvojne projekte, u izgradnju institucija. A osim EU, ne postoje drugi izvori takve pomoći Crnoj Gori.

Da li ulazak u EU smanjuje nezaposlenost?

Ulaskom u porodicu zemalja EU znatno se smanjuje nezaposlenost koja je glavni uzrok siromaštva u postsocijalističkim zemljama. Razlozi su u slobodnom kretanju radnika unutar EU, kao i povećanju stranih investicija koje dovode do zapošljavanja većeg broja radnika. Na primjer, stopa nezaposlenosti u Rumuniji je brzo poslije ulaska u EU postigla prosjek ovih zemalja i iznosi oko 7%.

Zemlje EU uvode brojne programe socijalne integracije osjetljivih grupa u programe zapošljavanja, a posebno se vodi računa o zapošljavanju žena, starijih radnica, dugotrajno nezaposlenih,

zapošljavanju invalida i pripadnika manjinskih grupa. Zemlje EU znatno razvijaju tzv. alternativnu ekonomiju, tj. socijalna preduzeća, kooperative i druge oblike zapošljavanja za grupe koji se teško snalaze u tržišnoj utakmici. Alternativna ekonomija zakonski se podstiče i podupire sredstvima lokalnih zajednica ili regiona.

Da li su građani država novih članica EU osjetili prednosti učlanjenja, i da li se osjeća boljitak?

Ekonomski pokazatelji govore da se od 2004. razvoj država koje su se tada učlanile u EU ubrzao za oko 2-3 odsto na godišnjem nivou, i to čak i u onim državama koje nisu bile najuspješnije u transformaciji svojih privreda, kao, na primjer, Rumunija i Bugarska. Po istraživanjima Eurobarometra, 69 odsto građana država koje su se pridružile EU 2004. i 2007. godine (ukupno 12 zemalja) smatra da imaju koristi od članstva u EU. U Poljskoj je, recimo, 95% poljoprivrednika prije učlanjenja bilo protiv ulaska u EU, dok se samo četiri godine kasnije situacija potpuno preokrenula, te je 95% poljoprivrednika pozitivno ocjenilo pristupanje Poljske EU. U Sloveniji 71% građana smatra da je Sloveniji učlanjenje u EU bilo od koristi.

Da li je u Evropi dozvoljeno da država pomaže privredu kroz razne programe podrške, i da li će postojeće državne subvencije malim i srednjim preduzećima i početnicima u biznisu morati da se ukinu ulaskom u EU?

U Evropskoj uniji postoje veoma stroga pravila koja uređuju budžetske subvencije u privredi. Strogo je zabranjena svaka vrsta direktne ili indirektna podrške pojedinačnom preduzeću ili grupi preduzeća, koja može da naruši konkurenciju na jedinstvenom tržištu (subvencije, bespovratna finansijska pomoć za određene namjene, grantovi). Pod podrškom se podrazumijevaju i olakšice koje preduzećima (investitorima) daju lokalne samouprave. Nasuprot tome, EU dozvoljava donošenje propisa koji pogoduju svim privrednim subjektima na isti način, kao što su propisi o smanjenju poreskih stopa ili ukidanju određenih vrsta poreza, naknada ili taksi. Za propise usmjerene na smanjenje nameta u privredi u cjelini, ne smatra se da narušavaju konkurenciju na jedinstvenom evropskom tržištu. Takođe, restrikcije neće pogoditi posebne programe podrške osobama sa posebnim potrebama, marginalizovanim grupama ili ženama.

Međutim, u uslovima aktuelne globalne ekonomske krize, Evropska komisija je pripremila ekonomski program oporavka, novembra 2009. godine, kojim je dijelom, i privremeno, odstupila od tih pravila. Ono što je, po tim izmjenama, privremeno dozvoljeno državama članicama EU zbog ublažavanja efekata ekonomske krize, može se primijeniti i na pravila za državnu pomoć koju dodjeljuju zemlje potencijalni kandidati i kandidati za članstvo u EU.

Da li će usluge rominga i fiksne telefonije biti jeftinije?

Usluge fiksne i mobilne telefonije i rominga u Crnoj Gori su među većim u Evropi. Razlog za to je činjenica da postoji jedan operater u fiksnoj mreži i tri mobilna operatera. EU je 2002. godine donijela paket detaljnih direktiva koje se odnose na liberalizaciju telekomunikacionog tržišta i još 18 tržišta usko povezanih sa telekomunikacijama. U skladu sa ovim direktivama telekomunikaciono

tržište u EU mora biti otvoreno za konkurenciju, pa ne može postojati monopol u ovoj oblasti ni u jednoj državi članici. Liberalizacija, u stvari, znači da će se ukinuti monopol nad korišćenjem fiksne telefonske mreže, te će i druge kompanije biti u mogućnosti da pružaju usluge građanima. Na taj način će tržište telekomunikacija postati takmičarsko, te će se, kao što je već počelo u oblasti mobilne telefonije dolaskom trećeg operatera, kompanije koje nude usluge takmičiti kako cijenom tako i kvalitetom i raznovrsnošću usluga.

Koji su programi dostupni Crnoj Gori kao zemlji potencijalnom kandidatu, a koji zemljama kandidatima?

Crnoj Gori kao zemlji potencijalnom kandidatu dostupna su finansijska sredstva kroz Instrument za pretprijetnu pomoć – IPA. Ovaj instrument predstavlja okvir za pružanje spoljne pomoći u budžetskom periodu od 2007. do 2013. zemljama potencijalnim kandidatima. Za Crnu Goru planira se oko 35 miliona eura godišnje kroz IPA fond. IPA instrument ima pet komponenti: pomoć tranziciji i izgradnji institucija; prekogranična saradnja; regionalni razvoj; razvoj ljudskih resursa; i ruralni razvoj. Razlika između zemalja potencijalnih kandidata i zemalja kandidata ogleda se u mogućnosti korišćenja pojedinih komponenti IPA instrumenta. Evropska komisija je zemljama potencijalnim kandidatima dozvolila korišćenje komponente 1 i 2, dok ne uvedu decentralizovani model upravljanja IPA sredstvima u svoj budžet, dok će zemlje kandidati za članstvo u EU, do učlanjenja, moći da koriste sredstva svih pet komponenti.

Državna uprava i pravosuđe, antikorupcijska politika i zaštita konkurencije

Šta EU preporučuje u oblasti antikorupcije?

Zakoni koji uređuju odgovornost i transparentnost javnih vlasti (državnih organa i nosilaca javnih funkcija) prije svega su tzv. antikorupcijski zakoni: o sukobu interesa, o slobodnom pristupu informacijama, finansiranju političkih stranaka i o javnim nabavkama. Oni se postepeno usklađuju sa evropskim standardima, uvode se mehanizmi izvršavanja i monitoringa, smanjuje prostor za manipulacije ili prekoračenje ovlašćenja, postupak prijave sumnje na postojanje korupcije u javnom sektoru i efikasno procesuiranje predmeta u pravosuđu.

Na koji način ulazak Crne Gore u EU može doprinijeti efikasnijem i kvalitetnijem radu sudova?

Razlozi sadašnje neefikasnosti i nezadovoljavajućeg kvaliteta rada znatnog broja sudova su višestruki. Jedan od bitnih razloga jeste i odnos izvršne i zakonodavne vlasti prema pravosuđu.

Da bi sudovi radili kvalitetno i efikasno, neophodno je da budu nezavisni od političkih stranaka, te da sude na osnovu zakona i sudske prakse, smanjujući stepen zaostalih predmeta. Dalje, sudovi moraju imati odgovarajuće uslove za rad – dobru organizaciju sudova, dovoljan broj opremljenih kancelarija, dovoljan broj pomoćnog administrativnog osoblja, kao i odgovarajuću tehničku opremljenost svojih kabineta (kompjutere, pristup elektronskoj bazi propisa, umreženost sudova, jedinstveni registar sudske prakse itd.). Kvalitetno i nezavisno sudstvo jeste jedan od uslova da Crna Gora uđe u EU, te je EU prirodan saveznik građana u borbi za bolje i efikasnije sudstvo.

Kakva su pravila u EU u vezi sa monopolima?

Još su osnivači Evropske ekonomske zajednice znali da je za izgradnju jedinstvenog tržišta izuzetno važno stvaranje tržišne konkurencije. Konkurencija omogućava da tržište efikasnije ispunjava svoje funkcije i da potrošači dobijaju mogućnost izbora i kvalitetnije proizvode po nižim cijenama. Stoga je od svog nastanka Evropska unija razvijala antimonopolske propise, a njihovo sprovođenje povjerila Evropskoj komisiji. Propisi EU zabranjuju kartelsku podjelu tržišta i dogovaranje cijena, korišćenje dominantne pozicije na tržištu radi podizanja cijene ili eliminacije konkurencije, regulišu spajanje velikih kompanija kako bi spriječile stvaranje monopola. EU je ukinula državne monopole u oblastima u kojima su dugo postojali, poput telekomunikacija, snabdijevanja električnom energijom ili gasom. Pored toga, propisima EU zabranjene su državne subvencije preduzećima, osim u izuzetnim slučajevima, budući da se na takav način narušava konkurencija.

Državne subvencije su ipak dozvoljene u pojedinim slučajevima poput prirodnih nepogoda, zatim preduzećima u nerazvijenim područjima, malim preduzećima, preduzećima koja se bave istraživanjima i razvojem novih tehnologija, zaštitom životne sredine i sl. U procesu pridruživanja i potom pristupanja Evropskoj uniji, Crna Gora će morati da stvori uslove za tržišnu konkurenciju i da ukine državne i privatne monopole u svim sektorima.

Da li Crna Gora ima antimonopolski zakon, i da li je to jedan od preduslova za priključenje EU?

Crna Gora je u procesu usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa propisima EU 2005. g. usvojila Zakon o zaštiti konkurencije, kojim je formirana i posebna Uprava za zaštitu konkurencije, sa zadatkom da se bori protiv monopola na tržištu Crne Gore. Usvajanje ovakvog zakona predstavlja uslov za integraciju bilo koje države u EU, a njegova efikasna primjena je predmet stalnog nadgledanja nadležnih tijela u EU. U trenutku pristupanja Evropskoj uniji, propisi Evropske unije u ovoj oblasti direktno će se primjenjivati na sve subjekte u Crnoj Gori. To će značiti da će i Crna Gora imati najkvalitetniju antimonopolsku politiku. Evropska komisija ima široka kontrolna ovlaštenja u ovoj oblasti i ne preza od izricanja drastičnih mjera ni protiv najvećih svjetskih kompanija, poput IBM-a ili Majkrosofta u slučaju da utvrdi postojanje nekog od oblika monopolskog ponašanja na tržištu. Posebno je važna činjenica da se ovi propisi podjednako odnose na državne i na privatne kompanije. Državni monopoli u EU potpuno su neprihvatljivi.

Da li je rješavanje problema korupcije uslov za ulazak u EU?

Borba protiv korupcije jedan je od ključnih uslova koji stoje pred svakim potencijalnim članom EU. Budući da se radi o veoma ozbiljnom problemu koji ugrožava funkcionisanje demokratskih institucija, kao i princip vladavine prava koji je ugrađen u temelje EU, Evropska komisija sklona

je da veoma oštro insistira na uspostavljanju kontrole nad korupcijom u državama kandidatima. Upravo je visok stepen korupcije odložio prijem Bugarske i Rumunije u EU, a trenutno predstavlja najozbiljniji problem za države zapadnog Balkana kada su evropske integracije u pitanju. U godišnjim izveštajima Evropske komisije o napretku Crne Gore u procesu evropskih integracija ocjena o borbi protiv korupcije zauzima značajnu poziciju. U dosadašnjim godišnjim izveštajima ukazuje se na potrebu dalje izgradnje antikorupcijskog sistema u Crnoj Gori, što uključuje usvajanje potrebnih zakona, izgradnju institucija i dosljednu primjenu usvojenog zakonodavstva.

Ljudska i manjinska prava

Da li ulazak u EU znači bolju zaštitu prava građana Crne Gore, i da li se dobijaju još neka prava?

Jedan od stubova EU predstavlja zaštita ljudskih prava. EU u potpunosti prihvata tekovine Savjeta Evrope, čiji je Crna Gora član, i dio politike uslovljavanja EU vezan je za obaveze koje proizilaze iz članstva u Savjetu Evrope. Svaki građanin/građanka zemlje članice (pa i Crne Gore kada postane članica) osim državljanstva svoje zemlje dobija i državljanstvo EU. Državljeni EU imaju pravo peticije Evropskom parlamentu i žalbe evropskom ombudsmanu. Takođe, stiče se pravo na slobodu kretanja i boravka na čitavoj teritoriji Evropske unije, građani se mogu obratiti ambasadi bilo koje države članice za zaštitu kada su inostranstvu; gdje god živjeli, mogu glasati i kandidovati se na lokalnim izborima te zemlje i na izborima za Evropski parlament. Dakle, osim bolje zaštite prava, svi građani Crne Gore stiču i prava koja proističu iz državljanstva EU.

Šta je rodna ravnopravnost i koje se mjere sprovode u zemljama EU da bi se osigurala rodna ravnopravnost?

Rodna ravnopravnost znači jednaku zastupljenost, moć i učešće oba pola u svim sferama javnog i privatnog života. EU je postigla značajan progres u ostvarivanju rodne ravnopravnosti zahvaljujući implementaciji zakona koji se odnose na jednak tretman muškaraca i žena, a posebno u primjeni specifičnih mjera za jačanje prava žena. EU ima komesara zaduženog za zapošljavanje, društvena pitanja i jednake mogućnosti, a usvojila je i tzv. Mapu na putu ravnopravnosti muškaraca i žena za period 2006–2010. godine, a uz nju i plan da izdvoji 50 miliona eura za uspostavljanje Instituta za rodnu ravnopravnost.

Crna Gora će uskoro usvojiti opšti antidiskriminacioni zakon, a ima i Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Treba reći da za uspostavljanje dosljedne rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, pored zakonskog okvira, treba paralelno rješavati i probleme na nivou mentaliteta, stereotipa i percepcije učešća žena u društvu.

Da li će se popraviti položaj žena na tržištu rada u Crnoj Gori ulaskom u EU?

Položaj žena na tržištu rada i dalje je nepovoljan, uprkos promjenama u oblasti obrazovanja i učešću u političkom životu, pa je procenat nezaposlenih žena u Crnoj Gori veći nego u zemljama

EU, gdje iznosi 9,6% kod žena i 7,6% kod muškaraca. Najteži je položaj žena u ruralnim područjima, gdje predstavljaju neplaćenu radnu snagu, položaj Romkinja, žena izbjeglica i raseljenih lica, žena sa invaliditetom i samohranih majki. Postepeno, uvođenjem evropskih standarda i u radnom zakonodavstvu i u praksi, ova situacija će se popravljati sa približavanjem Crne Gore Uniji.

Kakva je praksa u EU kada je pitanju kulturna autonomija nacionalnih manjina?

Kulturna autonomija nacionalnih manjina podrazumijeva izvjestan stepen samouprave manjinskih zajednica u vezi sa pitanjima koja su bitna za očuvanje i unapređenje njihovog etno-kulturnog identiteta (jezik, obrazovanje, kultura, mediji). U praksi evropskih država, posebno novih članica, razvijena je praksa konstituisanja manjinskih samouprava kao tijela koja se isključivo staraju o ostvarivanju kulturne autonomije nacionalnih manjina. Manjinske samouprave nisu dio upravnog aparata ni u lokalnim samoupravama ni na državnom nivou. U većini država manjinske samouprave se organizuju u opštinama, regijama i na državnom nivou, a biraju ih pripadnici nacionalnih manjina. One su partner lokalnim i državnim vlastima pred kojima zastupaju interese nacionalnih manjina u oblasti kulturne autonomije.

Socijalna i zdravstvena zaštita, borba protiv siromaštva i zaštita prava radnika

Koje se mjere za zaštitu siromašnih sprovode u EU?

U razmatranju borbe protiv siromaštva imaju se u vidu ne samo ekonomski pokazatelji (visina prihoda) već i neekonomski parametri. Programi za siromašne koji se ostvaruju u državama EU nastoje da uključe siromašne u društvo i poprave njihov položaj kroz programe zdravstvene zaštite, obrazovanja, pospješivanja socijalne mobilnosti. Instrumenti za suzbijanje siromaštva, pored novčanih transfera ugroženim, odnose se na razne programe socijalne inkluzije, kojima se podstiče participacija siromašnih u društvo pomoću programa koji podrazumijevaju saradnju vladinih i nevladinih organizacija i aktivno učestvovanje osjetljivih grupa.

Kako u EU funkcioniše sistem zapošljavanja osoba sa invaliditetom?

U zemljama EU živi oko 26 miliona osoba sa invaliditetom, što čini 14% ukupne radno aktivne populacije. Jedan od ciljeva EU jeste da potpuno integriše lica sa invaliditetom u društvo, i to do 2010. godine, tako što će povećati njihovu zaposlenost sa 61% na 70%, otvaranjem 25 miliona novih radnih mjesta. Države članice EU od 2003. godine angažovale su se na integraciji invalida i drugih ugroženih i marginalizovanih društvenih grupa kroz treninge i obuke, i pružanjem finansijske stimulacije poslodavcima, kao i „start-ap“ kredita za otpočinjanje sopstvenog biznisa. Na

ovu populaciju je usmjeren i najveći dio ukupnih troškova za aktivne mjere zapošljavanja u Švedskoj (44%) i Danskoj (34%). U Njemačkoj su uspjeli da poželjnu kvotu zapošljavanja ispune i kroz fleksibilne oblike angažovanja: rad kod kuće, četvoročasovno radno vrijeme i slično. U Poljskoj se poslodavac oslobađa jednog dijela davanja ukoliko traži usluge (npr. računovodstvo) ili nabavlja proizvode iz tzv. zaštitnih radionica, a u Velikoj Britaniji proizvodi preduzeća koja zapošljavaju invalide već imaju sopstvenu, prepoznatljivu robnu marku (brendiranje društveno odgovornog poslovanja).

Šta znači ulazak u EU za socijalnu politiku u zemlji?

Ulaskom ili kandidovanjem za EU ne mijenja se sistem socijalne politike u zemlji, tj. način uređenja zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite, stanovanja i drugih oblasti socijalne politike. Zemlje koje su članice EU s vremenom su razvijale različite tipove države blagostanja kao model najviše razvijene socijalne politike, a osnove ovog sistema mijenjaju se ne ulaskom u EU. Na primjer, socijaldemokratski model Švedske ili skandinavskih zemalja razlikuje se od korporativnog (Bizmarkovog modela) u Njemačkoj i srednjoj Evropi ili pak od mediteranskog tipa socijalne politike. Razlike u kulturi, istoriji, pravnom sistemu uslovile su i ove različite tipove države blagostanja.

Iako postoje različiti načini na koje države regulišu svoju nacionalnu socijalnu politiku, ulaskom u EU ili približavanjem EU države kandidati dužne su da poštuju evropske socijalne tekovine koje su nadnacionalne i koje su obavezne, i kao takve zapisane u Bijeloj knjizi. Ove obaveze se u najvećoj mjeri odnose na slobodno kretanje radnika i ravnopravan tretman u zapošljavanju na cijeloj teritoriji EU, kao i zaštitu na radu. Prihvatanje evropskog socijalnog modela podrazumijeva poštovanje strogih kriterijuma zaštite na radu u pojedinim oblastima kao što su rudarstvo, hemijska industrija, građevinska industrija, kao i kontrolu i poštovanje određenih mjera zaštite na radu.

Šta ulaskom u EU dobijaju stari i penzioneri?

Zaštita i briga o starijima i konstantno modernizovanje penzionih sistema je visoko na listi prioriteta u EU. Populacija u EU je kao i populacija u Crnoj Gori dosta „stara“, te je pitanje održivosti penzionih sistema i prilagođavanje ekonomije takvim uslovima, ali i obezbjeđivanje odgovarajuće njege, od izuzetne važnosti za države EU. U EU postoji niz direktiva i propisa koji se odnose na različite oblasti (zdravstvena zaštita, reforme penzionih sistema, pomoć lokalne zajednice itd.) čiji je cilj unapređivanje položaja starijih osoba. Proces evropskih integracija pruža velike mogućnosti da se unaprijede socijalna prava i izvedu reforme u socijalnoj zaštiti. Pored socijalnih prava koja su zemlje postsocijalizma uglavnom naslijedile iz prethodnog sistema, sistem socijalne zaštite se modernizuje u praksi, pa se pretjerana institucionalizacija zamjenjuje mekšim oblicima tzv. zaštite u lokalnoj zajednici koja je više humana i prilagođena potrebama građana. Na primjer, zaštita starih podrazumijeva prije svega pomoć u kući, organizovanje dnevnih centara i druge oblike zaštite.

Da li i u EU, kao i u Crnoj Gori, poslodavci ponekad ne prijavljuju radnike? Kako EU sankcioniše nelegalno zapošljavanje, i kako kažnjava poslodavce?

I uzemljama Evropske unije nelegalno zapošljavanje predstavlja veliki problem, ali se zato primenjuju oštre sankcije za takve poslodavce. Procjena Evropske komisije je da u 27 država članica EU oko 500.000 ljudi radi nelegalno, i to u građevinarstvu, poljoprivredi i kao kućno pomoćno osoblje.

Predviđene su drakonske kazne za pojedince i preduzeća koja ne prijavljuju radnike: plaćanje znatno uvećanih poreza i doprinosa za socijalno osiguranje, zabrana učestvovanja na bilo kom tenderu ili konkursu u postupku javnih nabavki, kao i zabrana konkurisanja za bilo kakve državne subvencije i kredite u periodu od pet godina od učinjenog prekršaja. U Velikoj Britaniji kazne za preduzeće će se kretati od 10.000 do 20.000 funti. Zabrana pristupa strukturnim fondovima EU i državnim subvencijama posebno se odnosi na vlasnike velikih poljoprivrednih dobara, na kojima uglavnom radi nelegalno zaposlena radna snaga, imajući u vidu da veliki poljoprivredni proizvođači predstavljaju i najveće korisnike fondova EU. Za ponovljeni prestup predviđene su čak i zatvorske kazne. Trenutno prosječno oko 2% kompanija u EU godišnje posjete inspektori rada. EU planira da uvede obavezu nacionalnim zakonodavstvima da predvide obaveznu inspekciju za najmanje 10% ukupnog broja registrovanih.

Ako budemo članica EU, da li će liječenje djece imati olakšice?

U svakoj zemlji članici EU djeca se izdvajaju kao populaciona grupa visokog prioriteta, a principi zdravstvene zaštite djece postavljeni su na prvo mjesto. Reforme zdravstvenih službi, prema ovim principima, u EU obezbjeđuju sveobuhvatnu pedijatrijsku službu visokog kvaliteta koja je dostupna za svako dijete. Ako bi Crna Gora postala članica EU, liječenje djece u slučaju potrebe za primjenu visoke zdravstvene tehnologije koja ne postoji u zemlji ili u slučaju potrebe za stručnim savjetom uslijed teškog slučaja bilo bi znatno olakšano, a ukoliko je potrebno, olakšano bi bilo i upućivanje djeteta na specijalno liječenje u druge zemlje EU. Međutim i druge institucije važne za unapređenje zdravlja djece i sprečavanje bolesti, kao što su dečji vrtići ili škole, znatno mogu da se unaprijede kroz sredstva iz fondova za pretpristupnu pomoć u procesu stabilizacije i pridruživanja.

Poljoprivreda

Kako će ulazak u EU uticati na prihode poljoprivrednika?

Na prihode poljoprivrednika uticaće jedinstvena carinska politika unutar EU i promjena iznosa i strukture subvencija. Poljoprivrednici će i dalje moći da računaju na podršku države u unapređivanju njihove konkurentnosti. Budžet EU za poljoprivredu, tj. za Zajedničku poljoprivrednu politiku, iznosi više od polovine ukupnog budžeta EU, te će bez obzira na moguće izmjene u ovoj oblasti subvencije države sigurno biti i veće. Štaviše, gotovo jedini izvor za dodatan novac za održive poljoprivredne subvencije jesu fondovi EU koji stoje na raspolaganju državama članicama, ali i državama koje imaju status kandidata. Naročito će porasti subvencije za ulaganja u modernizaciju velikih komercijalnih domaćinstava i udruženja malih poljoprivrednika. Takođe, uvećaće se i ulaganja u ruralni razvoj i izgradnju neophodne infrastrukture kako bi se povećala konkurentnost crnogorske poljoprivrede.

Konkurencija će sigurno biti veća, ali će i tržište od gotovo pola milijarde ljudi bez carinskih i trgovinskih prepreka otvoriti prostor za bolji plasman proizvoda. Iskustva i prve studije o promjeni zarade poljoprivrednika u 10 novih država jasno ukazuju da je došlo do velikog povećanja zarada poljoprivrednika, što se može očekivati i u Crnoj Gori kada postane država članica.

Koje sve subvencije EU pruža poljoprivrednim proizvođačima?

Tokom posljednjih godina EU je prešla sa subvencionisanja cijena i proizvodnje poljoprivrednih proizvoda na direktna plaćanja farmerima. Pravo na direktnu pomoć stižu farmeri koji se pridržavaju pravila u vezi sa zdravljem ljudi, životinja i biljaka, ekologije i dobrobiti životinja, te ukoliko zemljište održavaju u dobrom poljoprivrednom i ekološkom stanju. (1) Primjenom sistema jednokratnog plaćanja (Single Payment Scheme – SPS) iznos ukupne subvencije koju će primiti farmer u jednoj godini zavisi od prosječnog iznosa ranijih subvencija koje je primao, ili od broja hektara koje obrađuje u prvoj godini nakon uvođenja sistema. (2) U 10 novih članica EU primjenjuje se pojednostavljeni model – Single Area Payment Scheme – SAPS, prema kome se nivo subvencija po hektaru određuje linearno, srazmjerno površini koju farmer obrađuje, a do maksimalnog iznosa po hektaru predviđenog ugovorom o pristupanju. (3) Najmanji dio subvencija u EU isplaćuje se u nekoliko zemalja članica prema broju grla ili površini u proizvodnji nekih proizvoda, kao što su ovčje, kozje i teleće meso, pšenica, ratarske kulture za biogorivo, jezgrasto voće, pirinač, sjemena, leguminoze, mlijeko, zasadi maslina, pamuk, duvan i šećer.

Da li u zemljama EU postoje zaštićene cijene?

Od reformi CAP (Zajedničke poljoprivredne politike) iz 1999. i 2003. godine u EU ne postoje zaštićene cijene, što znači da se na isplativost proizvodnje određenih proizvoda ne utiče direktno putem subvencija cijena. Glavni razlozi su namjera EU da spriječi stvaranje tržišnih viškova i da obezbijedi bolje poštovanje pravila Svjetske trgovinske organizacije kroz isključivanje mjera podrške koje remete tržišnu konkurenciju. Ipak, isplata kroz sisteme SPS i SAPS farmerima se obezbjeđuje sigurnost dijela prihoda, srazmjerno površini koju obrađuju. Što je još važnije, primjenom ovih sistema podrške poljoprivredni proizvođači u EU se usmjeravaju na tržište, tj. da svoju proizvodnju po asortimanu i kvalitetu što bolje usklade sa tražnjom u onim segmentima tržišta za koje proizvode.

U slučaju pridruživanja, koliko bi naših mesnih industrija moglo i dalje da radi, odnosno da izvozi u druge zemlje članice?

Zbog nedovoljnog broja grla u tovu, Crna Gora još ne koristi odobrenu kvotu za izvoz svježeg telećeg mesa u EU. Uz to, potrebno je da klanice u Crnoj Gori posjeduju dozvole za izvoz junetine u EU, kao i npr. dozvolu za izvoz termički obrađenih prerađevina od svinjskog mesa. Pridruživanje Crne Gore EU ne bi uticalo na poslovanje crnogorske klanične industrije na domaćem tržištu, ali bi otvorilo vrata za plasman većeg broja proizvoda na tržište EU, uključujući svježe meso, prerađevine i živu stoku. Za realizaciju izvoza pojedinačni objekti prethodno treba da ispune tehničke uslove i uslove koji se tiču zdravstvene bezbjednosti i mogućnosti praćenja kompletnog procesa proizvodnje proizvoda („od njive do trpeze“).

Kako spriječiti monopol koji postoji u pojedinim granama poljoprivrede, i kako se oduprijeti niskim cijenama otkupa?

Najbolji mehanizam je uspješno udruživanje u zadruge i udruženja, koja su vrlo razvijena u EU. Na taj način se organizuju poljoprivredni proizvođači za zajednički nastup i pregovaranje. Zadruga može da izgradi i svoju infrastrukturu (hladnjače, skladišta, mini prerađivačka postrojenja –

sušare...) i na taj način da skladištenjem sačeka bolju cijenu ili da proizvode proizvod koji ima bolju cijenu (npr. svježa ili sušena gljiva). Udruživanje manjih proizvođača i pažljivo osluškivanje tržišta (šta je traženo i isplativo) najbolji su način za uvećavanje prihoda poljoprivrednih proizvođača. Uspješnost zadruge se ogleda u posvećenosti članova takvom načinu udruživanja i spremnosti da se prilagode tržištu, a i informacije o tržištu može obezbjeđivati zadruga. Problem sa kapacitetima i sposobnostima ljudi koji bi trebalo da vode zadrugu može se prevazići obukama koje je moguće obezbijediti preko države i raznih donatora, a i iz programa EU za ruralni razvoj.

Da li će i dalje moći da se proizvodi i prodaje domaća rakija?

Propisi EU ne zabranjuju proizvodnju alkoholnih pića za sopstvene potrebe. Proizvođači rakije i dalje će moći slobodno da proizvode domaća alkoholna pića. Međutim, alkoholna pića koja se proizvode za tržište EU moraće da prođu strogu kontrolu kvaliteta kako bi se zaštitili potrošači (sjetimo se slučajeva ozbiljnih trovanja alkoholnim pićima u Srbiji devedesetih – tzv. zozovača). Ono što je prednost pristupanju EU jeste da će proizvođači naše lozove rakije, na primjer, moći da zaštite svoj proizvod kao proizvod sa specifične geografske teritorije (regiona), sa jasno definisanim tradicionalnom recepturom i postupkom proizvodnje. Na taj način će proizvođači obezbijediti veću prisutnost i prepoznatljivost proizvoda i na domaćem i na tržištu EU.

Da li mali poljoprivredni proizvođači mogu biti tržišno uspješni u EU?

Mnogo malih porodičnih posjeda može biti tržišno uspješno u EU. Recimo, Italija je primjer usitnjenih farmi koje su pronašle svoje mjesto na tržištu visoko se specijalizujući za proizvodnju određenih poljoprivrednih proizvoda. Iako je na tržištu mnogo lakše velikim, efikasnijim proizvođačima koji se drže odredbi EU i tako imaju koristi od podrške za produktivnost, mjesta ima i za male, ukoliko uspiju da se specijalizuju za veoma konkretne proizvode i da investiraju u modernu tehniku, umjesto da se oslanjaju na državne isplate kojima bi se pokrivali gubici. Takođe, udruživanje malih poljoprivrednika u veće cjeline poboljšava njihovu konkurentnost na evropskom tržištu. To sve znači da su potrebna restrukturiranja naše poljoprivrede kako bi se postigla veća konkurencija proizvođača i manja zavisnost od subvencija.

Da li će poslije pristupanja EU uvoz poljoprivredne mehanizacije biti pojednostavljen?

Ulaskom u EU stvara se slobodno zajedničko tržište za razmjenu roba, što se odnosi i na poljoprivrednu mehanizaciju. To znači da će se ukinuti carine za trgovinu sa drugim zemljama članicama Evropske unije, trgovina u okviru tog tržišta neće se smatrati uvozom.

Kakvi su standardi EU koji se odnose na sigurnost hrane?

Standardi EU koji se odnose na sigurnost hrane izuzetno su rigorozni i obuhvataju sve faze procesa proizvodnje prehrambenih proizvoda, od obrade, transporta pa sve do pakovanja i distribucije („od njive do usta“). Ovi standardi predstavljaju sastavni dio sistema zaštite potrošača. Tako, na primjer, standardi koji se odnose na meso i mesne prerađevine podrazumijevaju da se ovi proizvodi predviđeni za tržište moraju proizvoditi samo u klanicama koje zadovoljavaju stroge fito-

sanitarne uslove. Takvi propisi postoje i za niz drugih proizvoda. Sistem RAPEX, koji funkcioniše od 2004. godine, podrazumijeva da se svake nedjelje objavljuje lista proizvoda koji predstavljaju opasnost za potrošače pa se ovi proizvodi povlače iz prodaje. Sva roba mora imati jasnu i vidljivu deklaraciju o porijeklu, sastavu i trajanju namirnica. Ovi standardi uvedeni su u Crnoj Gori usvajanjem Zakona o opštoj bezbjednosti proizvoda, što predstavlja vrlo važan korak u poboljšavanju bezbjednosti građana i unapređivanju javnog zdravlja.

Mladi i obrazovanje

Kako se podstiče zapošljavanje mladih u EU?

Zajednički problem zemalja zapadnog Balkana jeste visoka stopa nezaposlenosti mladih. Osnovni razlog što mladi nakon završenih studija ne uspijevaju da nađu posao ujedno je i glavni uslov za dobijanje posla – (ne)postojanje radnog iskustva. Ovaj začarani krug se u zapadnim zemljama razrješava davno razvijenom institucijom interšipa (stažiranja), koja je kod nas i dalje dosta nepoznata. U državama EU mladi tokom studija imaju obezbijeđeno stažiranje u brojnim institucijama gdje stiču osnovno radno iskustvo i znanje potrebno za dobijanje plaćenog posla. Rješavanje problema nezaposlenosti podrazumijeva brigu države o mladima, otvaranje državnih institucija za stažiranje studenata, veći broj transparentnih konkursa gdje mladi ljudi mogu da apliciraju. Pored nedostatka radnih mjesta, problem je i česta neinformisanost mladih o mogućnostima zaposlenja, kao i gdje da traže posao. Zapošljavanje se podstiče, sa jedne strane, povećavanjem investicija i otvaranjem radnih mjesta, a sa druge nuđenjem konkretnih mehanizama za usmjeravanje mladih, kao što su centri za razvoj karijere i slične institucije koje funkcionišu i u privatnom sektoru i kao organizacije civilnog društva, koje rade u saradnji sa zavodom za zapošljavanje i univerzitetima i srednjim školama.

Šta dobijaju mladi ulaskom u EU?

Evrointegracijama i budućim članstvom u EU, mladi u Crnoj Gori, nakon godina izolacije, konačno dobijaju šansu da pripadaju evropskom društvu i da ravnopravno komuniciraju, putuju i studiraju sa kolegama iz Evrope. Otvaraju se šanse za razne edukativne i volonterske programe iz kojih smo isključeni kao država koja nije članica, ili koje moramo da plaćamo mnogo skuplje (studiranje na evropskim fakultetima). Mladi će imati priliku da se prijavljuju za poslove u drugim evropskim državama pod istim uslovima, da provedu semestar na studijama u Francuskoj ili Španiji bez viza, da kad god imaju slobodnog vremena i novca otputuju do neke evropske zemlje bez zadržavanja na granicama. Kroz programe EU koji su praćeni i bespovratnim sredstvima, državni sistemi će, u želji da usklade standarde sa EU, početi da odgovaraju na realne potrebe mladih kroz ponudu obrazovanja i znanja potrebnih za život u ekonomski razvijenom i demokratskom društvu u kome se poštuju različitosti. Kroz reforme predviđene procesom priključivanja EU, reformisaće se lokalna samouprava, obrazovni sistem, sistem socijalne zaštite, čime se popravljaju šanse mladih da budu uključeni u proces odlučivanja o njima važnim pitanjima, da dobiju kvalitetnije obrazovanje, koje će im omogućiti kvalitetan posao, kao i da se kroz reforme ekonomskog sistema otvori prostor za nova, bolja radna mjesta.

Kako će članstvo uticati na troškove školovanja? Hoće li školovanje djece biti skuplje u EU?

Područje obrazovanja u najvećoj mjeri nije regulisano pravom EU, tako da proces evropskih integracija ne bi trebalo da utiče na troškove obrazovanja, već će oni zavisiti od obrazovne politike i prilika u našoj zemlji. U Evropskoj uniji se u oblasti obrazovanja primjenjuje načelo supsidijarnosti, prema kojem su za definisanje i sprovođenje obrazovnih politika odgovorne nacionalne države. Međutim, tendencija je da se ide prema usvajanju krovnih standarda na nivou EU, naročito za oblasti stručnog obrazovanja i osposobljavanja i visokog školstva.

U skladu sa Lisabonskom agendom i ostalim strateškim dokumentima Evropske unije, preporuka je da se u EU povećaju ulaganja u obrazovanje i nauku kako bi se postigla veća edukacija mladih. To, naravno, ne znači da će obrazovanje biti skuplje krajnjim korisnicima, već da će biti kvalitetnije i dostupnije svim građanima.

Da li će se naše fakultetske diplome priznavati u EU i ako nisu po Bolonjskoj konvenciji?

Sama Bolonjska konvencija formalno se ne bavi pitanjem diploma, pa samim tim ni njihovim priznavanjem. Međutim, iz duha Bolonjske konvencije proističe zahtjev da se u procesu studija organizovanih u skladu sa Bolonjskom konvencijom razviju određena znanja, vještine i sposobnosti koje diplomirane studente osposobljavaju bilo za zapošljavanje bilo za nastavak studija. Evropski parlament je usvojio Evropski okvir kvalifikacija u kome se definiše sedam nivoa obrazovanja i za svaki se jasno kaže koja se vrsta znanja (teorijskog i činjeničnog), vještina (kognitivnih i praktičnih) i sposobnosti (samostalnost i odgovornost) očekuje na kom nivou. Na osnovu toga, svaka zemlja članica EU u obavezi je da donese nacionalni okvir kvalifikacija kojim bi se uspostavila jasna veza između diploma koje se izdaju u toj zemlji i evropskih nivoa obrazovanja. Uspostavljen je i Evropski registar nacionalnih agencija za akreditaciju koji će potvrđivati da diplome koje izdaju pojedine obrazovne ustanove odgovaraju deklarisanim nivoima kvalifikacija. Tek sa završetkom tog posla može se očekivati automatizam u priznavanju diploma na tržištu rada.

Naša zemlja, kao potpisnica Bolonjske konvencije, prihvatila je obavezu da taj okvir donese za posljednja tri nivoa visokoškolskog obrazovanja. Sâmo potpisivanje Bolonjske konvencije, tj. deklarativno pristupanje istoj, ne može da obezbijedi automatizam u priznavanju naših diploma. Tek onda kada uspostavimo nacionalni okvir kvalifikacija i kada svaka izdata diploma (uključujući i tzv. dodatak diplomi) bude jasno iskazivala šta ona nosi u smislu znanja, vještina i sposobnosti, i kada se naše akreditaciono tijelo upiše u evropski registar, možemo očekivati ravnopravni tretman naših diploma sa diplomama drugih zemalja u Evropi.

Da li postoje neki programi u EU koji stoje na raspolaganju đacima, studentima, nastavnicima i profesorima iz Crne Gore?

Imajući u vidu trenutni status Crne Gore u odnosu na proces integracije u EU, najviše koristi do sadašnjeg trenutka od EU imali su studenti i profesori, prevashodno kroz program TEMPUS (namijenjen reformi visokog obrazovanja) i kroz pomoć koju je Evropska agencija za rekonstrukciju pružila poboljšanju uslova rada u osnovnim i srednjim školama i uvođenju novih studijskih

programa u srednje stručne škole. Osim toga, studenti iz Crne Gore imaju pravo da učestvuju u CEEPUS programu razmjene studenata koji obuhvata samo zemlje centralne i istočne Evrope, kao i u programu Erasmus mundus koji je namijenjen studentima master studija, i u okviru koga postoji 100 stipendija namijenjenih studentima sa Balkana za oko 100 master programa. Što se profesora tiče, oni mogu da učestvuju u programu FP7 koji je namijenjen istraživačima i naučno-istraživačkim centrima.

Ukoliko Crna Gora postane kandidat (a potom i punopravni član EU), za nas se otvara mogućnost učešća u Programu doživotnog učenja (Lifelong Learning Programu) koji podrazumijeva programe razmjene đaka, studenata, nastavnika, profesora i drugih zaposlenih u obrazovanju, kao i programe saradnje škola i institucija visokog obrazovanja. U ovom programu učestvuju sve zemlje članice EU i neke od zemalja kandidata (Turska). Program traje od 2007. do 2013. godine i ukupan iznos sredstava namijenjen programu je sedam milijardi eura. Osim toga, đacima, studentima, nastavnicima i profesorima postali bi dostupni i različiti programi manjeg obima (npr. nacionalni programi razmjene studenata, stipendije pojedinih država, naučni fondovi itd.).

Zaštita životne sredine

Da li je istina da je u EU zaštita životne sredine među prioritetima?

Životna sredina prepoznata je kao jedan od ključnih faktora kvaliteta života. Upravo su građani bili ti koji su podigli rješavanje problema životne sredine na prioritetno mjesto. Tako su svojim uključivanjem u postavljanje i realizaciju politike životne sredine u EU učinili da zaštita životne sredine bude prepoznata kao prioritet i oslonac za (održivi) razvoj. Prihvatanjem i ostvarivanjem vrijednosti EU u oblasti zaštite životne sredine, građani dobijaju čistiju životnu sredinu i bolje zdravlje. Takođe, dobijaju se i proizvodi i usluge koji pružaju bolji kvalitet života, uz manje troškove. Potrošači svjesno biraju šta kupuju, uz veće uživanje u potrošnji postignuto svjesnim odabirom. Kroz svjesno i savjesno korišćenje i kroz prikladnu potrošnju se kulturno razvija i zajednica i svaki pojedinac kao ličnost.

Da li je EU spremna da znatno finansijski pomogne u oblasti životne sredine zemljama koje su u procesu pristupanja EU?

Evropska unija je jula 2002. godine postavila svoje prioritete (finansiranja) do 2010. godine, koji uključuju smanjenje uticaja i adaptaciju na klimatske promjene, zaštitu prirode i biodiverziteta, životnu sredinu i zdravlje, kao i upravljanje prirodnim resursima i otpadom. Politika životne sredine EU oslanja se na principe preventive zagađenja i „zagađivač plaća“ (onaj koji zagađuje životnu sredinu mora za to da bude kažnjen plaćanjem). Različiti institucionalni, finansijski i upravljački instrumenti stoje na raspolaganju zemljama članicama i zemljama u pristupanju EU, da ove principe primijene što je efikasnije moguće. Među vrijednosti EU spada i da „prirodni resursi nisu komercijalni proizvod, već nasljeđe koje mora biti šticeeno, branjeno i tretirano kao takvo“. Crnoj Gori su potrebna znatna sredstva da poboljša svoju životnu sredinu do nivoa potrebnog za kvalitetniji život građana (uspostavljanje sistema upravljanja otpadom, način postupanja sa otpadnim vo-

dama, smanjenje zagađenja vazduha u nekim gradovima i dr.). Šansa za građane Crne Gore jeste da se stvore uslovi da prihvatimo sredstva EU za ovu namjenu. Regionalni razvoj, prekogranična saradnja i održivi razvoj lokalnih zajednica postaju sve važniji.

Da li i u EU opštine potpuno zavise od centralnih vlasti? Kako EU pomaže decentralizaciju Crne Gore? Hoće li EU pomagati i nerazvijene opštine u Crnoj Gori ili će sav novac ići u Podgoricu?

U Evropskoj uniji na snazi je princip decentralizacije, koji znači da o onome što može da se uradi na nižem nivou vlasti ne treba da se odlučuje na nacionalnom nivou. Saglasno ovom principu u EU postoji oko 300 regija, pa se često o EU govori kao o Evropi regiona. Regionalna politika EU posebnu pažnju obraća unapređivanju zaostalih regiona (oni koji ne dostižu 75% evropskog prosjeka), na regione u kojima su prisutni problemi kao što su nezaposlenost i siromaštvo, a prilagođavanje politika i sistema obrazovanja jedan je od prioriteta te politike. Kohezioni i strukturni fond EU (koji se odnosi upravo na rješavanje ovih problema) iznosi 36% ukupnog budžeta EU, a zajedno sa poljoprivrednim fondom čini 80% ukupnog budžeta. Crna Gora je novim zakonskim i ustavnim garancijama o pravima na lokalnu samoupravu prihvatila ovaj princip, ali se on mora i dosljedno sprovesti kako bi se obezbijedio ravnomjeran razvoj zemlje.

U čemu nam EU može pomoći pri razvoju lokalnog turizma?

Razvoj turizma zavisi od niza različitih faktora, ali sigurno je da pridruživanje Crne Gore EU donosi nekoliko koristi. Prvo, preduslov za razvoj turizma je bezbjednost i stabilnost. Strane investicije u turizam, kao i turisti, ne dolaze ako postoji i najmanji rizik po njihovu bezbjednost. Pridruživanje Crne Gore EU znači stabilizaciju i unapređivanje bezbjednosti, i istovremeno je znak da je Crna Gora sigurno mjesto kako za investicije tako i za turiste. Drugo, razvoj turizma je u direktnoj srazmjeri sa razvojem infrastrukture. Ulaganje u mreže puteva, željeznice, avionski i pomorski saobraćaj preduslov je za razvijanje turizma, baš kao i ulaganje u zdravu životnu sredinu, jer samo jeftine i sigurne saobraćajnice prema ekološki očuvanim destinacijama, privlače turiste. Takođe, bez ulaganja u obnavljanje i unapređivanje, ali i povećavanje turističkih kapaciteta, turizam neće moći da se razvija. Ovdje EU pomaže putem bespovratne pomoći, ali i indirektno, jer se povećavanjem stabilnosti zemlje povećavaju i direktne strane investicije. Konačno, povećavanje mobilnosti roba i ljudi, ukidanje viza i jačanje kulturnih kontakata sa zemljama članicama EU pozitivno se odražavaju na imidž zemlje, čime se privlače turisti.

Kakve koristi pogranične opštine imaju od prekogranične saradnje?

Prekogranična i regionalna saradnja jedan je od principa evropskih integracija. Povezivanjem regiona u smislu prekogranične saradnje pospješuje se ekonomska integracija, povećava stabilnost i blagotvorno se djeluje na izgradnju povjerenja među susjedima. EU izdašno finansira transnacionalnu saradnju graničnih i drugih regiona. U periodu 2000–2006. kroz program Interreg EU je izdvojila 4,874 milijardi eura za ove namjene. Ovi se projekti dalje finansiraju kroz IPA program, drugu komponentu. Projekti prekogranične saradnje najčešće uključuju izgradnju prekogranične infrastrukture, razvoj poslovne infrastrukture i ekonomsku saradnju, rješavanje zajedničkih ekoloških problema (koji ne poznaju granice), kulturnu i obrazovnu saradnju.

Crna Gora, iako nije članica EU, za period 2007–2012, u okviru druge komponente fonda IPA dobiće do pet miliona eura za saradnju sa Srbijom, BiH, Hrvatskom i Albanijom. Kroz zajedničku saradnju na ovim projektima lokalne zajednice rješavaju svoje probleme zajedno sa susjedima, uvećavaju sopstvene kapacitete za sprovođenje projekata. Time stiču dragocjeno iskustvo za korišćenje fondova EU, koji će, kako Crna Gora bude nastavljala sa evropskim integracijama, biti sve veći.

Da li će se transportna mreža Crne Gore poboljšati, kao rezultat približavanja Crne Gore Uniji?

Efekti velikih transnacionalnih saobraćajnica na zemlje i regione kroz koje prolaze ove saobraćajnice više su nego pozitivni i predstavljaju osnov za razvoj ekonomije svake zemlje pojedinačno, ali i zemalja određenog regiona. Ako neka sredina nije sa regionom dobro povezana saobraćajnim vezama, ona postaje „slijepo crijevo“ sa izuzetno lošim perspektivama razvoja i niskim nivoom investicija, što prouzrokuje depopulaciju, tj. masovno napuštanje tih sredina, nizak životni standard i nizak kvalitet života uopšte. Evropske transportne mreže pretpostavljaju bezbjednost kako transporta tako i investicija, prihvatljive putarine, povoljnije carinske režime za špeditere, jednostavnije procedure i papirologiju itd. Takođe, izgradnja saobraćajne infrastrukture je izuzetno skupa investicija (na nekim dionicama i preko 5 miliona eura za 1 km autoputa samo za izgradnju, bez održavanja i prateće infrastrukture), što su sredstva koja Crna Gora ne može sama izdvojiti. EU je zainteresovana za učestvovanje u finansiranju takvih projekata kako preko bespovratne pomoći tako i preko dugoročnih i povoljnih kredita Evropske banke za razvoj. Drugi model su koncesije i privatno-javno partnerstvo.